

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

specializace: portugalský jazyk

Iva S v o b o d o v á

**STYLISTICKO-PRAGMATICKÉ FAKTORY
POUŽITÍ ČLENU V SOUČASNÉ PORTUGALŠTINĚ**

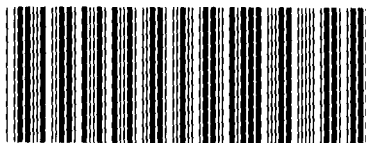
**The stylistic – pragmatic factors of the usage of the
article in the contemporary Portuguese**

Disertační práce

vedoucí práce - Prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc.

2007

Signatura	126 50
inventurní číslo	572 / 2008
ROMÁNSKA KNIHOVNA	
Filozofická fakulta JK	
Nám. J. Palacha - 116 38 Praha 1	

2551174337

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonala samostatně

s využitím uvedených pramenů a literatury.

Ara Zorodova

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé disertační práce Prof. PhDr. Bohumilu Zavadilovi, CSc. za zájem, cenné připomínky a čas, který věnoval mé práci. Dále bych ráda poděkovala paní Prof.PhDr. Marii Krčmové CSc. za cenné připomínky, konzultace a pomoc při řešení problémů týkajících se stylistiky a obecné lingvistiky, panu doc.PhDr. Jaromíru Tláskalovi za konzultace a pomoc při řešení otázek v oblasti fonetiky a fonologie evropské portugalštiny a paní Mgr. Marii Fátimě Néry Plchové za velmi cenné připomínky týkající se interpretačních možností významu členu. Mé poděkování rovněž patří celému kolektivu Ústavu románských jazyků a literatur FFMU za vytvoření neobvykle příjemného pracovního prostředí. Děkuji také mé rodině za velkou podporu.

OBSAH:

1 Úvod	7
2 Stylistika a její místo v evropském kontextu	9
2.1 Vývoj stylistiky v dějinách lingvistiky	9
2.2 Stylistika a její místo v portugalské jazykovědě	12
2.3 Mezioborový charakter stylistiky	30
2.4 Vybrané shody a odlišnosti českého a portugalského pojetí stylu a stylistiky	37
3 Metoda aplikovaná na zkoumání stylistické hodnoty členu v portugalské lingvistice	42
4 Mikrolingvistické vlastnosti členu	45
4.1 Foneticko-fonologická specifika členu	46
4.1.1 Člen určitý a neurčitý v jednotném čísle	46
4.1.2 Člen určitý a neurčitý v množném čísle	52
4.2 Morfologická specifika členu	53
4.2.1 Morfologické vlastnosti členu a jeho historický vývoj	53
4.2.2 Příznakovost členu na rovině morfologické	56
5 Makrolingvistické vlastnosti členu	60
5.1 Použití členu z hlediska typu kontextu	61
5.2 Člen jako sémantický operátor determinačních procesů	65
5.2.1 Determinační proces individualizace	68
5.2.2 Determinační proces neurčitosti	69
5.2.3 Determinační proces pluralizace	73
5.2.4 Determinace univerzální kvantifikace	75
5.2.5 Determinace hromadných podstatných jmen	78
5.2.6 Determinace negativní kvantifikace	80
5.2.7 Determinace nepočitatelných podstatných jmen	81

5.3	Člen jako informém a pragném v determinačních procesech	83
5.3.1	Člen jako pragném v determinačním procesu určitosti	84
5.3.2	Člen jako pragném v determinačním procesu neurčitosti	90
5.4	Sémanticko-pragmatické aspekty použití nulového členu	90
5.4.1	Definice nulového členu	90
5.4.2	Funkce nulového členu v portugalštině	96
5.4.3	Použití nulového členu v závislosti na syntaktické funkci nominálního syntagmatu	99
5.4.3.1	nominální syntagma ve funkci podmětu	100
5.4.3.2	nominální syntagma ve funkci předmětu	103
5.4.3.3	nominální syntagma ve funkci jmenné části přísudku	105
5.4.3.4	nominální syntagma ve funkci přístavku	107
5.4.3.5	nominální syntagma ve funkci příslovečného určení	108
5.4.3.6	nominální syntagma ve výčtu	110
5.4.3.7	zvolací věty	110
5.4.4	Použití nulového členu s přivlastňovacími zájmeny	110
5.5	Sémanticko-pragmatické aspekty použití určitého členu	113
5.5.1	Definice určitého členu	113
5.5.2	Referenční a atributivní funkce určitého členu	114
5.5.3	Expletivní funkce určitého členu	117
5.5.4	Substantivizační funkce určitého členu	117
5.5.5	Zástupná funkce určitého členu	118
5.5.6	Pragmatická funkce určitého členu ve spojení s vlastními jmény známých osobností	119
5.5.7	Partitivní funkce určitého členu	119

5.5.8	Určitý člen ve vybraných syntaktických konstrukcích	119
5.5.9	Relativita synonymie určitého členu s ukazovacími zájmeny	122
5.6	Sémanticko-pragmatické aspekty použití neurčitého členu	123
5.6.1	Definice neurčitého členu	123
5.6.7	Neurčitý člen jako pragném	125
6	Stylová hodnota členu v žurnalistickém textu	129
6.1	Funkční stylistika a typologie textu	129
6.2	Klasifikace novinářských žánrů	134
6.3	Použití členu v novinových titulcích a podtitulcích	137
6.3.1	Použití členu v titulcích a podtitulcích	
	ve zpravodajství (v závislosti na syntaktické a sémantické funkci)	139
6.3.1.1	nominální syntagma ve funkci podmětu	139
6.3.1.2	nominální syntagma ve funkci předmětu	141
6.3.1.3	nominální syntagma ve funkci předložkového syntagmatu	143
6.4	Použití členu v úvodních odstavcích	144
6.5	Nulový člen jako pragném v žurnalistickém textu	144
6.6	Neurčitý člen jako pragném v žurnalistickém textu	146
6.7	Určitý člen jako pragném v žurnalistickém textu	149
7	Závěr	150
8	Abstrakt v českém jazyce	158
9	Abstrakt v anglickém jazyce	162
10	Bibliografie	167
11	Seznam použitých zkratk	172

1 ÚVOD

Cílem disertační práce je hloubková analýza stylistických hodnot a funkcí determinantu v současné evropské portugalštině s přihlédnutím k funkční stylistice, jejímž zakladatelem je Pražská lingvistická škola, a k evropským pojetím stylistiky.

Pro vyhledání stylisticky aktivních hodnot členu jsme práci rozdělili do pěti kapitol.

První kapitola je věnována vývoji stylistiky v dějinách obecné lingvistiky a v portugalské jazykovědě. Pro tuto kapitolu jsme se rozhodli z toho důvodu, abychom ospravedlnili možnost zkoumání (v portugalském kontextu snad inovační) významu, hodnot a funkcí členu ze stylistického hlediska, a to na základě vyhledávání vybraných shod a rozdílů pojetí stylistiky v obou kontextech. Cílem prosazení takového zkoumání bylo přiblížit tuto problematiku českému kontextu, který dokáže vysvětlit úzus členu snadněji, než jak je běžně uváděno v učebnicích portugalštiny. Ty nabízejí pouze zevrubné vysvětlení pravidel o použití členu ve spojitosti s determinačními procesy, opomíjejí však stylistické faktory použití, díky nimž lze výpověď bohatě ztvárnit. Naším cílem bude dokázat stylově aktivní schopnost členu, zvanou také *pragmém* (emotivně-expresivní složka význam). Budeme zkoumat v rámci kontextu české lingvistiky stylistickou potenci členu, jehož užití ovlivňuje význam věty či typ textu. Cílem naší studie bude ukázat, že zkoumání členu ze stylistického hlediska je v portugalské lingvistice možné, čímž bychom také mohli podnítit v současné portugalské lingvistice zájem o vytvoření pevnějšího místa pro tuto disciplínu.

V dalších kapitolách se budeme snažit obhájit předpoklad, že vyhledávání stylistických hodnot a funkcí členu je možné na všech mikrojazykových a makrojazykových rovinách. Proto se v nich postupně zabýváme vyhledáním možných užití členu na rovině foneticko-fonologické, morfologické a sémantické (do sémantické roviny však zařazujeme také rovinu syntaktickou, to proto, že ta se do velké míry odvíjí od sémantického zařazení substantiva). Ve foneticko-fonologické rovině budeme vycházet z již publikovaných názorů a

teorií, a protože nemáme k dispozici vědecké přístroje, kterými bychom mohli exaktně dokázat platnost některých našich zkušeností a postřehů, pojmáme tuto část spíše jako podnět pro zkoumání členu z tohoto hlediska v budoucnosti. Na rovině morfologické je zkoumána příznakovost ze dvou hledisek, gramatického a lexikálního. V této kapitole vycházíme z příznakovosti v morfologii tak, jak byla obecně pojata Marií Krčmovou. V kapitole věnované sémantickým aspektům použití členu pak vycházíme z determinačních procesů, o nichž se zmiňuje Gramática da Língua Portuguesa, a v rámci nich se pak snažíme o vyhledání stylově aktivních vlastností členu, odvíjejících se od syntaktického zapojení podstatného jména.

V poslední páté kapitole se snažíme dokázat to, do jaké míry ovlivňuje použití, význam a funkci členu typ textu, a to na příkladě jazyku publicistického, který má v typologii textu vyhraněno své pevné místo. Pro tento funkční styl jsme se rozhodli za prvé proto, že žurnalistické texty jsou velmi dobře dostupné, a za druhé také proto, že na příkladě takového funkčního jazyka, který představuje heterogenní celek, lze ilustrovat velmi dobře různorodé vlastnosti a významy členu. Mohli bychom vzít v úvahu také jiné styly, homogennější (jako například administrativní či normativní), pak bychom nemohli dokázat přímou úměru mezi variabilitou typu textu a variabilitou významu členu.

Všechny překlady v této práci vyhotovila autorka této dizertační práce, protože neshledala žádný publikovaný překlad citací ani uváděných překladů do jazyka českého.

Naše metoda zkoumání by mohla být charakterizována dvěma přívlastky: strukturální (zkoumající člen v rámci vnitřní jazykové struktury) a funkčně stylistická (zkoumající použití členu ve funkčním stylu).

2 STYLISTIKA A JEJÍ MÍSTO V PORTUGALSKÉ JAZYKOVĚDĚ

2.1 VÝVOJ STYLISTIKY V DĚJINÁCH LINGVISTIKY

Stylistika je jazykovědná disciplína zkoumající styl a výstavbu jazykových projevů a rozvrstvení jazyka podle stylů. Přestože její kořeny sahají do dávné minulosti a hovoří se o ní jako o základu, na němž stojí Aristotelova rétorika, jejímž předmětem bylo zkoumání persuasivních jazykových prostředků, které měly přimět posluchače k různým myšlenkovým názorům či k uskutečnění určitých kroků, dalo by se říci, že její význam se v rámci lingvistiky zviditelnil až v 19. století. Až v tomto období se totiž tento obor stal součástí lingvistické antropologie, zkoumající kulturu skrze jazykové projevy. Lingvistika tohoto období měla jinak charakter historický a hledal řešení základních otázek jazykovědného vývoje, genetické klasifikace indoevropských jazyků a objasnění základních jevů artikulační fonetiky. Teprve v rámci lingvistické antropologie se začal klást důraz na stylistické (psychologicko-sociální) faktory jazyka, což dokazují například názory Wilhelma Von Humboldta, který v duchu ideologie německého romantismu tvrdil, že jazyk vytváří myšlení, odráží a formuje národního ducha, a poukázal na různost jazyků, která je právě odrazem odlišných mentalit jednotlivých národů. Humboldtův žák Heymann Steinthal pak zdůraznil navíc význam individuálního jazyka, který odráží psychiku jednatelivce.

Také ve Francii koncem 19. století vzrostl zájem o stylistické (psychologicko-sociální) faktory jazyka, a to především o fyziologické a psychologické podmínky jazykového vývoje. Hovoříme o Francouzské psychologické a sociologické škole, jehož hlavní představitel, Antoine Meillet, analyzoval vliv společenských faktorů na utváření jazyka a definoval jazyk jako souhrn různých odlišných stylů (například jazyk ulice, jazyk úřední, vojenský, apod.), které jsou produktem různých společenských prostředí. Poukázal na souvislost existující mezi společenskými třídami a jednotlivými jazykovými styly a na skutečnost, že při přejímání slov z jedné společenské vrstvy do druhé dochází ke změně slovního významu.

Tyto základní myšlenky podnítily zájem francouzských lingvistů a představitelů francouzské psychologické a sociologické školy o stylistiku, a to nejen o stylistiku “klasickou” neboli literární, zabývající se stylem krásné literatury, ale také o stylistiku “sociální”, zabývající se jazykovým stylem různých společenských prostředí. V rámci sociální stylistiky pak formuloval Henri Delacroix ve svém díle “Le langage et la pensée” (1924), nové pojetí stylistiky, když podle dělení jazyka na langue, parole a langage rozdělil stylistiku na skupinovou, individuální a obecnou. “V praxi zahrnovali francouzští lingvisté do stylistiky všechny jazykové jevy, které se nějak odchylují od typické a běžné gramatické normy. Tyto odchylky pak vysvětlovali převážně jako důsledek působení psychologických a sociologických faktorů”.¹

Mezi hlavní představitele psychologického křídla francouzské psychologické a sociologické školy je řazen Joseph Vendryès, který je pro své vlastní názory někdy označován za představitele afektivní lingvistiky. Podle názoru tohoto lingvisty má každý jazykový emocionální zabarvení.

Také německý jazykovědec Karl Vossler, vyslovuje v rámci estetického idealismu názor, že “existuje vztah závislosti mezi psychologickým světem člověka a jazykem, který jej reprodukuje. V jazyce se zrcadlí podstata jednotlivého člověka: styl je individuální výraz jeho estetického ideálu. Ve všem, co člověk řekne, je obsaženo něco z něho samého, protože je člověk pokaždé jinak citově naladěný, nikdy neopakuje dvakrát totéž naprosto stejným způsobem.”².

Společensko-psychologický charakter jazyka vyzdvihovala také do určité míry moskevská i kazaňská škola, která kladla důraz na potřebu rozlišení jazyka jako určitého sociálního společenství od jazyka individuálního, čímž se stala základem pro Saussurovu

---

¹ ČJ- DL; str.117.

² ČJ -DJ; str.120.

myšlenku o protikladu konkrétního autentického sdělení zvaného „parole“ vysloveného v určitý okamžik a jazyka jako abstraktního systému konvenčních pravidel „langue“.

V 50. letech 20. století, kdy se konstituuje psycholingvistika, v jejichž počátcích bylo základním úkolem tohoto směru uvést do souladu poznatky psychologie a lingvistiky, dochází k oživení zájmu o tyto vnější jazykové faktory. Zpočátku měl na psycholingvistiku hlavní vliv také generativní model Noama Chomského, především pak jeho teorie o vrozeném mechanismu osvojování a užívání jazyka. Od konce 60. let však jeho generativní model a zkoumání izolovaných vět odhlíží od základních komunikativních funkcí jazyka a od pragmatických okolností sdělovacího procesu, mezi něž patří vztah mluvčího a posluchače, vliv kontextu a situace při řečové činnosti, atd.

Navzdory nekompromisnímu strukturalismu či generativismu zažívá lingvistika na přelomu šedesátých a sedmdesátých let tzv. „pragmatický zvrat“, kdy se začínají zviditelňovat tzv. pragmatické faktory komunikačního procesu, jako jsou situace, v nichž se výpověď realizuje, předcházející kontext, posluchačovy znalosti mluvčího o tématu výpovědi, sociální podmínky účastníků, vztah rovnoprávnosti či podřízenosti mluvčího a posluchače, čas a prostředí promluvy, počet účastníků, apod.. Tyto pragmatické faktory se pak přímo odrážejí ve výběru lexikálních i gramatických prostředků (například deiktických slov, zájmen, určitého a neurčitého členu). Od šedesátých let pak vznikají další pomezí jazykovědné disciplíny, mezi které patří sociolingvistika, zabývající se vzájemnými vztahy mezi jazykem a společnostmi, v níž se klade důraz i na situační variantnost užívání jazyka, na vliv sociálních faktorů, na komunikaci, nebo neurolingvistika zkoumající především poruchy řeči a typy afázií, dále textová lingvistika, kognitivní lingvistika, apod., což jsou disciplíny, s nimiž stylistika úzce spolupracuje.

2.2 STYLISTIKA A JEJÍ MÍSTO V PORTUGALSKÉ

JAZYKOVĚDĚ

Přestože pevnou půdu pro pojetí současné portugalské lingvistiky vytvořil strukturalistický a generativní model, ostatní makrolingvistické směry, jako jsou například kognitivní lingvistika, psycholingvistika, pragmatika, teorie verbální komunikace, apod. také tvoří její významnou součást. Stylistika jako jazykovědná disciplína však představuje oblast v portugalské lingvistice marginální. Nalezením průsečíkových bodů mezi stylistikou tak, jak ji například pojímá Pražská lingvistická škola, a výše zmíněnými jazykovými disciplínami by však mohlo stylistice vytvořit v rámci portugalské lingvistiky pevnější pozici. Zatímco v jiných evropských zemích má stylistika pevné kořeny, portugalská lingvistika ji vnímá jen z povzdálí a na rozdíl například od české, slovenské, anglosaské či francouzské lingvistiky nemá propracovány definice obsahu pojmů „stylistika“ a „styl“, a to i přesto, že v dějinách portugalské lingvistiky vzniklo několik prací zaměřených na její problematiku.

V padesátých letech vznikla tři stěžejní díla, která podnítila zájem o stylistiku v portugalské lingvistice. Zde patří například „Estilística da língua portuguesa“³, publikovaná v Lisabonu v roce 1945, jejímž autorem je Manuel Rodrigues Lapa. Toto dílo bylo na svou dobu v portugalské lingvistice opravdovou inovací. Dalším důležitým bodem ve vývoji stylistiky v portugalském kontextu byl překlad díla, „Le style et ses techniques“⁴ publikovaného roku 1947 v Lisabonu (Edições 70), který vyhotovil sám autor díla, Marcel Cressot, a v neposlední řadě příspěvek „Contribuição à estilística portuguesa“⁵, publikovaný roku 1952, jejímž autorem je Mattoso Câmara Jr.. Každá ze zmíněných prací však na stylistiku pohlíží z jiného hlediska, a proto se pokusme o jejich srovnání.

---

³ Překlad názvu práce: Stylistika portugalského jazyka.

⁴ Překlad názvu práce: Styl a jeho techniky.

⁵ Překlad názvu práce: Příspěvek k portugalské stylistice.

V „Estilística da Língua Portuguesa“ Manuel Rodrigues Lapa vychází z jediného zdroje, a tím bylo dílo a teorie Charlese Ballyho, který jej inspiruje nejen terminologicky, ale i koncepčně. Lapa vychází z názoru, že i jazyk mluvený, živý a spontánní disponuje systémem výrazových expresivních prostředků a stejně jako on staví do opozice obsah jazykový a obsah stylový. V tomto aspektu se shoduje s Ch. Ballym a jeho binárním dělení jazyka na jazyk logický (intelektuální – či intelektový) a „sentimentální“.⁶ „*Em presença das coisas, o nosso espírito reage da seguinte maneira: ou as percebe ou as sente. Quase sempre estas duas operações, a percepção e o sentimento andam ligadas, mas, por via de regra, em proporções diferentes. Praticamente há objectos que despertam mais a nossa inteligência, outros que chocam mais a nossa sensibilidade. Assim, também as palavras: uma têm uma dominante afectiva, outras uma dominante intelectual.*“⁷ : [Naše duše na věci reaguje tak, že jim buď rozumí nebo je cítí. Téměř vždy jsou tyto dva procesy, percepce a emoce, různou měrou propojeny. Prakticky můžeme rozdělit předměty na dvě skupiny: ty, které probouzejí spíše naše intelektuální vnímání a ty, které se dotýkají spíše našeho citového vnímání. Tak je to i se slovy. Některá slova mají citovou převahu, jiná zase intelektuální]⁸. Lapa rovněž vychází z Ch. Ballyho klasifikace citových vjemů, které mohou výrazové prostředky vyvolat, a přejímá tak při interpretaci stylových hodnot výrazových prostředků Ballyho terminologii: vjemy přirozené a vjemy evokační. Přirozeným vjemem může být například projev radosti a smutku, obdivu a pohrdání či intenzifikační vyjádření skutečnosti. Evokačním vjemem pak rozumí zařazení výrazových prostředků do určité sociální skupiny (familiární jazyk, argot, žargon, apod.) či do určité doby. Přestože pro Lapu je Ballyho pojetí stylistiky jakožto stylistiky sociální či stylistiky výrazových prostředků stěžejním zdrojem, je patrné, že s ním nesouhlasí zcela v názoru, že je nutné striktně oddělovat jazyk mluvený od jazyka psaného a nevyhrazuje stylistice předmět pouze zkoumání jazyka mluveného: „...até mesmo o homem culto tem à sua disposição línguas diferentes, conforme a diversidade das situações em que se vê empenhado. Se encontra um amigo íntimo, um camarada de escola,

⁶ LMR – ELP; s. 30-31.

⁷ Tamtéž.

*emprega uma linguagem livre, salpicada aqui e ali de termos populares de forte expressividade. Se lida com pessoas de cerimónia, emprega um vocabulário e uma construção de frases já mais cuidadosos. Enfim, se é escritor e se senta à mesa de trabalho, já a frase e as palavras são mais rebuscadas, menos correntes, menos naturais.*⁹ (také vzdělaný člověk má k dispozici různé jazyky, a ty používá podle situace, v níž se nachází. Potkali blízkého přítele či spolužáka, pak používá volnějšího jazyka, okořeněného tu a tam lidovými slovy, jenž jsou silně expresivní. Pakliže jedná s lidmi na vyšší úrovni, volí slovní zásobu a stavbu vět s větší opatrností. Koneckonců je-li spisovatel a sedne-li si k pracovnímu stolu, vyhledává již vybranou slovní zásobu, méně běžnou, méně přirozenou.) Tím se M. R. Lapa přibližuje k názoru estetických idealistů Ch. A. Vosslera a L. Spitzera, a ke stylistice literární, z níž vychází například v kapitole o neohebných slovech, která je z velké části věnovaná zkoumání stylistických hodnot v jazyce literárním. V kapitole věnované slovní zásobě vyzdvihuje schopnost slov vyvolávat různé vjemy: auditivní, vizuální, tepelné, pohybové, hmatové, zabarvení, chuťové, vzpomínkové, ale i vjemy odporu a okouzlení či učarování, tedy všechny konotace psychologického, sociálního, kulturního původu, a to vždy v závislosti na kontextu. Jako stylisticky zabarvený výrazový prostředek vnímá foneticko-stylistické vlastnosti některých grafémů, opakování slov, různé stupně expresivity a synonym, syntagmatické spojení slov významově kompatibilních avšak citově jinak zabarvených, neologismy, archaismy, pomocí nichž je možné vykreslit různé povahy a vlastnosti člověka, slova cizí, apod. Poukazuje na rozdíl mezi sentimentální a intelektuální hodnotou jazykových prostředků a na stylistické odchylky od tradiční gramatické normy.

Na názorové postoje Ch. Ballyho navazuje také dílo významného francouzského lingvisty Marcela Cressota, který své dílo „Le style et ses techniques“¹⁰ přeložil do portugalského jazyka, čímž umožnil nejen srovnání použití různých výrazových prostředků v jazyce francouzském a portugalském, ale zpřístupnil také hlubší teoretické pojednání o stylistice výrazových prostředků. Podobně jako M. R. Lapa však nesouhlasí M. Cressot s Ch.

---

⁹ LMR – ELP; s.45.

¹⁰ CM-ET.

Ballym v názoru, že předmětem stylistiky je zkoumání pouze mluveného jazyka. M. Cressot považuje za výchozí oblast zkoumání stylistiky jazyk literární, a to pro jeho bohatost a různorodost výrazových prostředků. Ve svém díle však M. Cressot nezkoumá pouze styl autora či literární styl, avšak styl jazykových prostředků obsažený v psaném jazyce. Proto jej můžeme považovat za představitele stylistiky jazykových prostředků. Klade důraz na vztah existující mezi myšlením a jeho jazykovým vyjádřením a podává definici obsahů takových pojmů, jako jsou stylistika, stylistická analýza, slovo, expresivní hodnota, estetická hodnota a jiné. V podstatě jde o jedno z mála děl, které v kontextu portugalské lingvistiky vycházejí ze stylistiky jako již pevněji zakořeněné a definované jazykovědné disciplíny, o čemž svědčí mimo také jeho zkoumání různorodosti textu, hierarchizace výrazových prostředků odvíjející se od komunikačního rámce, což jsou faktory ovlivňující a formující jazykový styl. Ve svém díle Cressot poukazuje také na rozdíl existující mezi jazykem dětí a jazykem dospělých, jazykem domácím a salónním, jazykem lidí vzdělaných, jazykem spontánním a formálním. Podle M. Cressota spočívá základní princip stylistiky ve výběru jazykových prostředků v závislosti na typu jazyka, a to za účelem zajištění maximálního efektu komunikačního aktu, ne však pouze expresivních prostředků spojených s jazykem mluveným, avšak také s jazykem literárním. Tímto se odlišuje od Ballyho pojetí stylistiky, jakožto disciplíny zaměřující se pouze na jazyk mluvený, nepřipravený, spontánní, proti němuž stojí jazyk literární, jehož autor používá vědomě, za účelem dosažení estetického efektu, stejně tak, jako se snaží vědomě docílit estetického účinku malíř použitím rozličných barev či hudebník různých zvuků. M. Cressot však oponuje tím, že jazyk psaný je také komunikace a veškeré estetické efekty v něm použity mají docílit toho, aby čtenář textu lépe porozuměl. Jazyk literární tak podle něj vytváří výchozí bod, z něž má stylistika vycházet. Cressot poukazuje na rozdíl existující mezi pojmy styl a stylistika a ztotožňuje se s názorem L. Spitzera a J. Marouzeau, že styl je postoj, který zaujímá autor či mluvčí k jazykovému materiálu, a tedy tvoří součást

stylistiky. Cressot vyzdvihuje význam literárního jazyka v oblasti stylistiky také proto, že poskytuje dostatečně průkazné materiály, na základě nichž lze abstrahovat obecné zákonitosti týkající se výběru jazykových prostředků či také vztahu mezi myšlením a jeho jazykovým vyjádřením.

Cressot se v rámci stylistické analýzy snaží podtrhnout také rozdíl mezi jazykem autorským a jazykem skupinovým a klade důraz na to, aby byl vždy bráno v potaz synchronní hledisko, tedy stav jazyka v určité době jeho vývoje. Dnes je například považována za naprosto standardní antepozice subjektu před predikátem, zatímco jeho postpozice byla ve středověku jevem běžným. Marcel Cressot také upozorňuje na to, že v metodě stylistického bádání by se nemělo vycházet z přiřazování jazykových prostředků psychickým stavům. Takto může postupovat jedině psycholog. Taková metoda totiž popírá dva hlavní metodologické principy stylistiky: první spočívá v tom, že nelze studovat emoce pouze v rámci existujících formulací, emoce lze analyzovat a vyjadřovat v takových kvalitativních a kvantitativních odstínech, které umíme vyjádřit pouze v takovém jazykovém materiálu, kterým jsme vybaveni. Za druhé, vyjadřování emocí nezáleží pouze na reakci uživatele, ale také na jeho vyjadřovacích schopnostech, na percepčních schopnostech adresáta promluvy a na komunikačním rámci.

Přesto se Marcel Cressot nebrání zkoumání souvislostí mezi vnímáním vnějšího světa a vyjadřováním takového vnímání uživatelem jazyka. V této souvislosti klade do opozice impresionismus a expresionismus, ne jako dva umělecké směry, avšak jako dva zcela opačné způsoby vnímání okolního světa: expresionismus vyjadřující emoce, duševní pocity jako jsou děs, hrůza z násilí, strach, samota a oproti němu impresionismus jakožto realismus dovedený k dokonalosti. V jazyce se tyto různé způsoby vnímání světa projevují tak, že expresionistickou větu lze vnímat jako větu promyšlenou a delší, poněvadž obsahuje vysvětlení různých souvislostí mezi příčinou a následkem. Impresionismus pak neřeší vztah

mezi příčinou a následkem, volí věty kratší, v nichž jsou obsaženy věcné informace, které se postupně dostávají do vědomí posluchače.

„A frase expressionista é uma frase meditada, preocupada com a ligação de factos às suas causas e consequências. Daqui podemos prever uma frase longa, rica em subordinadas, rigorosamente articulada. Além disso, dado o pensamento atingiu a sua maturidade e estando os seus elementos rigorosamente classificado e amalgamados, teremos uma frase contínua, de desenvolvimento regular, sem quebras, donde a sequência progressista e, em ...há finalmente uma preponderância do ritmo concordante, o mais adequado à sugestão de equilíbrio, de unidade dos factos e do pensamento que os organiza.”¹¹ [Věta expresionistická je promyšlená a její autor dbá na to, aby v ní bylo vysvětleny příčiny a následky skutečností. Proto lze předpokládat větu delší, bohatou na podřadné věty a důrazně vyslovenou. Jsou-li myšlenky již vyspělé, důkladně roztržďené a propojené, pak lze očekávat větu souvislou, rozvitou ve shodě s gramatickými pravidly, vyslovenou bez přerušování. Odtud také pramení progresivní sekvence..., tedy věta, v níž převládá souvislý rytmus, jenž je nejvhodnější pro docílení rovnováhy, ucelené informace a myšlení, jenž tyto informace organizují].

„O impressionismo, recusando o estabelecimento de relações de causa e efeito, tenderá, naturalmente, para uma frase curta: há uma justaposição de factos à medida que vão subindo à consciência, e a cada um corresponde uma individualidade, donde uma linha descontínua, a que se chamou pontilhismo, e frequentes discordâncias rítmicas, ...As frases longas também são certamente utilizadas: a ultrapassagem do quadro inicial e a ausência de estrutura rigorosa darão testemunho da mesma tendência.”¹² [Impresionismus nepopisuje příčiny a následky. Je tedy přirozené, že jsou pro něj charakteristické kratší věty. V nich jsou za sebou řazeny informace tak, že se postupně dostávají do vědomí posluchače, a každá informace představuje určitou individualitu. Odtud pak pramení určitá nesouvislost, která byla známá pod jménem „pointillismus“, a časté rytmické nesoulady... Delší věty jsou sice také používány, ale přesažení původního rámce a absence důsledné struktury jsou svědky stejné tendence.]

Zastáncem stylistiky jakožto disciplíny zkoumající výrazové prostředky je také Mattoso Câmara Jr, který ve své publikaci z roku 1952 nazvané „Contribuição à estilística

---

¹¹ CM-ET; s.19.

¹² CM-ET; s.20.

portuguêsa“ vychází ze tří funkcí jazyka Karla Buhlera: funkce znázornění (referenční) odpovídající jazyku intelektuálnímu, výrazové (expresivní/emotivní), spočívající ve vyjádření stavů psychických, a apelové (konativní), kterou mluvčí uplatňuje svůj záměr ovlivnit posluchače a přimět ho k vykonání určité činnosti. Mattoso Câmara vnímá stylistiku jako disciplínu, která doplňuje gramatiku: “...pois enquanto esta estuda a língua como meio de representação, a Estilística estuda a língua como meio de exprimir estados psíquicos (expressão) ou de atuar sobre o interlocutor”.¹³ [Zatímco gramatika zkoumá jazyk jako prostředek zastupující, pak stylistika zkoumá jazyk jako nástroj vyjádření duševních stavů (expresivní funkce) a ovlivňování partnera komunikace.].

Câmara podává ve svém díle hlubší charakteristiku pojmů jako je styl a stylistická varianta a tyto pojmy používá ve výkladu o fonetickém, lexikálním a syntaktickém jazykovém plánu, podle čehož také dělí stylistiku na stylistiku fonickou, lexikální a syntaktickou. Vnímá jazyk jako individuální jev, jako nástroj exteriorizace a apelu, nástroj vyjádření nejen intelektu, ale také emocí a vůle, sloužící k vyjádření světa nejen objektivního, ale také subjektivního. „Mas ajunta-se-lhe espontâneamente a exteriorização do estado d'alma em que tais representações (do mundo interior e exterior) nos lançam, e o impulso de fazer o próximo partilhá-lo conosco“¹⁴ [Avšak k jazyku se spontánně připojuje exteriorizace stavů duše, do nichž nás vnitřní a vnější svět uvádí, a také snaha blízkého člověka s námi tyto stavy duše sdílet.] Slovo, které má zastupující hodnotu, pak může být zabarveno expresivně, čímž může vyjádřit psychický stav a mít funkci apelovou, čímž se staví do opozice s deskriptivní gramatikou.

Câmara stylistice vyhrazuje tři úkoly:

„1) caracterizar, de maneira ampla, uma personalidade, partindo do estudo da linguagem; 2) isolar os traços do sistema linguístico, que não são propriamente coletivos e concorrem para uma como que língua individual; 3) concatenar e interpretar os dados expressivos, determinados pela Kundgabe e pelo Appell, que se integram nos traços da língua e fazem da linguagem êsse conjunto complexo e amplo de enérgeia psíquica.“¹⁵ [1) charakterizovat na základě jazyka osobnostní vlastnosti; 2) izolovat takové jazykové prvky, které nejsou zcela

---

¹⁴ MC – CEP; s.23.

¹⁵ MC – CEP; s.26.

obecně platné, ale vytvářejí jakoby individuální jazyk; 3) spojit a interpretovat ty výrazové prvky jazyka určené Kundgabe a Appell, které patří do jazyka a vytváří z něj onen složitý a široký soubor psychické energie.].

Opět je zde kladen důraz, který je kladen na výrazové prostředky, které mluvčí používá k vyjádření emocí a které tvoří jazyk individuální. Avšak tato individualita jazyka není vždy úplně jasná a zřejmá, poněvadž žijeme ve společnosti, která používá určité společenské standardy, v rámci nichž je někdy těžké individualitu rozpoznat. Proto Câmara spojuje jazykový styl se stylem doby, společenské třídy, města, či země.

Jak jsme již předeslali, Mattoso Câmara učinil tripartivní dělení stylistiky na stylistiku fonickou, lexikální a syntaktickou.

V části věnované fonetické stylistice hovoří¹ tzv. “tonalidades afetivas“, tedy o citově intonačním zabarvení, které tvoří jazyk jazykem individuálním a jedinečným, a které pomáhají mluvčímu vyjádřit stav duše. Tohoto citově intonačního zabarvení se například hojně využívá v lyrice, kdy například prostřednictvím timbru jednotlivých samohlásek lze vyjádřit jasnost, sílu, temnost, apod. Câmara rozlišuje dvě složky fonému: samotný foném v obvyklém slova smyslu, tedy semiotický prvek mající výhradně zastupující funkci a tvořící slova, která také rozlišuje, a stylistické rysy fonémů, které nazývá expresivními rysy, pomocí níž jsou vyjadřovány stavy duše a vůle skryté ve výpovědi. Mezi takovými fonickými prvky pak zmiňuje J. M. Câmara především přízvuk a kvantitu samohlásek. Nepodává exaktní popis těchto suprasegmentálních fonologických jevů, avšak navrhuje vysvětlení, z něhož by se mohlo vycházet při dalším vědeckém popisu, tím, že zmiňuje tři druhy přízvuku: přízvuk stoupavý, klesavý a stoupavý-klesavý. První z nich poukazuje na apelovou funkci jazyka, a druhé dva pak vyjadřují citové stavy, přičemž klesavý přízvuk vyjadřuje nevůli a duševní skleslost, zatímco stoupavý-klesavý přízvuk vyjadřuje kladné emotivní zabarvení. S tím také souvisí prodloužená výslovnost samohlásek.

Ve výkladu věnovaném lexikální stylistice věnuje pozornost citovému zabarvení významu slov, „loaded words“, které je však více méně dáno konvenčně. Ve významu slova

jsou pak rozlišeny dvě funkce: informační a expresivní, přičemž informační funkce vyjadřuje neutrální význam slov a expresivní funkce pak spočívá ve vyjádření afektu.

*„A função informativa ... procura empregar (as palavras) de maneira a reduzi-las ao seu significado neutro. A expressividade, ao contrário, faz delas instintivamente cabos elétricos de mais alta tensão“*¹⁶
[informační funkce omezuje použití slov na vyjádření jeho neutrálního významu. Expresivita, naopak, z nich tvoří elektrické dráty vysokého napětí“.]

Lexikální stylistika však zkoumá i jiné faktory, které přispívají k expresivnímu vyjádření: z tohoto hlediska se J. C. Mattoso opírá o klasifikaci slovní zásoby Charlese Ballyho spočívající v jejím binárním dělení na slovní zásobu předanou a získanou. Předaná slovní zásoba je taková, kterou se dítě naučí v domácím prostředí a s níž jsou spojeny zážitky z dětství. Zde také převažuje citové zabarvení a samotný pojem ustupuje do pozadí. Získaná slovní zásoba je pak slovní zásoba spojená s každodenním životem, s určitým sociálním zařazením, apod.

V této části se můžeme setkat se snahami o funkční dělení jazyka na jazyk lidový (hovorový) a jazyk literární (erudovaný), přičemž oba dva jazyky mohou být expresivní.

Syntaktická stylistika pak zkoumá stylistické hodnoty rozličných syntaktických uspořádání.

V šedesátých letech se objevují další dvě díla, která se pokouší navázat na stylistickou lingvistiku. M. Said Ali v „Gramática secundária da língua portuguesa“ (São Paulo, 1964) zakládá svou gramatiku na syntaktické stylistice a zkoumá především stylistické hodnoty konkrétních nadvětných syntaktických uspořádání. V této gramatice se však autor nezabývá teoretickou stránkou stylistiky, ale omezuje se na vyjmenování konkrétních příkladů syntaktického větného uspořádání. Hlouběji propracovaná teorie stylistiky se pak objevuje až v překladu knihy, „Linguística e estilo“, jehož autory jsou Nils Erik Enkvist, John Spencer a Michael J. Gregory (Editora Cultrix, São Paulo, 1964), kde je poprvé v rámci portugalské

---

¹⁶ MC – CEP; s.26.

lingvistiky definována příznakovost a nepříznakovost, kontext, registr, mikrostylistika a makrostylistika, jazyková stylistika a behaviouristická stylistika. Zmíněné dílo je pojato jako určitý návod na stylistickou analýzu textu s tím, že vyzdvihuje význam kontextu a jeho vliv na stylistický výběr a uspořádání jazykových jednotek, který klade do protikladu k jejich čistě gramatickému uspořádání. Klade důraz jak na individualitu autora, tak na druh žánru či typ textu.

„se o estilo de um poeta for comparado ao de um livro de engenharia, chegaremos por força a considerações acerca da diferença entre poesia e técnica e não a uma avaliação da individualidade do poeta em termos de diferença entre seu poemas e os de outros poetas.“¹⁷ [Srovnáváme-li styl básníka s knihou o inženýrství, pak nutně dojdeme k závěru, že existuje rozdíl mezi poezií a technikou, a že takto nelze hodnotit básníkovu individualitu či rozdíly existující mezi jeho básněmi a básněmi jiných básníků].

Styl je vnímán také jako určitá odchylka od normálního úzu a jazykové normy. Odchylka vyjadřující určité stylistické zabarvení však musí být zjištěna na základě zjištění frekvence použití a statistických výpočtů. Rozlišuje mezi stylem obecným a popisem specifických konkrétních stylistických kategorií, které jsou ovlivněny kontextem, časem, místem a situací (metrum, styl izabelský, literární styl, literární škola, literární žánr, komunikační situace, apod.). Všechny zmíněné komunikační faktory skrytě předpokládají určitou komunikační normu. Stylistika tedy nezkoumá pouze mikrolingvistickou rovinu (od fonémů k větě), nýbrž také rovinu makrojazykovou. Zkoumá: *„tôdas as relações entre as entidades linguísticas que sejam exprimíveis ou que possam ser exprimíveis em termos de amplitudes maiores do que as que se enquadram dentro dos limites da sentença. O estilo de um texto é o conjunto de probabilidades contextuais dos seus intes linguísticos.“¹⁸ [Všechny vztahy mezi jazykovými jednotkami, které jsou či mohou být vyjádřeny v rámci širším, než je věta. Styl textu je soubor kontextových pravděpodobností jeho jazykových položek.]*

Velký důraz je zde kladen na pravděpodobnost výskytu jazykových jednotek v určitém kontextu a s ním také je spojen termín „marcadores de estilo“, termín, který

---

¹⁷ AW – LE; s. 39.

¹⁸ HL – ILS; s. 406-409.

odpovídá stylisticky příznakovému prvku, v jehož opozici stojí prvky stylisticky neutrálními. Použití takových stylisticky příznakových a neutrálních prvků klade autor do souvislosti s pragmatickými faktory, tedy s mimojazykovou motivací, jako je například vztah mezi mluvčím a posluchačem, autorem a čtenářem, společenské postavení participantů komunikace, registr, vyvolání reakce v posluchači či čtenáři (tzv. Behaviouristická stylistika).

Sedmdesátá léta znamenají pro vývoj stylistiky v portugalské lingvistice zásadní obrat, poněvadž jsou publikovány překlady teorií a pojednání týkající se funkční a strukturální stylistiky. Mezi stěžejní díla a autory, ovlivňující pojetí stylistiky v portugalské lingvistice, patří například překlad studie „Lingvistika a poetika“, od Romana Jakobsona, který zpracoval Izidoro Blikstein¹⁹, a překlad díla „Estilística estrutural“²⁰, od Michaela Riffaterre. Tito dva autoři jistě měli vliv i na vznik tzv. „konstrukturní stylistiky, která je součástí rozsáhlého díla „Gramática Construtural da língua portuguesa“²¹ (viz níže), jehož autory jsou Eurico Back, Geraldo Mattos.²²

Studie Romana Jakobsona vychází z pražské funkční stylistiky a z poetické funkce jakožto hlavní funkce jazyka. U komunikativní funkce jazyka, mezi něž patří kontext, sdělení, vztah mezi emitorem a recipientem, kontakt a kód. Kontext zastupuje referenční funkci (tedy funkci, kterou se jednotlivé části promluv vztahují k mimojazykovému i vnitrojazykovému časoprostorovému rámci a objektům své reference), sdělení pak odpovídá přenášené informaci, emitor funkci emotivní (mluvčí vyjadřuje své emoce a postoje), recipient funkci apelové (posluchač je ovlivněn a přiveden k vykonání něčeho), kontakt mezi partnery představuje funkci fatickou (kontaktní funkce jazyka, kterou se udržuje kontakt mluvčího a posluchače), kódem je pak rozuměno médium (mluvená či psaná podoba komunikace). Mezi všemi funkcemi vyzdvihuje dominantní funkci poetickou, v níž se

---

¹⁹ BI-LC.

²⁰ RM-EE..

²¹ BE-MG-GC.

²² Tamtéž.

promítá princip ekvivalence (tedy princip uplatňující se na ose paradigmatické při výběru konkrétních jazykových znaků a vycházející z opozic, například synonymum x antonymum) z osy výběru na osu kombinace (tj. z paradigmatické osy na osu syntagmatickou). V literárním jazyce – zejména básnickém - tedy dochází k substituci na syntagmatické ose, a to v rámci fonologických, sémantických nebo syntaktických podobností na úrovni kódu (rýmy, slovní hříčky, synonyma, syntaktické paralely apod.).

Znaky a struktury jazyka (věty a text) jsou prostředkem určitého sdělení a jsou obměňovány znaky a strukturami zdůrazňujícími tvárné možnosti samotného jazyka. Stylistická hodnota znaku se odvíjí od jeho pozice uvnitř systému, a tedy zkoumá formu znaku vzhledem k textu či k jazykovému systému společně s expresivním účinkem, který takto použitý znak může vyvolat. Klade důraz na obsah a podobu sdělení, poměr jeho částí obsahových i formálních, spojuje tedy strukturální a funkční stylistiku tím, že se zabývá použitím struktury věty a textu vzhledem k jednotlivým jazykovým funkcím, jako jsou funkce jazyka obecného, vědeckého, konvenčního, lyrického, novinářského apod.

Již zmíněný francouzský lingvista Michael Riffaterre ve své publikaci „Essais de stylistique structurale“ z roku 1971²³ podává také vysvětlení a definici obsahu takových pojmů, jako jsou individualita stylu, autorský styl, stylistická analýza, stylistický kontext, stylistická funkce. Zkoumá styl na základě odchylky (tzv. „desvio à norma“) od normy, která tvoří tzv. “*linguagem zero, neutra*“, tedy jazyk nulový, neutrální a došel k závěru, že teprve kontext aktualizuje stylistickou hodnotu znaku. Literární styl představuje podle jeho koncepce jakoukoliv individuální psanou formu vykazující literární záměr a od jazykového stylu se liší tím, že zkoumá pouze příznakové stylistické prvky. Další rozdíl spočívá v tom, že zatímco jazykověda se zabývá jak funkcí emitora tak funkcí recipienta jako hlavních partnerů komunikace, pak stylistika zkoumá pouze reakce dekodéra.

---

²³ RM-EE.

Proto Riffaterre rozlišuje také jazykovědnou komunikaci od komunikace literární, jejíž předmětem je přenos literární zprávy. Ta se liší od běžné zprávy svou složitostí, poněvadž autor nemá k dispozici parajazykové výrazové prostředky (gestikulace, intonace), a také nemá možnost se přizpůsobit reakci čtenáře (posluchače). Na druhou stranu však mimo zprávy předává také způsob dekódování zprávy, předává mu svůj vlastní postoj k dané zprávě. Má tedy k dispozici specifické mechanismy, kterými kontroluje dekódování zprávy čtenářem. Stylistika tedy má hledat takové prvky, které ovlivňují dekódování, a zachytit reakce tzv. informátorů, kteří hodnotí svou reakci jako pozitivní, či negativní. Zkoumá ne hodnotu, ale stimuly, které vyvolávají dané reakce, a tímto stimulem může být kontext.

„O contexto estilístico é um pattern linguístico em que um elemento imprevisível provoca uma ruptura; o contraste que resulta desta interferência é o estímulo estilístico“.²⁴ [Stylistický kontext je jakýsi jazykový pattern, v němž nepředvídatelný prvek vyvolá určité narušení; a kontrast, který vzejde z tohoto narušení, pak představuje stylistický stimul.]

Riffaterre rozlišuje mikrokontext od makrokontextu. Mikrokontext představuje jakýsi vnitřní stylistický proces, v rámci něhož je stylistický efekt dosažen kontrastem předvídatelných prvků s nepředvídatelnými prvky. Makrokontext je chápán jako vnější stylistický mechanismus, který může mít dvě funkce: zesílit stylistický efekt, posílit efekt mikrokontextu, anebo zjemnit či úplně zrušit stylistický efekt a obklopit jej podobnými prvky, s nimiž nemohou vytvořit žádný kontrast. Stylistická funkce tedy vzniká tzv. valorizací slov a výrazů, které by neupoutaly žádnou pozornost, kdyby nenarušily určitý „pattern“; přičemž důležitou funkci zde zastává reakce recipienta, který přiřazuje znakům vlastní hodnotu.

Velkou podobnost se strukturální stylistikou pak vykazuje, jak již bylo řečeno, konstrukturní stylistika, která je součástí již zmíněné „Gramática Construtural da Língua Portuguesa“²⁵. Přestože autoři konstrukturní gramatiky neuvádějí Jakobsona a Riffatera v

---

²⁴ RM-EE; s.56.

²⁵ BE-MG-GC.

bibliografii, jejich vliv je patrný ze zvýraznění poetické funkce jazyka a funkce emitora a recipienta. Stylistika je zde popsána jako věda zkoumající styl a výběr jazykových prostředků. Přestože se jedná z velké části o stylistiku výrazových prostředků, přece jen je tu patrný silný vliv Jakobsonův, spočívající ve zvýraznění funkce jazyka básnického a v hlubším zkoumání takových poetických aspektů, jako jsou: prozodie, rytmus, rým, melodie, tón, intenze, témbro, větná stavba – souřadnost a podřadnost vět, shoda mezi jednotlivými větnými členy, apod. Styl je tvořen výběrem takových jazykových prostředků, které má mluvčí k dispozici. K tomu, aby bylo možné určit v jazyce styl, je nutné znát tzv. konstrukturní vlastnosti zkoumaného jazyka, přičemž konstrukturní se rozumí každá věta mající jednak svou konstrukci (tedy fonologicko-morfologické vlastnosti) a jednak svou strukturu (tedy vlastnosti syntaktické). Konstrukturní metoda bádání vychází z teorie komunikace a z dialogu mezi dvěma rodilými mluvčími odehrávajícího se v rozličných situacích. Právě analýza těchto situací je nutná k tomu, aby mohl být determinován jazykový styl. Řečová činnost emitora a recipienta je tedy vždy spjata s určitou situací (jde o sdělení, které emitor vysílá recipientovi). Pakliže se v této zprávě prvky pravidelně opakují, hovoří se o konstantách. Pokud se mezi sebou liší, pak hovoříme se o protikladech („oponências“). Jazykový styl je pak možné určit jen v případě, je-li znám kompletní popis všech vlastností konstrukturního jazyka a také kontext. V tomto bodě lze vidět shodu se strukturální stylistikou Riffaterra, který na kontext kladl obrovský důraz. Pro stylistickou analýzu je však bezpodmínečně nutné znát také kompletně lexikální a sémantické vlastnosti jazykových znaků. Styl se může vztahovat nejen k jazykovému systému, nýbrž také k autorovi. Vycházejí z komunikativní funkce jazyka a ze strukturálního popisu jazyka, a na těchto dvou pilířích zakládají techniku svého popisu. Strukturální (či konstrukturní) stylistiku definují jako vědu deduktivní a staví ji do protikladu s induktivními postupy, charakteristickými pro předchozí lingvistické bádání:

„A pesquisa estilística tem sido indutiva, em todos os trabalhos realizados até o presente: partem de vários estilos pessoais e pretendem atingir o estilo social; comparam vários estilos de época e tentam desembocar no

*estilo de língua, evidentemente intuído pelos vários tratadistas que abordam o problema estilístico. A nossa técnica nos proíbe o método indutivo: pela primeira vez, uma língua de grande civilização possui desvendadas as suas construtoras lexicais e semânticas e nos permite o exame estilístico dedutivo, principiando pelo estilo de língua.*²⁶ [Stylistické bádání bylo ve všech realizovaných pracích až do současnosti induktivní: vycházelo z jednotlivých autorských stylů, přičemž cílem bylo definovat styl společenský; srovnávány byly styly různých období, aby mohl být definován styl jazykový. Takový byl záměr lingvistů zabývajících se problematikou stylistiky. Naše technika však zakazuje induktivní metodu a je to poprvé, co jazyk velké civilizace odhalil lexikální a sémantické konstrukty a umožnil nám tak stylistické zkoumání dedukční, vycházející z jazykového stylu.]

Konstrukturní stylistika je rozdělena na stylistiku speciální a stylistiku obecnou. Speciální stylistika se týká konkrétního jazyka a může být synchronní (zkoumající jazykový styl, styl současného jazyka nebo styl díla) nebo diachronní (zkoumající jazykový styl v různých etapách jazykového vývoje, styl určitého období a s ním spojené literární školy, a styl autora). Obecná stylistika pak pracuje s jazykem jako obecným systémem jazykových zákonitostí a může být také synchronní a diachronní.

Předmětem stylistiky je hledání takových jazykových prostředků, které by dokázaly oživit komunikaci. Jazyk může být použit buď neutrálně za účelem neutrálního sdělení, nebo expresivně za účelem expresivního vyjádření, za čímž je možno vidět další paralelu s pojetím Riffaterrovým, který učinil podobné rozlišení na jazyk neutrální a jazyk expresivní.

Bylo již řečeno, že konstrukturní metoda vychází z dialogu, z řeči hovorové, spjaté s určitými situacemi. Nicméně v oblasti stylistiky převažuje studium jazykových vyjádření na podkladě literárním, poněvadž na němž se odvíjí nejširší okruh situací a v nich je pak použito jak expresivních, tak impresivních jazykových prostředků. Stylistika literárního jazyka je pak chápána jako souhrn takových jazykových zdrojů, které jsou použity za účelem oživení tematické jednoty uměleckého díla, a jejím cílem je literární díla individualizovat a podpořit

---

²⁶ BE-MG-GC; s.725.

komunikaci. Individualita, tedy styl díla, autora nebo období, vychází především z používání víceznačných a mytických prvků.

„o fantástico mundo interior se tem necessariamente de vestir dentro de construturas lexicais e semânticas e da luta do emissor contra a basicidade do sistema é que emanam as peculiaridades e matizes do criado“ ²⁷ [*Fantastický vnitřní svět se nutně musí odít do lexikálních a sémantických konstruktur a z boje emitora proti zásadám jazykového systému pak vznikají různé zvláštnosti a druhy tvorby.*]

V rámci tzv. konstrukturní stylistiky se jazykové znaky dělí na tzv. párové a nepárové prvky. Párovými prvky se rozumějí jednotlivé prvky, které se nacházejí na ose syntagmatické, zatímco nepárovými prvky se rozumí fonémy, slabiky, slovní pořádek, shoda mezi jazykovými prvky, prozodie, výslovnost – pomalá či rychlá, koktavá, apod., tedy takové suprasegmentální prvky, které se nachází na ose paradigmatické.

Stylistické procesy pak jsou dvojího druhu: kreativní a selektivní (*estilística criativa* e *estilística selectiva*). Selektivní stylistika spočívá ve výběru „párových prvků“, zatímco kreativní stylistika spočívá ve využití nepárových prvků k vyjádření významu a to adekvátně k situaci (opět lze srovnat s Jakobsonovým principem ekvivalence, ekvivalence osy výběru a osy kombinace). Selektivní a kreativní stylistika se pak mohou dále dělit na lexikální a sémantickou. Selektivní stylistika lexikální se zabývá „označujícím“ párových prvků, sémantická selektivní stylistika se zabývá „označovaným“ párových prvků. Kreativní stylistika pak přiřazuje význam lexikálnímu prvku (hovoříme o stylistice lexikální) anebo vychází ze sémantického prvku a obměňuje jeho význam (sémantická stylistika).

Stylistické použití lexikálních jednotek pak může být náhodné (*emprego estilístico acidental*), dané okolnostmi (*emprego estilístico circunstancial*) nebo funkční (*emprego estilístico funcional*). Například deminutivní sufix ne vždy vyjadřuje afekt či lásku k danému

---

²⁷ BE-MG-GC; s.727.

předmětu, ale také despekt a pohrdání: slovo „víborazinha“²⁸ může vyjadřovat, podle situace, despekt místo obdivu. Náhodné stylistické použití pak spočívá v tom, že někdy lze slovo použít bez jakéhokoliv expresivního zabarvení a vyjadřuje jen pouhou intelektuální informaci. Stylistické použití podle okolností spočívá ve výběru jazykových prostředků v souladu s okolnostmi a funkčnímu stylistickému použití pak odpovídá adekvátnost výrazového prostředku v souladu s funkcí jazyka.

Sémantická stylistika se netýká lexikálních struktur, ale jejich významu, a to na jakékoliv úrovni. Zdůrazňuje výběr lexikálních jednotek adekvátně k situaci, jejich foneticko-fonologickou realizaci, správné oslovení vůči Bohu a ďáblu (Bůh ďáblovi tyká, ďábel Bohu vyká), důležitost eufemismů či dysfemismů, význam různých slovesných časů a způsobů, kolokaci adjektiva, použití slovní zásoby (slova vypůjčená, cizí, zastaralá či neologismy), používání metonymie a synekdochy, metafory apod.

V osmdesátých letech je nutno zmínit studii „Análise de comunicação, Estilística a análise textual“²⁹, jejímiž autory jsou: Maria Beatriz Florido, Maria Emília Duarte da Silva a Joaquim Fonseca. Ti vycházejí z modelu Jakobsona, když vyzdvihují důležitost kontextu a komunikativní funkce jazyka a mezi jehož hlavní složky řadí: jazykový i mimojazykový kontext (contexto verbal, contexto extraverbal), sdělení (mensagem), tedy vlastní přenášená informace a její obsah, kontakt (canal), kterým se rozumí styk partnerů a kód (código), tedy médium - mluvená či psaná forma komunikace. S druhem užitého kódu také souvisí to, zda jde o mluvčího či posluchače, nebo pisatele a čtenáře. U mluvčího (obecně emitora) předpokládáme intenci, se kterou komunikaci uskutečňuje. Mezi hlavními komunikativními funkcemi jazyka jsou zde zmíněny následující: funkce referenční (função informativa ou referencial) vycházející z mimojazykového kontextu a poukazující na vnější časoprostor promluvy; funkce poetická (função poética) zdůrazňující obsah a podobu sdělení, poměr jeho

²⁸ Víborazinha – od slova vábora (zmije) a deminutivní přípony –inha. Totó slovo lze přeložit podle kontextu jako malá zmijka, ale také jako zmije jedovatá.

²⁹ AC-EAT.

částí obsahových a formálních a vztah mezi mluvčím/posluchačem a sdělením); funkce expresivní/emotivní (*função expressiva*) vycházející ze sebevyjádření mluvčího a zvláště jeho emocí; funkce apelová (*função apelativa*), které odpovídá funkci konativní, vyjadřující záměr ovlivnit posluchače, přimět ho k něčemu, a funkce metajazyková (*função metalinguística*), spočívající v přenesení pozornosti na vlastní formu jazyka (ve vztahu mluvčí/posluchač – kód).

Tato studie také obsahuje horizontální dělení jazyka geografické (dělí jazyk na dialekty a interdialekty) a funkční (dělení jazyka na standardní, mluvený, profesní, a jazyk sociálně uzavřené skupiny).

Stylistika je zde velmi důrazně spjatá s expresivní/emotivní komunikativní funkcí jazyka, a to jak v jazyce literárním tak v běžném každodenním jazyce mluveném. Jazykové prostředky, které jsou použity v expresivně emotivním významu, jsou pak nazývány stylistickými zdroji, jde tedy o stylisticky aktivní, příznakové jazykové prostředky.

„As possibilidades que a língua oferece à exploração individual para a criação de efeitos adequados à manifestação comunicativo-expressiva podem designar-se recursos estilísticos.“³⁰ [Možnosti, které jazyk nabízí k individuálnímu dosažení účinků adekvátních ke komunikativně-expresivnímu vyjádření se mohou označit jako stylistické prostředky].

Tyto stylisticky aktivní výrazové prostředky mají být předmětem zkoumání stylistiky, která je také dělí na:

1. stylistické prostředky, které mohou být vyjádřeny na úrovni označujícího (aliterace, onomatopoická slova, rytmus, metrika a rým)
2. stylistické prostředky, které mohou být vyjádřeny na úrovni označovaného a které jsou založené na rozdělení významu na denotát a konotát, tedy na detonativní význam spočívající v zastoupení samotných objektů a konotativní význam odpovídající emotivním, citovým, subjektivním postojům mluvčího k vyjadřované skutečnosti. Ten může být vyjádřen

---

³⁰ AC-EAT; s.48.

metaforou, alegorií, synestézií, metonymií, synekdochou, apostrofou, antitezí, eufemismem či dysfemismem, hyperbolou, ironií, apod.

3. stylistické prostředky syntaktické, které se uplatňují především v přímé řeči při zvýraznění osobních reakcí a postojů ke sdělované skutečnosti

4. jiné stylistické prostředky (přímá a nepřímá řeč, synchronní jazykové variety, stylistická hodnota některých slovních druhů a některých gramatických kategorií (adjektivum, adverbium končící na –mente, některé slovesné časy a způsoby).

V posledních letech se v rámci portugalské lingvistiky projevují také snahy vycházet ze stylistického rozvrstvení jazyka. Jedná se například o „Livro de Estilo (Público-Comunicação social, Lisboa)³¹ shrnující nejen etické a deontologické zásady žurnalistiky, ale také kritéria, žánry a techniky, které denní tisk „Público“ používá. Projevují se snahy charakterizovat také styl řeči, tendence a dlouhodobé účinky komunikačních médií, jako například v publikaci „Teoria de Comunicação“³², apod.

2.3 MEZIOBOROVÝ CHARAKTER STYLISTIKY

Stylistika je v současné portugalské lingvistice vnímána jako jazykovědný obor pomezí, neboť přebírá jednotlivé přístupy a pojmové terminologie z jiných lingvistickým disciplín. Například stylistické faktory ovlivňující výběr jazykových prostředků jsou předmětem zkoumání jiných pomezích jazykovědných oborů, teorií, témat a oborů jako jsou například teorie verbální komunikace, konverzační analýza, kvantitativní lingvistika, pragmatická lingvistika, sociolingvistika, teorie mluvních aktů, textová lingvistika, apod. Přestože předmětem našeho bádání bude především propojení stylistiky se základními jazykovědnými rovinami, tedy s fonetikou, morfologií a syntaxí, zaměříme se z části v této

---

³¹ LE-P.

³² WM-TC.

práci také na zkoumání hodnot členu v rámci makrolingvistických rovin, jako jsou sémantika a funkční stylistika.

Teprve od 60 let minulého století se začalo v portugalské lingvistice prosazovat bádání nejen psaného, ale také mluveného jazyka. Lingvistika začíná být vnímána jako společenská věda, která obecně získává charakter mezioborovosti a spolupracuje nejen se společenskými vědami, ale také s vědami kognitivními. Nestuduje jen rozličné formy lidského poznávání, od vnímání a jednání (konání) až po řeč a myšlení s omezením pouze na člověka, nezabývá se čistě poznávací a rozumovou komponentou jeho mysli, ale také se pokouší o komparativní či zobecňující přístupy, zajímajíc se stejně jak o lidské, tak i o umělé (počítačové) myšlení, o výkony mysli v nejširším slova smyslu: racionální i neracionální jednání, paměť, komunikaci, kreativní činnost, intencionalitu a vědomí. Jejím východiskem - ale i cílem - je nejen pouhá koexistence, ale i vzájemná interakce a součinnost různých vědních oborů, často si tradičně navzájem dosti vzdálených: od psychologie (včetně klinické) přes další vědy, jako jsou neurověda, kybernetika, umělá inteligence, od lingvistiky až k filozofii mysli.

„Cada vez mais, também, alguns aspectos das relações entre diferentes áreas da Linguística, implicadas sobretudo na análise da interacção verbal, da conversação e da produção discursiva que claramente situam a investigação linguística no espaço da Ciência Social, têm vindo de modo progressivo a ser incluídos no âmbito mais alargado da Ciência Cognitiva“³³ [Čím dál častěji jsou některé aspekty vztahů existujících mezi různými oblastmi lingvistiky, jako je analýza verbální interakce, konverzační analýza a analýza diskursu, které jsou jasně situovány v oblasti společenských věd, zahrnovány do širšího rámce věd kognitivních.]

V takovém kontextu úzkého kontaktu existujícího mezi jednotlivými vědami a jazykovědnými přístupy by zřejmě nemělo význam stylistiku definovat jako autonomní disciplínu.

Soustředme se nyní na body, v nichž se stylistika setkává i s jinými jazykovědnými pomezními disciplínami.

---

³³ ILGP; s.23.

První z nich by mohla být teorie verbální komunikace („análise da interacção verbal), zkoumající složky komunikačního modelu, kdy někdo někomu něco sděluje, a to v určitém prostředí a pomocí určitých prostředků. Stejně jako stylistika, tak jak byla definována výše v různých fázích vývoje, i teorie verbální komunikace věnuje pozornost subjektům účastníků komunikace, které mají své osobní vlastnosti, znalosti a zkušenosti, prožívají momentální psychofyzický stav, jsou ovlivněni vzájemnými vztahy a sociálními rolemi. Teorie verbální komunikace rozlišuje různé způsoby komunikace: monology a dialogy, psanou formu a mluvenou formu jazyka. Řeší otázku komunikační kompetence, která

„...představuje potenciál, z něhož vybíráme prostředky, které jsou v souladu s charakterem situace, které považujeme za adekvátní vzhledem k našemu cíli a záměrům, za vhodné vzhledem k adresátovi; výsledkem tohoto výběru-i když někdy nepříliš uvědomělého- je pak styl našeho jazykového projevu.“³⁴

Pakliže je v současné portugalské lingvistice stylistika definována jako *„ramo da linguística que estuda os valores afectivos dos meios expressivos e dos processos de estilo de uma língua.“³⁵*

[Jazykovědný obor zabývající se studiem afektivních hodnot výrazových prostředků a stylistických jazykových procesů.], pak s teorií verbální interakce má právě společný tento styčný bod – výběr jazykových prostředků v souladu s komunikační kompetencí a přizpůsobení projevu tak, aby bylo dosaženo u adresáta porozumění a správné interpretace, k níž právě přispívá další složka komunikační události, a tou je kód, který může být verbální i neverbální (k prostředkům neverbálním patří jevy paralingvální, jako jsou prozodie: intonace, pauzy, tempo řeči, hlasitost, tón hlasu). V rámci teorie verbální komunikace vznikají různé podoby komunikačních modelů, které se zakládají mimo jiné i na klasifikaci jazykových funkcí: mezi jinými zmiňme například triadický model K. Buhlera, spočívající v klasifikaci jazykových funkcí na expresivní, konativní a referenční, dále model M. A. K. Hallidaye, zakládající se na dělení jazykových funkcí na interpersonální, ideační a textovou, dále například teorie

---

³⁴ HJ-Sa; s. 41.

³⁵ DLPC; s. 1579.

jazykových funkcí K. Poppera, který promítá vztah mezi komunikací lidskou a zvířecí na klasifikaci jazykových funkcí: dvě nižší (expresivní a signalizační, ty jsou lidem a zvířatům společné) a dvě vyšší (deskriptivní a argumentační; ty se týkají pouze lidského světa). Ke klasifikaci funkčních stylů přispěla i Pražská škola, která tak vytvořila základy pražské funkční stylistiky, a která, počínaje B. Havránkem, dělila jazykové funkce na funkci komunikativní, prakticky a teoreticky odbornou, estetickou, a dále k těmto stylům byly později přiřazeny i další: hovorový (konverzační), pracovní (věcný, jednající), vědecký a básnický, styl publicistický a styl řečnický.

*„Spojení mezi teorií verbální komunikace a stylistikou se tedy uskutečňuje přes pojem funkce. Součástí naší kompetence je zřejmě i kompetence stylistická, která nám umožňuje volit vhodné výrazové prostředky v souladu s dominantní funkcí projevu; a přesto, že se funkce často kombinují, je velký rozdíl mezi stylem textů, jimž dominuje funkce referenční, expresivní, konativní, kontaktní, metajazyková nebo poetická. Jako „objektivní“ či „subjektivní“ stylové činitele se uplatňují i další složky komunikační situace jako záměry a strategie účastníků, jejich sociální role a statuty, jejich osobní vlastnosti a schopnost“*³⁶

Stylistika se také evidentně prolíná s teorií kontextualizace, spočívající v interpretaci textu ne pouze z hlediska přisuzování pouhých významů jazykovým výrazům, nýbrž také z hlediska zkoumání významů plynoucích z dalších vazeb textových (ko-text), intertextových (intertext), situačních (kontext), sociálních, kulturních, geografických aj. (makrokontext).

*„...a variação individual na língua: varia não apenas de acordo com aquilo que nós somos, mas também de acordo com a situação em que nos encontramos. Este tipo de variação é tradicionalmente abordado através do conceito de registo a, algumas vezes, também referido como variação estilística. A noção básica subjacente é a de que qualquer enunciado linguístico está inexoravelmente ligado ao seu contexto de situação e que diferentes tipos de situação requerem um modo distinto de manipulação linguística. A sensibilidade linguística ao contexto de situação é tão grande que, com frequência podemos recuperar traços do contexto a partir de exemplos pequenos e quase banais.“*³⁷*[Individuálnost jazyka: jazyk se nemění pouze podle toho, kdo jsme, ale také podle situace, v níž se nacházíme. Tento typ varianty je tradičně označován pojmem registr a,*

---

³⁶ HJ-Sa; s.46.

³⁷ IGLP; s.453.

někdy jako stylistická varianta. Druhotným avšak základním významem je ten, že každá jazyková výpověď je neúprosně spjata se situačním kontextem a že různé typy situací vyžadují různé způsoby jazykové manipulace. Tato závislost textu na situačním kontextu je tak velká, že často lze pozměnit rysy kontextu jen na základě malých a téměř banálních změn.]

Kontext umožňuje nejen např. zvolit vhodný význam u výrazů polysémických a homonymních, ale umožňuje také správně interpretovat text. Teorie kontextualizace je pro stylistiku tak důležitá proto, že zkoumá kontextualizační prostředky jazykové i parajazykové: tedy prozodické (intonace, tempo, rytmus), a neverbální (mimika, gesta, pohyby, výměny pohledů mezi účastníky komunikace, těkání), které umožňují zapojení vhodného, optimálního kontextu do interpretačních procesů..

„S proměnami kontextu se mění i styl projevu, což poznáme podle narůstajícího množství kontextualizačních prostředků určitého druhu. Změna může být pozvolná, postupná (shifting) či náhlá (switching).... Stylisticky příznakové odchylky vznikají tedy jedině na pozadí stylu dosud konstituovaného v konkrétním textu; nikoli ve srovnání s určitým stylovým standardem, které by bylo možno přiřazovat různým kontextům. Styl je tak prostředkem k vytvoření a zapojení kontextu a k jeho proměnám, současně však proměny kontextu vedou ke změnám stylu“³⁸

Jako další lingvistický obor je důležité zmínit v tomto kontextu také pragmatickou lingvistiku, pro níž jsou, stejně jako pro stylistiku, klíčové takové pojmy, jako jsou situace, komunikační kompetence, situačně adekvátní způsob vyjádření, kontext, hodnoty vznikající mezi účastníky komunikace, cíle a záměry účastníků, strategie vedoucí k jejich plnění, funkce výpovědí a postoje mluvčího. Pro náš záměr bude důležité vycházet také z implikatur, presupozic a s nimi spojených mluvních aktů apod. Někdy se hovoří také o pragmatické stylistice.

V rámci pragmatické lingvistiky byla zmíněna teorie mluvních aktů, která úzce souvisí se stylistikou, když vychází z teorie, že užíváním jazykových znaků je sledován určitý účel a

---

³⁸ HJ-Sa; s. 49.

dochází ke změnám kontextů a skutečností. Stejně jako tato teorie mluvních aktů, tak také stylistika zkoumá funkce jazyka v propojení s komunikačními situacemi, s preferencí určitých výrazových prostředků, a to v souladu s intencemi, které mluvčí realizuje vyslovením určité výpovědi, a to především s ilokuční akty, která se neomezují na pouhá explicitní performativa, ale s těmi, která se snaží

„respektovat neexplicitnost, vágnost a komplexnost přirozené interakce (dialogů většího počtu osob, rozsáhlých psaných diskurzů, apod.-tedy textů, kde těžko určíme a přesně rozlišíme jednotlivé ilokuce. I stylistika se zaměřuje na vliv situačních faktorů na výrazové prostředky... ; a mezi tzv.stylotvornými činiteli hraje funkce projevu, záměr mluvčího/autora velmi důležitou roli. Stejně tak se pochopitelně zabývá působením různých stylů a stylistických prostředků na adresáta; nezůstává však na úrovni jednotlivých výpovědních aktů, ale jde jí o funkce a účinky spojené s celým textem v kontextu“³⁹

Pro naši studii bude velmi důležité pracovat s textovou typologií, zakládající se na klasifikaci funkčních stylů. Již ve třicátých letech rozlišoval B. Havránek funkční jazyky hovorový, odborný, dělí se dále na vědecký a pracovní (věcný a jednací), a básnický. Podobné dělení jazyků provedl J. Mukařovský, kdy kladl do opozice styl prostěsdělovací a estetický. Postupně se klasifikace stylistických jazykových funkcí rozšiřuje na styl publicistický, řečnický, administrativní (úřední), apod. J.Mistrík se zmiňuje i o existenci dalších stylů, jako jsou styly emocionální, poetický, exaktní, biblický, humorný, styl projevů mluvených a psaných, připravených a nepřipravených, apod. Také M. A. K.Hallidaye vychází z názoru, že jazykové prostředky jsou přiřazovány funkci projevu v určité situaci, oblasti komunikace a jeho teorie je postavená na pojmu registr. V současné portugalské lingvistice se s pojmem „registro linguístico“ setkáváme daleko častěji, než s pojmem styl „estilo“. Jazykovou různorodost portugalská lingvistika přisuzuje nejen sociální stratifikaci, nýbrž také komunikační situaci:

---

³⁹ HJ-Sa; s.86.

„...o homem vive integrado numa sociedade, a qual tem a sua hierarquia, a sua organização própria, os seus grupos. Cada um destes grupos sociais (etérios, socioprofissionais, etc...) possui códigos de comportamento que o diferenciam dos demais e permitem, dentro do grupo, a identificação mútua. O modo de falar faz parte desse conjunto de códigos. A este tipo de variação linguística, relacionada com factores sociais, costuma chamar-se variação diastrática ou variação sociológica.“⁴⁰ [Člověk je začleněný do společnosti, která má svou vlastní hierarchii a uspořádání a je rozdělená do sociálních skupin. Každá z těchto sociálních skupin (věková, profesní, atd. se řídí určitými pravidly chování, kterými se odlišuje od ostatních a umožňují, uvnitř skupiny, vzájemnou identifikaci. Způsob mluvy tvoří také součást těchto souborů pravidel. Těto jazykové různorodosti, která je spjata se sociálními faktory, se říká diastratické či sociologické rozrůznění.]

„Existe ainda um aspecto de variação linguística... Consoante a situação mais ou menos formal, em que se encontra o tipo de situação discursiva (oralidade, escrita...), cada falante pode usar diversos estilos ou registos linguísticos. Numa entrevista com o director de uma empresa, para obter emprego, usará certamente um nível de língua diferente daquele que usa para falar com os amigos, quando vão juntos assistir a um jogo de futebol. A variação que está relacionada com estes factores pragmáticos e discursivos, e que implica o conhecimento por parte do falante de um código socialmente estabelecido para cada situação, dá-se o nome de variação diafásica.“⁴¹ [A dále existuje ještě jeden aspekt jazykového rozlišení. Podle většího či menšího stupně formálnosti situace či podle typu promluvy (psanost a mluvenost), může každý mluvčí používat jiné jazykové styly či „registry“. V pohovoru s ředitelem firmy například použijeme za účelem získání pracovního místa jiný jazyk, než když hovoříme doma s přáteli, s nimiž chodíme na fotbalový zápas. Toto jazykové rozrůznění, které je spojeno s pragmatickými a diskursivními faktory, se nazývá „dvoufázová různorodost.“]

Při zkoumání produkce a recepce textu se pak neobejde stylistika bez psychologických znalostí, protože pouze na jejich základě může správně identifikovat potenciální obsah textu. Tzv. psychologické faktory působí na styl verbálního projevu a jsou s nimi spjaty psychické procesy produkce a recepce textu. Zde lze zařadit mimo jiné i pro stylistiku velmi důležité ilokuční akty.

A nakonec samozřejmě nelze opominout vztah stylistiky a rétoriky, protože ta vlastně vytvořila základ pro její existenci a rozlišování stylu individuálního a nadindividuálního a

---

⁴⁰ ILGP; s.480.

⁴¹ ILGP.s.481.

stylu vysokého, středního a nízkého není v zásadě v rozporu s přístupy funkční stylistiky. Stejně také různá pojetí stylu jsou spjata s výběrem a uspořádáním výrazových prostředků, zkoumá používání figur a tropů, které také „*tvoří hlavní pojítko rétoriky, stylistiky a poetiky*“⁴²

2.4. VYBRANÉ SHODY A ODLIŠNOSTI

ČESKÉHO A PORTUGALSKÉHO POJETÍ STYLISTIKY

Hledáním terminologické soustavy a definicí pojmů jako jsou styl a stylistika se současná portugalská jazykověda příliš nezabývá a lze konstatovat, že stávající terminologii a definice převzala z jiných jazyků. Jak již bylo naznačeno výše, faktory náležející do oblasti stylistiky jsou roztrženy do různých pomezích disciplín. Zatímco pro českou lingvistiku jsou termíny jako stylém, příznakovost, styl a stylová hodnota východiskem při stylistickém bádání, pak v portugalské lingvistice se s těmito pojmy setkáváme méně často. Přesto se objevují za celou dobu vývoje různé definice lingvistické stylistiky, a to v obou srovnávaných zemích.

Zaměříme se na podobnosti, které se vyskytují v české a portugalské jazykovědě. V obou případech je pojem stylistika spojen s funkcí promluvy, s výběrem jazykových prostředků, s vyjadřováním expresivních významů pomocí odchylek od normy a s variací jazykového systému.

V české jazykovědě převládaly dlouho definice opírající se o meziválečné funkční pojetí a o klasifikaci jazykových stylů B. Havránka ze 30.-40.let 20. století. V portugalské lingvistice můžeme nalézt obdobné dělení jazykových funkcí až v překladu M.Cressota, který poukazuje na existenci různých funkcí jazyka a mluví o jazyku domácím, salónním, jazyku vzdělaných lidí, jazyku spontánním a formálním. V obou kontextech ale mluvenost hrála od

---

⁴² HJ-Sa; s. 118.

prvopočátku důležitou roli, poněvadž byla jedním z faktorů ovlivňující výběr výrazových prostředků.

V portugalském slovníku lingvistické a literární terminologie nalezneme pod pojmem „*estilística*“ definici, které odlišuje stylistiku lingvistickou od stylistiky literární. Lingvistický obor je však oddělen od gramatiky, protože se nezabývá pouze jazykovými tvary a funkcemi v komunikačním procesu, ale také ji definuje jako disciplínu spolupracující s různými oblastmi lingvistiky. Stylistika literární pak vyhledává specifické příznaky v literárních textech (syntaktické figury, například), které umožňují dělení literárního textu na různé typy. Moderní slovník současné portugalštiny definuje stylistiku ze čtyř možných úhlů: „*1. Estilística „estudo de diferentes tipos de estilo. 2. Arte de escrever bem. 3. Ramo da linguística que estuda os valores afectivos dos meios expressivos e dos processos de estilo de uma língua. 4. Liter. Estudo científico do estilo nas obras literárias de um autor, de um género ou de um período literário.*“⁴³ [1. Stylistika je studium různých typů stylu, 2. umění psát 3. lingv. jazykovědný obor studující afektivní hodnoty výrazových prostředků a stylistických procesů jazyka; 4. liter. vědecké studium stylů v literárních dílech autora, literárních žánrů či literárního období].

Zatímco stylistika je v českém kontextu vnímána převážně jako jazykovědná disciplína, pak stylistika v kontextu portugalském, potažmo románském je pozice stylistiky jakožto viditelnější spíše v oblasti literární. Nicméně i zde má stylistika okupuje dvě oblasti, a to jak jazykovědnou tak literární. Vývoj stylistiky v Portugalsku evidentně odráží vývoj stylistiky ve Francii, a to hlavně proto, že jím byl, alespoň zpočátku, výrazně ovlivněn:

„*Lingvistická stylistika (stylistique linguistique neboli stylistique de langue) – klade důraz na dichotomii kolektivní norma / individuální odchylky a tím přibližuje stylistiku spíše sociolingvistice (tento vědní obor se však více zajímá o zkoumání jednotlivých rovin jazyka a jejich odlišností typu geografického, sociálního, atd.). Dnes stále těsněji spolupracuje s textovou lingvistikou. V centru pozornosti druhého směru stylistiky – literární stylistiky (stylistique littéraire) – stojí texty, které teorie literatury nazývá „žánry“, a specifika uměleckého výrazu jednotlivých autorů. Ten je dán výběrem jazykových jednotek, bohatstvím slovní zásoby,*

---

⁴³ DLPC; s.1579.

délkou vět, strukturou souvětí a dalšími, vesměs jazykovými charakteristickými znaky. Stylistika se tak stává místem, kde se literatura dostává do velmi úzkého kontaktu s lingvistikou; je to dáno tím, že pro literaturu je jazyk přirozeným prostředkem a nástrojem.”⁴⁴

Otázkou zůstává, zda lingvistická stylistika může být vnímána jako samostatná jazykovědná disciplína. V česko-slovenském kontextu se snad více zdůrazňuje autonomie této disciplíny, což dokazují i rozsáhlejší pojednání o této problematice: Ján Findra v příspěvku „Štléma a paradigmatica štylistiky“ dokazuje na základě hlubší charakteristiky štlému, základního pojmu štylistiky, že štylistika jako samostatná vědní disciplína fungovat může. Zdůrazňuje, že „štléma jako základný pojem štylistiky opodstatňuje jej existenciu jako samostatnej vednej dispciplíny“⁴⁵. Za celou historii štylistiky se setkáváme s různými názory na to, co lze skutečně za štlém považovat, zda i ty výrazové prostředky, které jsou neutrální, nebo pouze ty, které jsou emocionálně (eventuelně jinak) zabarveny. To je ostatně další bod, v němž můžeme najít jistou paralelu mezi českým a portugalským kontextem: jde o hledání neutrálních a příznakových hodnot, které byly nazvány výše jako „valor intelectual“ a „valor sentimental“ a které mají obdobu i v českém kontextu, kde se hovoří o informativně-věcné a pragmatické složce slov.⁴⁶ Zdá se, že tendence je v obou kontextech společná: spojovat termín štlém ze současného hlediska právě s pragmatickou složkou. Zatímco však termín štlém v česko-slovenském kontextu tvoří základní pojmo-terminologický aparát štylistiky, v portugalské lingvistice se definice tohoto termínu omezuje pouze na následující poučku:

*“Marca distintiva do estilo de um autor, quer seja determinada pelo gosto da época a que pertence esse autor quer seja uma invenção singular a nível formal e/ou linguístico”*⁴⁷ [Příznakový prvek štylu autora, ať už určený štylem doby, do níž autor spadá, ať už jde o jednotlivou invenci na formální a/nebo jazykové úrovni.]

Tento pojem má však v rámci česko-slovenského kontextu hlubší historii. V šedesátých letech minulého století jej Jozef Mistrík používá pouze v souvislosti

---

⁴⁴ ML-FS.

⁴⁵ FJ-ŠPŠ; s.90.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ CC-DTLL.

s charakteristikou zvukových prostředků řeči. V 70. letech však jej však formuluje jako všechny jazykové prostředky, které má expedient k dispozici v čase tvorby jazykového projevu a paralelně se vyvíjí obdobný názor, že „Štyl sa utvára súhrou, funkčnou synchronizáciou všetkých jazykových a kompozičných prostriedkov, pomocou ktorých sa na povrchové roviny manifestujú hlbkové vzťahy textu“.⁴⁸ V 80. letech chápe Jozef Mistřík stylém jako neobyčejný prvek, nápadný prvek, který upoutá pozornost adresáta projevu a který vyniká na pozadí stylisticky neutrálního textu. V obou případech však existuje předpoklad existence dvou výrazových rovin: neutrální a stylisticky aktivní. Podle Mistříka neutrální rovina sehrává stylisticky pasivní úlohu a slouží k tomu, aby se aktuálně prezentovaly výrazné, stylisticky dominantní prvky, aby se akcentovali jejich emocionálně-expresivní či estetické kvality, což potvrzuje i jeho následující tvrzení „stylémou môže byť každé slovo, veta alebo časť textu, ktorá má takú výraznú podobu, že nám při štylistickej typologii textu signalizuje zameranie, charakter textu. ....je to prvok, ktorý je nezvyčajný, nápadný, pútajúci“⁴⁹.

V pojetí stylému existují různé shody i neshody mezi jednotlivými autory. Ján Findra hovoří o existenci stylému ve dvou textových rovinách, jednak v dorozumívací, která tvoří neutrální pozadí (normu), a v druhé rovině zastoupené stylizujícími prvky, v níž se vytváří styl řeči. Fungování této druhé roviny umožňují podle něj estetizující umělecké prostředky. Podle Jozefa Mistříka však styl činí pouze prvky druhé roviny, které jsou zastoupeny emocionálně-expresivními a estetickými prostředky a stylémem jsou pouze ty výrazové prostředky, které umisťují projev mimo základní, neutrální rovinu.

Další autoři, kteří počítají s pojmem stylém, jsou například J. Hoffmanová, která také považuje za stylémy pouze stylově aktivní prvky jednotlivých jazykových plánů, které jsou nositeli stylistických hodnot. Také J. Chloupek⁵⁰ považuje za stylém pouze stylově aktivní výrazové prostředky, které na sebe v textu upozorňují, které jsou viditelné na neutrálním

---

⁴⁸ FJ-ŠPŠ; s.90.

⁴⁹ MJ-Š; s.584.

⁵⁰ CHJ-SČ.

nocionálním bezpříznakovém pozadí. Avšak proti stojí opět názor Jána Findry, který tvrdí, že každý výrazový prostředek má stylistickou hodnotu. Expresivita i bezpříznakovost jsou invariantní slohovou hodnotou jistého výrazového prostředku.

Findra klasifikuje stylémy na makro a mikroparadigmata⁵¹ a tuto klasifikaci považuje za „funkčnou bázu na konštituovanie štýlovej vrstvy jako paradigmatickéj zásobárne, v rámci ktorej sa funkčne stretávajú (kontaminujú) príznakové a bezpříznakové prostriedky. Tie sa potom rovnakou mierou spolupodieľajú na budovaní štylového reliéfu aktuálneho textu. Samy o sebe by štýlovo aktívne prvky túto úlohu nedokázali plniť.“ Zdůrazňuje také, že paradigmatické stylémy netvoří pouze stylisticky aktivní prvky. Styl v systémové rovině chápe jako výsledek funkcí konfigurace všech možných použitých i potencionálně možných výrazových prostředků. Stylisticky aktivní jsou dle jeho názoru všechny systémově předpokládané použité výrazové prostředky, ty se aktualizují a aktivují text, přičemž připomíná také princip kontrastu, na němž je stylistický kontext založen. Ten je výsledkem funkční synchronizace prvků obou dvou výrazových rovin, bezpříznakové i příznakové, prediktabilní a neprediktabilní. Stylistický profil se pak vytváří na základě jazykových prostředků ve všech jazykových rovinách: fónickém, lexikálním, morfologickém i syntaktickém, a tedy ve funkci stylému se uplatňují: foném, lexém, morf a syntagma. Z pragmalingvistického hlediska pak lze klasifikovat stylémy na informémy a pragmémy⁵². Informémy zabezpečují věcně významový základ, tedy zaměření textu a zároveň tvoří neutrální rovinu. Vytváří tak podmínky na diferencované uplatnění pragmému, který se řadí k těm výrazovým prostředkům, které jsou spjaté s makroparadigmou emocionálně-expresivních stylisticky zabarvených příznakových prvků. Ján Findra však stylémy dělí nejen na jazykové, ale také na stavební a kinetické. Stavebními stylémy mohou být například konexe a konektory, či nadvětné faktory, jako členění textu, autorská řeč, přímá řeč, nevlastní

---

⁵¹ FJ-ŠPŠ; s.159-164.

⁵² KA-RV; s.158.

přímá řeč, apod. Mezi kinetické stylémy pak řadí gesta, mimiku, řeč těla, rekvizity, kontext. Touto klasifikací míní Ján Findra prokázat, že není důvod upírat funkčním jazykových stylům systémové vlastnosti, protože funkční jazykový styl představuje nadindividuální soubor pravidel a zákonitostí, které se ve vědomí produktora aktivují a zároveň individuálně aktualizují, přičemž jsou reflektovány požadavky relevantních slohotvorných činitelů a komunikačních norem.

3 METODA ZKOUMÁNÍ STYLISTICKÝCH HODNOT ČLENU

K tomu, abychom prokázali stylistickou hodnotu členu, budeme vycházet z názoru J. Findry, že pro stylizaci jsou významné všechny systémově předpokládané použité výrazové prostředky na rovině fonické, morfologické, syntaktické i sémantické. Budeme vycházet ze schopnosti členu existovat jako stylisticky pasivní i aktivní výrazový prostředek, budeme vycházet z možnosti jeho použití odchylky od normy, a to například zvýrazněním jeho výslovnosti, pauzou vytvořenou mezi členem a následujícím substantivem, nedbalou výslovnost členu apod..

V této studii budeme pracovat nejen s pojmem stylém, ale také s pojmem stylová příznakovost či stylový příznak, stylová varianta, stylová charakteristika, stylový význam a stylové zabarvení. Pokusíme se o aplikaci těchto termínů na zkoumání hodnot u členu.

To, jak definuje soustava současné české stylistiky příznakovost, není zcela jednoznačné, protože sama terminologie se často liší podle autora a definice jednotlivých termínů také. František Čermák v práci „Jazyk a jazykověda“ podává vymezení lingvistických pojmů jako příznak, hodnota a význam. Příznak je definován jako „rozlišující (zvláště funkční či sémantický) rys, jednotka nebo jazyková kategorie, často aditivní povahy, vytvářející z ní obvykle variantu“⁵³ Hodnotu pak definuje jako úhrn všech rozdílů, a tedy i vztahů jazykové

---

⁵³ ČF-JJ; s. 118-119, 331.

jednotky k dalším jednotkám, a to včetně vztahů významových⁵⁴. Význam samotný je chápán jako „mentální intersubjektový korelát formy znakové jednotky ve vědomí uživatele“⁵⁵, který zahrnuje několik složek, z níž jednou složkou je také význam stylistický, který je definován Čermákem jako “složka významu daná trvalými nebo dočasnými okolnostmi užívání včetně nálady, typu situace, sociální příslušnosti mluvčího aj.”⁵⁶

Pomocí těchto definic se pokusíme dokázat, že člen v různých jazykových rovinách vykazuje jak stylovou hodnotu, spočívající v úhrnu všech rozdílů a vztahů, tak stylový příznak spočívající v jeho rozlišujícím funkčním i sémantickém rysu. Pokud má člen ve výslovnosti několik možných variant, z nichž jsou všechny významově synonymní, avšak stylově odlišné, a pokud poukazuje každá z těchto variant na jiný typ situace, náladu a emoce mluvčího, komunikační cíl a strategii, pak tuto vlastnost můžeme vnímat jako stylovou hodnotu. Aby mohl mít stylovou hodnotu, pak musí mít rozlišující rysy (i když aditivní povahy).

Problém pro nás možná bude představovat nejednotnost v chápání stylové příznakovosti v české stylistice. Předmětem naší studie není sledovat všechny názory o stylistické příznakovosti v české lingvistice, ale zmiňme jen některé: například Alois Jedlička, Věra Formánková či Miloslava Rejmánková se zmiňují o existenci tzv. „stylové charakteristiky“, která je chápána jako stálý příznak. Tito autoři totiž hovoří o tom, že pokud je prostředků dané stylové vrstvy užito v projevech příslušné stylové oblasti, je toto použití bezpříznakové, příznakovým se stává při použití v jiné než odpovídající stylové oblasti. I v tomto případě lze teoreticky sledovat stylovou charakteristiku výslovnosti členu, a to například v situaci, kdy probíhá komunikace mezi podřízeným a nadřízeným, v níž podřízený se může dopustit přílišným zvýrazněním členu také nepřiměřeného zvýraznění významu následujícího slova, či v použití členu s časovaným slovesem ve familiárním prostředí.

---

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ ČF-JJ; s. 400.

⁵⁶ ČF-JJ; s. 273.

Jana Říhová v Úvodu do stylistické systematiky (1972) a Teorii stylistiky (1977) definuje stylovou příznakovost jako použití určitého výrazového prostředku mimo oblast do níž patří.

Jiní vnímají stylovou příznakovost jako odchylku od norem platných v dané oblasti, jako opozice vůči neutralitě vyjádření. Přestože je toto právě nesmírně důležitý faktor při posuzování stylistického použití členu, nemáme dostatek prostoru v této práci k tomu, abychom se zabývali i tímto hlediskem. Můžeme sice navrhnout různá řešení pro to, kdy a které použití členu v závislosti na kontextu je příznakové či nepříznakové, avšak proto bychom se potřebovali zaměřit výhradně na zkoumání jazykových stylů a hledání obecných zákonitostí a pravidel platných pro daný styl.

Přestože tato práce zřejmě nebude v souladu se současnými trendy a se současným kontextem portugalské jazykovědy, můžeme se domnívat, že svým pojetím může portugalskou lingvistiku obohatit tím, že se budeme snažit prosadit právě terminologický aparát české stylistiky v oblasti zkoumání použití členu v portugalském současném jazyce s tím, že budeme vycházet z různých metod zkoumání použití členu, které již existují v deskriptivní gramatice, v současné moderní portugalské gramatice kladoucí důraz na pragmaticko-sémantické složky členu, a budeme se snažit zkoumat účinky a efekty, které mohou být docíleny odchylkou od normy v různých situacích a kontextech.

Stylistickou příznakovost členu se budeme snažit hledat ve všech mikrojazykových plánech, tedy v plánu fonetickém, morfologickém a syntaktickém, a také i v některých rovinách makrojazykových: v rovině pragmaticko-sémantické, v rovině kontextualizace, funkční stylistiky (založené na klasifikaci jazykových stylů), apod. To vše jsou faktory, kterými je používání členu v portugalštině ovlivněno a kterými se člen podílí na celkovém významu promluvy nejen věcného, ale také emotivně-expresivního.

4. MIKROLINGVISTICKÉ VLASTNOSTI ČLENU

Člen je v mluvnici chápán jako morfologický prvek vyjadřující gramatickou kategorii determinace. Jako takový má určitou podobu, psanou i zvukovou, a ta je používána v psané i zvukové podobě. V obou kódech má určitý způsob použití, neutrální a specifický.

Členy jsou synsémantická slova, která nemají schopnost samostatné existence, ale významově určují či specifikují význam podstatného jména. Existuje člen určitý (artigo definido), člen neurčitý (artigo indefinido) a člen nulový (artigo zero).

Určitý člen má v jednotném čísle mužského rodu tvar “o” a ženského rodu tvar “a”, v množném čísle jsou pak jeho tvary v mužském rodě “os” a v ženském rodě “as”. Určitý člen zajistí, že participienti dialogu, budou mít stejnou představu o významu podstatného jména. Jedná se totiž o konkrétní, určité podstatné jméno.

Neurčitý člen má v jednotném čísle mužského rodu tvar “um” a ženského rodu tvar “uma”, pakliže můžeme hovořit o možnosti existence neurčitého členu v množném čísle, jeho tvary jsou “uns” a “umas”. Neurčitý člen vyjadřuje, že se nejedná o žádnou konkrétní věc, a tedy není potřeba, aby představa v mysli mluvčího byla totožná s představou v mysli posluchače.

V některých případech používáme tzv. nulový člen, což znamená, že před podstatným jménem člen není. Toto “vynechání” členu má však svůj účel a také nějak určuje podstatné jméno.

Význam členu je velmi důležitý pro docílení srozumitelnosti a jednoznačnosti výpovědi.

Nejdříve pojednáme o rovině foneticko-fonologické, následně pak o rovině morfologické. K tomuto pořadí jsme se rozhodli proto, abychom postupovali podle vertikálního rozvrstvení jazyka a tím přispěli ke strukturálnímu charakteru naší práce.

4.1 FONETICKO-FONOLOGICKÁ SPECIFIKA ČLENU

4.1.1 ČLEN URČITÝ A NEURČITÝ V JEDNOTNÉM ČÍSLE

Naším cílem v této části nebude zkoumání fonologicky relevantních příznaků v systémové rovině, či diferenciačních příznaků v rámci jednotlivých opozic, přestože bychom se mohli domnívat, že v rámci fonetické realizace členu stojí v opozici jednotlivé kvalitativní stupně fonému „a“. Naše metody a domněnky o výslovnosti samohlásky v členu budou založeny ne na exaktním měření, ale na sluchovém vjemu, který nám poslouží jako jediný prostředek k posouzení stylistické příznakovosti, související s vnějšími jazykovými faktory. K tomu, abychom mohli určit s přesností stylistickou hodnotu členu v tomto jazykovém plánu, by bylo zapotřebí použít exaktních měřících přístrojů. Ty však nemáme k dispozici a proto budeme koncipovat tuto část spíše jako stimul k dalšímu zkoumání, jako návrh na další možné přístupy zkoumání realizačních variant členu v evropské portugalštině.

V této části určené foneticko-fonologickým vlastnostem realizace fonémů, z nichž se člen skládá, budeme vycházet ze souboru relevantních rysů artikulačně-akustických, které jsou vnímány jako standardní, a budeme se snažit vyhledat možné další stylisticky aktivní foneticko-fonologické vlastnosti. K tomuto kroku nás přivádí skutečnost, že výběr a osobitá realizace zvukových prostředků hláskových (a také suprasegmentálních, tedy prostředků parajazykových) se mohou podílet na vytváření individuálního stylu.

Hoffmanová⁵⁷ zmiňuje mezi faktory, které se podílejí na individualitě promluvy individuální návyky tempa a rytmu řeči, délky pauz, hlasitost, kterou lze regulovat podle místa a situace, v níž se nacházíme, intonační kontury, melodie, které vyjadřují různé významy ilokační, ale i postojové a emocionální. Individuální realizace také spočívá v emfázi,

---

⁵⁷ HJ-Sa; s.17.

tedy „...v tom, jak některé zvukové rysy našeho projevu nabývají na intenzitě, jestliže něco chceme zvlášť zdůraznit, popřít, odmítnout, apod.“⁵⁸

Také Cressot připomíná ve své práci mezi jinými suprasegmentálními faktory stylizující portugalský mluvený text zejména intonaci, kterou lze využít v mluveném jazyce a která dodává výpovědi velmi důležitou stylistickou hodnotu, a také dikci, tedy způsob mluvy či výslovnosti: „*Uma dicção certa constitui a resultante de todos estes factos: articulação clara, velocidade adequada, acento emotivo e intelectual criteriosamente destacados, entoação própria à exteriorização dos cambiantes de pensamentos...a dicção modifica-se consoante as circunstâncias, o meio, o género, etc. Que os versos não se dizem como a prosa; que uma tragédia não se debita como uma comédia, nem um discurso acadêmico como uma simples conversa; que o número de ouvintes também entra em linha de conta e que, se podemos dizer que o teatro tem a sua óptica, tanto os géneros como as circunstâncias, requerem, por seu lado, a acústica que lhes é própria*“⁵⁹ [Dikce je výsledkem následujících jevů: jasná výslovnost, adekvátní rychlost promluvy, citový a logický jasně zvýrazněný přízvuk, intonace odpovídající jednotlivým myšlenkám... dikce se mění podle okolností, komunikačního kanálu či žánru, apod. Poezie není psána stejně jako próza, tragédie není komedie, akademický projev není stejný jako obyčejná konverzace; mimo jiné je také brán v potaz počet posluchačů, stejně jako v divadle, které má svou podobu a kde jednotlivé žánry a okolnosti vyžadují správnou akustiku.]

Protože se parajazykové suprasegmentální prostředky mohou realizovat jen v jazyce mluveném, budeme je sledovat v autentických textech mluvené portugalské (Documentos autênticos da língua falada, CD) a v dostupných masmediích⁶⁰. Tyto zdroje obsahující mluvenou interakci nám totiž zaručí vyhledání takových stylistických výslovnostních variant členu, které budou reflektovat jazyk mluvený, pro nějž je často charakteristická spontánnost a nepřipravenost. „Mluvená interakce je silně vázána na přímý, bezprostřední kontakt partnerů, na jejich vzájemné vztahy, na bezprostřední následnost či spíše simultánnost produkce a recepce v čase, na situaci a často přímo na společenskou činnost partnerů“⁶¹, což jsou

---

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ CM-ET; str.45.

⁶⁰ RTPI – televizní noviny, politické debaty.

⁶¹ HJ-Sa; s.77.

vlastnosti představující tzv. „pragmatické složky“ komunikace spočívající ve vyjádření subjektivního či emotivního postoje ke skutečnosti.

Náš názor se tedy opírá o pečlivé sledování mluveného textu, protože v něm lze využívat různých prozodických prostředků řeči. „Zatímco psaný projev je vždy potenciálně celonárodní, omezeně kontaktní a nadgenerační, pak mluvený projev patří sféře soukromé, lokální a maximálně regionální“⁶² Mluvenost a psanost jsou v českém kontextu chápány jako takoví styloví činitelé, kteří mají na uspořádání jazykových prostředků pro dosažení určitého zamýšleného komunikačního cíle velký vliv. A tento názor, že mluvený jazyk zabarvuje výpověď určitým stylem, potvrzuje také Marcel Cressot ve svém díle „Estilo e as suas técnicas“, kde přisuzuje například různé rychlosti promluvy cíl mluvčího vyjádřit ve větší či menší míře své emoce, odpoutat pozornost od určité informace či tématu, apod. Rychlou mluvou lze například vyjádřit intenzitu svých emocí, pomalou a pečlivou výslovností pak přispíváme k určité oficialitě a slavnosti projevu, někdy také k vágnosti promluvy. Často se také stává, že ve větě vyslovené jednotnou rychlostí se mohou zpomaleněji vyslovit ta slova, která jsou nositelem určitých významnějších informací, což je velmi častý jev například v publicistickém stylu (televizní zprávy, apod.). „Um débito rápido, que mal deixa o locutor respirar ou o interlocutor coordenar ideias, poderá ser indicio de uma forte emoção; poderá corresponder a um desejo de escamotear, de marcar o pouco interesse que se dá ou se finge dar ao assunto....Um débito lento, combinado com uma articulação martelada, entrecortada por pausas, equivale a uma intenção insistente, com uma certa solenidade, oportuna ou não. No entanto, a velocidade poderá variar dentro da mesma frase, o que permite, por um jogo de oposições destacar certos factos.“⁶³ . [Rychlý spád řeči, který sotva umožní mluvčímu se nadechnout či posluchači uspořádat myšlenky, může být signálem silných emocí; může odpovídat cíli zmařit výpověď, či vyjádřit nebo simulovat malý zájem o danou věc...Pomalý spád řeči, spojený s pečlivou výslovností, přerušenu pauzami, pak odpovídá záměru naléhat, s určitou ať už vhodnou či nevhodnou důstojností. Na druhou stranu se rychlost může uvnitř věty měnit, což umožňuje na základě opozice vyzdvihnout některé údaje.]“

---

⁶² KM-MP.

⁶³ CM-ET; str.42-43.

Stylisticky aktivními hodnotami členu v této rovině budeme rozumět takové expresivní hodnoty, které v textu psaném nejsou viditelné a které představují výslovnostní varianty, které mohou korespondovat s vyjádřením pragmatických složek ať už individuální, či nadindividuální povahy. Například intenzivní zvýraznění členu může implikovat určitý psychický afekt či někdy s ním spojený větší důraz kladený na význam následujícího substantiva. Jeho opakovaná následná realizace v podobě členu je známkou spontánnosti a nepřipravenosti mluveného jazyka, již odpovídá konverzační pauza. Takový úzus je téměř nemožný v mluveném jazyce připraveném, jako je například slavnostní proslov, televizní noviny, reportáže, apod., a už vůbec se s ním nelze setkat v jazyce psaném. Vidíme tedy, jak je fonetická realizace členu ovlivněna komunikační událostí (či komunikačním aktem), v níž ne vždy jde o mechanický přenos věcných faktů a informací, avšak také o dorozumívání kreativní, kdy mluvčí nemá předem větu promyšlenou a dopouští se různých odchylek od normy, jako je již zmíněný pleonasmus či vložení další myšlenky mezi člen a sloveso:

Na sua opinião, os, os homens não necessitam usar os produtos de beleza.....⁶⁴
(Podle jeho názoru ... (hmm) muži nemusí používat kosmetické přípravky.)

Olhe o, tenho a impressão que o primeiro é o factor económico...⁶⁵
(Podívejte, (hmm), jám á dojem, že ekonomický faktor je ten hlavní.)

Interessam-se mais pelo, pelo outro....⁶⁶
(Více se zajímají.... (hmm) jeden o druhého.)

Se todos se reunissem e fossem [homoge...] uma, uma educação homogénea, mas não...⁶⁷
(Kdyby všichni byli... (hmm) stejně vzdělaní, pak by ne....)

Při zkoumání zvukových realizací členu v portugalštině vycházejme ze standardní foneticko-fonologické charakteristiky současné portugalštiny, která je podrobně a synteticky popsána v jediném díle pojednávajícím o portugalské fonetice a fonologii,

---

⁶⁴ CD-PF; Bom senso e bom rosto.

⁶⁵ CD –PF: Bom senso e bom rosto..

⁶⁶ Tamtéž.

⁶⁷ CD-PF: A juventude ontem e hoje.

dostupném v jazyce českém, a to v díle Jaromíra Tláškala „Fonetika a fonologie evropské portugalštiny“⁶⁸. V rámci nich pak budeme vyhledávat různé výslovnostní varianty.

Standardní fonetickou realizací nepřízvučných samohlásek ve členu určitém a neurčitém ženského rodu „a, uma“ je výslovnost střední středové samohlásky a [α]; [´umα]. Tato výslovnost bude pro nás představovat výchozí hodnotu. V případě navazování však samohláska „a“ při vykazuje specifickou výslovnost. Navazování budeme považovat za výchozí suprasegmentální jev při zjišťování zvláštností, a to jak na švu mezi dvěma slovy vykazujícími dvě stejné nepřízvučné samohlásky [α+α], typu a anatomia, tak na švu slov vykazujícím dvě samohlásky odlišné, to jak v případě členu určitého, tak neurčitého v ženském rodě [α+V; ´umα+V], typu a estrela, uma estrela.

Ke specifikům realizace členu tedy můžeme řadit následující vlastnosti:

1. Určitého specifika nabírá výslovnost členu ve sloučení dvou středních středových a, tedy [α+α], kdy “kombinací dvou nepřízvučných středních středových samohlásek vzniká realizace jednoho středního nízkého [a]“⁶⁹. K tomu dochází například v případě nepečlivosti a rychlého tempa promluvy. Samohláska se tedy ve své konečné realizaci posune na vertikální ose o dva kvalitativní stupně níže.

V případě, že je možný takový kvalitativní posun v realizaci α, mohli bychom se dále ptát, zda k témuž kvalitativnímu posunu realizace fonému dochází v mluvenosti také tehdy, když se nejedná o navazování a kdy se vyskytne mezi členem a k němu připojenému podstatným jménem větší pauza. Například ve větě „Vais com a Magdalena“ (Půjdeš s Magdalenou) můžeme zdůraznit význam dané osoby tím, že vytvoříme viditelnou pauzu mezi členem a křestním jménem a člen vyslovíme s větším důrazem [ʔa maða´lena x amaða´lena]. V takovém případě, kdy bychom vytvořili větší pauzu mezi členem a následujícím podstatným jménem, bychom mohli implicitně vyjádřit také jiný význam?

---

⁶⁸ TJ-FP.

⁶⁹ TJ-FP; s.120.

(například: Půjdeš s Magdalenou a s nikým jiným nepůjdeš). Zůstává otázkou, zda lze zdůraznění intenzity samohlásky spojit také se změnou stupně otevřenosti samohlásky či zda souvisí pouze s její intenzitou. K takovému zamyšlení nás totiž může zavést teorie o změně kvality samohlásky spojené s logickým a emotivním větným přízvukem. J.Tláškal hovoří v dané souvislosti o tzv.prominenci v případě větného přízvuku, který „mluvčí využívá při výstavbě výpovědi a v konkrétním textu jeho pomocí zdůrazňuje zvolené slovo nebo tvar“⁷⁰. Podle záměru, s jakým mluvčí dané slovo zvýrazní, dělí prominenci na citovou či logickou, kdy emotivní přízvuk vyjadřuje subjektivní postoj autora, logický přízvuk pak pomáhá při kontextové interpretaci výpovědi. „Logický přízvuk se projevuje hlavně umocněním intenzity zdůrazněného vokálu, ale i nárůstem jeho kvantity a výšky“ a emotivní přízvuk se projevuje „především zvýrazněným trváním a výškou dané samohlásky při její zvýšené intenzitě“⁷¹.

Zdůrazněnou výslovností členu ve větě se tedy zesiluje význam nejen jeho, ale také a především následujícího podstatného jména. Zdůraznění se děje pomocí zvýšení intenzity, zvýšení trvání a výšky. Protože výchozí, standardní zvukovou vlastností určitého členu je to, že patří mezi jednoslabičná nepřízvučná slova, pak jeho intenzivnější zdůraznění ve větě bychom mohli charakterizovat jako stylově aktivní. Dokázání takového jevu, kdy nepřízvučné jednoslabičné slovo je realizováno jako přízvučné, pro nás však zůstává neobjektivní. Zatím však můžeme vycházet z názoru, který se ve stylistikách jazyka portugalského často objevuje. Geraldo Mattos například v „Gramática Construtural da Língua Portuguesa“ v kapitole věnované lexikální stylistice přiznává stylistickou hodnotu fonémům.

2. Realizaci členu může ovlivnit také větší rychlost a nedbalost výslovnosti zapříčiněná různými důvody, a to i v případě, že slovo navazující na člen obsahuje první samohlásku přízvučnou. Tláškal tyto situace charakterizuje jako méně pevná spojení: „Při pečlivé výslovnosti, a není-li nepřízvučný vokál vysoký, realizuje se hiát, kdežto při rychlé promluvě

---

⁷⁰ TJ-FP; s. 242.

⁷¹ Tamtéž.

a méně dbalé výslovnosti dochází k elipse nepřízvučného vokálu“⁷² Podle tohoto tvrzení bychom mohli realizovat spojení dvěma způsoby: a Ana, [ˈAna] x [aˈAna]; uma área [umˈarea] x [um̩aˈarea], para a Eva – [prˈEva] x [ˈparaˈaˈEva]. Opět vidíme, jak mohou suprasegmentální paralingválí jevy odrážet určitou konverzační či komunikační situaci. Tomuto jevu, nazývanému také synereze, jsou přisuzovány i stylistické vlastnosti ve verši: „..... *A sinérese diminui o número de sílabas do alinhamento da cláusula e, introduzindo numerosos ditongos, empresta ao verso maior energia e rigidez principalmente para robustecer o efeito auditivo das consoantes.*”⁷³ [Synereze snižuje počet slabik ve slově a vznikem četných diftongů je verši dána větší energie a tvrdost, a to především v důsledku zesílení auditivního efektu souhlásek.] Opačným jevem je pak diereze, kdy diftong se realizuje jako hiát: „*A diérese equivale ao aumento de sílabas do alinhamento e sugere suavidade e maciez*”⁷⁴ [Diereze je zvýšení slabik ve slově a indikuje jemnost a měkkost....].

4. Také člen neurčitý „um, uma“ může vykazovat podobné vlastnosti. Jeho první samohláska se sice realizuje jako přízvučné [u], avšak druhá samohláska se při navazování slov může také kvalitativně či intenzitou změnit. Tato otázka zde zůstane, stejně jako v případě určitého členu, opět nezodpovězena. U výslovnosti neurčitěho členu mužského rodu může dojít pouze k dvěma individuálním variantám [ũ, ũŋ], avšak nebylo by zcela objektivní tyto varianty přisuzovat stylistickým faktorům.

4.1.2 ČLEN URČITÝ A NEURČITÝ V MNOŽNÉM ČÍSLE

Pro izolovanou výslovnost členu v množném čísle je charakteristická realizace palatální frikativy (š) [uš, aš, ũŋš, umaš]. V případě navazování a vázání však opět dochází ke

⁷² TJ-FP; s.120.

⁷³ BE-MG-GC; s.750.

⁷⁴ Tamtéž.

změně jeho výslovnosti a ta přechází z palatální frikativy k alveolárně-frikativní podobě [z]: os adolescentes [‘uzaduleš’sentš], umas amigas, [‘umaz’amigaš].

Vázání a navazování bychom mohli definovat pro jeho frekvenci jako jev stylisticky pasivní, neutrální: v současné portugalštině jde o jev běžný, má univerzálnější použití oproti opozičnímu případu, kdy se vyslovují slova odděleně. Proto můžeme vnímat jakožto individuální variantu pravý opak výslovnosti – tedy v našem případě se bude jednat v případě navazování o realizaci s jakožto palatální frikativy [š] v případě navazování, čímž se dostáváme opět k problému výskytu pauzy mezi členem a substantivem. Přestože se může objevit tato výslovnostní varianta charakterizující individuální výslovnostní rys i v případě nulové pauzy, pak jako stylisticky aktivní můžeme vnímat tento rys právě ve spojení s logickou nebo citovou pauzou mezi slovy, s rychlým či pomalým tempem promluvy ovlivňujícím délku přízvukového taktu.

Jak můžeme z výše zmíněného vyvodit, univerzálním a také neutrálním jevem je velmi nevýrazná výslovnost členu. K pragmatickému efektu zvukové stránky členu pak dochází v určitých momentech promluvy, kdy jeho zvukovým zdůrazněním může být zdůrazněn význam ne jeho samotného, ale následujícího slova.

4.2 MORFOLOGICKÁ SPECIFIKA ČLENU

4.2.1 Morfologické vlastnosti členu a jeho historický vývoj

V současné portugalštině je morfologický význam členu v systémové rovině nepochybně spjat s jeho schopností podílet se na flexi jmenné; například může indikovat rod a číslo uniformních podstatných jmen a vyjadřuje morfologickou kategorii determinace. Je také morfologicky významný z toho důvodu, že se může spolupodílet na derivačních procesech spočívajících v substantivizaci jiných slovních druhů a to antepozicí k jinému slovnímu druhu, což je morfologická vlastnost členu, která neprobíhá za každých okolností stejně a je

těsně spjata s kontextem, v němž se člen vyskytuje, se stylistickým efektem, kterého si přejí mluvčí, ať již vědomě či nevědomě, docílit.

Původní tvar určitého členu lze nalézt v akuzativních latinských tvarech osobních zájmen *illum, illam, illos, illas*,. Tato slova byla nepřízvučná a ztratila svou první slabiku v lidové latině, a proto se z nich vyvinuly tvary *lo, la, los, las*. Vývoj počáteční souhlásky *-l* pak byl předurčen hláskovým okolím. Tím mohlo být a) samohláska, b) *r* nebo *s* a c) konsonantické *n*. Souhláskové okolí se dále asimilovalo na *l*. Proto se většinou toto *-l* ocitalo v intervokalické pozici a podle pravidel týkajících se zániku této likvidy v intervokalické pozici byly pak výsledné tvary členu *o, a, os, as*: **vejo-los-livros > vejo os livros; *a-lo > ao; *de-lo > deo > do; *toda-la casa > toda a casa*.

Jak již bylo řečeno, ve slovech končících na *r, s*, docházelo k asimilaci těchto koncových souhlásek, přičemž bylo výsledkem zdvojené *ll* /tzv. “*l longo*“/, které se následně zjednodušilo. Tato pozice členu byla častá po infinitivech, po předložkách končících na *r*, po slovesech ve tvaru druhé osoby jednotného čísla a první a druhé osoby množného čísla, dále po participiích v množném čísle, po slovech *ambos, ambas*, po plurálním tvaru neurčité číslovky *todo*, po slovech *des, mais, tras, pois*, apod. „...*todoslos dias, vistelas iuras, tomalla paz e a comunhom*“.⁷⁵

Po předložce končící na *-n* se likvida *l* asimilovala na *n*, které se zdvojilo a následně zjednodušilo: **en-lo > enno *ēno*, kdy *n* nazalizovalo předchozí samohlásku. V tomto případě šlo o progresivní asimilaci, a to proto, že *n*, které bylo součástí předložky, bylo důležitější pro pochopení významu věty, než *l*, které bylo součástí členu. V tomto tvaru nazalizovaná samohláska *ē* ztratila svou nazální vlastnost, a poté vznikl nepřízvučný tvar *eno*, který ztrátou první samohlásky dal vznik tvaru *no*.

---

⁷⁵ WE-LP; s. 147.

Abychom mohli definovat příznakovost a její specifika v morfologii, budeme vycházet z názorů M. Krčmové, která definuje morfologickou rovinu jazyka jako rovinu velmi důležitou pro flektivní jazyky jako je čeština, neboť „na její úrovni se jednak vyjadřují některé sémanticky závažné gramatikalizované kategorie (především čas a slovesný rod, event. i vid, pokud jej pokládáme za jev gramatický, nikoli lexikální), jednak slouží k vyjadřování vztahů uvnitř výpovědi a testu (při rekcii, ale také číslo a jmenný rod při kongruenci).“⁸⁰ V případě morfologických vlastností členu můžeme zmínit například taková specifika, jako je distinktivní úloha členu v určování rodu uniformních podstatných jmen (*o artista, a artista*) a čísla u podstatných jmen paraxytonních zakončených na –s (*o lápis, os lápis*).

M. Krčmová hovoří o dvou typech příznaku: o příznakovosti systémové a o příznakovosti na úrovni vyjadřovacích prostředků. První typ morfologické příznakovosti je založený na gramatických významech, kde stojí proti sobě kategorie v opozicích, přičemž jeden z členů opozice je nepříznačový a druhý příznakový. Jako příklad zmiňuje opozici singulár x plurál; prézens x préteritum. „Příznakovost je tedy vyjádřena pomocí standardních prostředků (včetně nulového vyjádření), vždy však tak, aby byl odlišen každý z členů opozice“⁸¹. I samotný člen je schopen vyjádřit opozice, a to gramatickou kategorií determinace určitosti (vyjádřitelná členem určitým) stojící v opozici s gramatickou kategorií neurčitosti (vyjádřitelná členem neurčitým). To je základní dichotomie, z níž bychom mohli vycházet. Je však nesnadné určit, která složka je příznaková a která bezpříznaková. Obě jsou vyjádřitelné podobnými prostředky, a obě mohou v rámci systému vyjádřit stejné gramatické významy. Evidentnější je však morfologická příznakovost v těch případech, které se týkají tzv. nevlastní derivace, kdy se pomocí členu přemísťuje slovní druh do slovního druhu podstatných jmen. Tuto morfologickou vlastnost bychom mohli vnímat jako příznakovou,

---

⁸⁰ KM-PSM.

⁸¹ KM-PSM.

studia sémantiky. Zatímco sémantika se zaměřuje na významy vět (v rámci zkoumání členu jde o propoziční obsahy dané determinací), pragmatika se zabývá významem konkrétních realizací výpovědí (v rámci zkoumání členu pak hovoříme o různě stylisticky zabarvených významech), staví do popředí například studium deixe, implikatur a presupozic a s nimi do jisté míry spojené typy kontextů, aktuální větné členění či funkční perspektivu výpovědi, prioritizaci, fokusaci, preference, záměry účastníků, strategie sdělení, funkce výpovědi, časové a situační pragmatické inference (paměť, zkušenost, znalost světa společná účastníkům, emocionálnost). V rámci zkoumání použití, hodnot a funkcí členu nám však tyto dvě disciplíny ve vzájemném propojení nabízejí jedno z možných řešení otázky použití členu, spočívající ve zkoumání záměrů mluvčího promítajících se do preferencí použití jednotlivých tvarů členu (vyjadřujících sémantickou kategorii determinace) na základě situace, protože ta je „pro lingvistickou pragmatiku je klíčovým pojmem, je zdrojem všech ‚pragmatických významů‘. Jazyka užíváme v různých situacích; jako uživatelé jsme součástí situace a zároveň jsme jí ovlivňováni; pro náš úspěch při dorozumívání je rozhodující, zda jsme zvolili vhodný, situačně adekvátní způsob vyjádření; na základě situačních faktorů ani nemusíme některé významy explicitně vyjadřovat“⁹⁰.

5.1 POUŽITÍ ČLENU Z HLEDISKA TYPU KONTEXTU

Typ kontextu je úzce s determinačními procesy spjat, v podstatě nelze tyto dva faktory mající vliv na použití členu od sebe oddělit, oba se totiž paralelně podílejí na správné interpretaci významu podstatného jména. Důvod, proč však v naší práci typy kontextu oddělujeme od determinačních procesů je ten, že se jedná o komplexnější problematiku, kterou je nezbytné do analýzy členu zařadit. Gramatiky portugalského jazyka se zabývají často pouze determinačními procesy a málokdy připomínají důležitost kontextu. V rámci determinačních

---

⁹⁰ HJ-Sa; s. 96.

Z hlediska nespisovnosti bychom pak mohli poukázat na sloučený tvar předložky se členem určitým, který je součástí nominálního syntagmatu plnicího syntaktickou funkcí podmětu osobního infinitivu, a to především v jazyce mluveném:

...mas parece-me que é muito injusto, ah, algumas coisas, que estão a suceder, que é o facto dos alunos que frequentam colégios particulares, eh, [conseg]...conseguirem alcançar médias que nunca conseguiriam alcançar na, no ensino público....⁸⁸

(ale zdá se mi, že to, co se děje, je nespravedlivé, že někteří studenti chodí do soukromých škol a mají takovou průměrnou známku, kterou by ve státní škole nedostali.)

5. MAKROLINGVISTICKÉ FAKTORY ČLENU

Tato kapitola bude věnována sémanticko-pragmatickým aspektům použití členu v evropské portugalštině. Do rámce zkoumání stylistických hodnot členu ji řadíme proto, že stylistika má jak se sémantikou, tak pragmatikou několik styčných bodů: se sémantikou ten, že i jejím předmětem je uplatnění výrazové variability při vyjadřování vztahů mezi textovými jednotkami (zde budeme hovořit o jednotlivých determinačních procesech, které člen vyjadřuje v závislosti na sémantických vlastnostech substantiva), a s pragmatikou ten, že se zabývá výběrem pro styl relevantních prostředků (v našem případě výběrem jednotlivých typů členu), který je vázán na takové pragmatické hodnoty, jako jsou situace a typ jednání, účinky a záměry mluvčího (někdy se hovoří o pragmatické stylistice).

K použití termínu „sémanticko-pragmatické aspekty použití členu“ nás inspirovala „Gramática da Língua Portuguesa“⁸⁹. Domníváme se, že vystihuje zcela přesně zaměření této kapitoly: vyhledávání pragmatických funkcí, které člen plní v rámci sémantických (determinačních) procesů.

Řada autorů však jednoznačně hovoří o sémantice a pragmatice jako o dvou samostatných přístupech: pragmatika zkoumá ty aspekty významu, které nejsou předmětem

---

⁸⁸ CD-PF;Vida de estudante.

⁸⁹ GLP-1989; s. 37.

předložky a členu je v některých případech velmi běžná záležitost, a to zejména v jazyce básnickém. Celso Cunha zmiňuje následující případy, kdy se člen nepřipojuje k předložce:

1. Předložky „em“ a „de“, stojící před členem, který tvoří součást názvu díla, se v psaném jazyce se členem neslučují v jeden tvar.

*Camões é o autor de Os Lusíadas.*⁸⁴ (Camoës je autorem „Luzovců“)
*A notícia saiu em O Globo.*⁸⁵ (Tato zpráva byla publikována v „O Globo“.)

2. To stejné platí v případě, že člen se vztahuje ke slovesu ve tvaru osobního infinitivu:

*„A obra atrasou-se em virtude de uns operários se terem acidentado“*⁸⁶ (Stavba se opozdila, protože někteří dělníci měli pracovní úraz.)

Zatím však se použití těchto tvarů vymyká vesměs jazyku literárnímu a často také jazyku žurnalistickému a mluvenému, kdy jsou oddělené tvary *de um*, *de uma* velmi časté, což dokazuje hojnost příkladů, se kterou se lze setkat v různých funkčních stylech:

as armas de uma luxuosa arte. (...zbraně luxusního umění) (JAB-AM; s.20.)
... as notas de um lamento distante. (... noty dalekého nařikání...) (JAB-AM; s.17.)
... textos habituais em que se fala de uma história que, afinal, acaba por não existir....
(obvyklé texty, v nichž se hovoří o historii, která, nakonec nebude existovat...) (PJE-E-JL)
penso logo, irresistivelmente, que se trata ou de um parvo ou de um mentiroso.
(hned si nevyhnutelně pomyslím, že je to hlubák nebo lhář.) (LTR-ET-JL)
*Nessa altura o desporto era encarado de uma maneira diferente.*⁸⁷
(tehdy bylo na sport nahlíženo jinak...)

Mohli bychom se domnívat, že snad je těchto tvarů použito za účelem vyzdvižení neurčitosti, specifčnosti, vágnosti, kladné či záporné vlastnosti, a jiných kontextuálních funkcí, které neurčitý člen může vykazovat. Nelze však s přesností určit, zda to odpovídá stylu vyššímu. Každopádně se jedná o tvary, které současná spisovná portugalština povoluje.

⁸⁴ CC-BGPC; s. 157.
⁸⁵ Tamtéž.
⁸⁶ CC-BGPC; s.159.
⁸⁷ CD – PF; Desporto e dinheiro .

protože vyjadřuje opozici dvou slovních druhů, z nichž jeden je vyjádřen právě standardním prostředkem, a tím je člen.

*... o presidente da APP, Paulo Feytor Pinto, confessou não entender o porquê de as provas de aferição se realizarem ao «universo» de alunos⁸²
(Prezidente APP, Paulo Feytor Pinto, se признал, że nerozumí tomu, proč jsou přijímací zkoušky stejné pro všechny studenty.)*

Zajímavější snad pro nás bude zkoumání druhého typu příznakovosti, týkající se podoby morfů, jimiž se významy vyjadřují, vázanou tedy na tvarové typy, nikoliv jednotlivé prvky. Tento druhý typ příznakovosti „má poměrně prostý soubor příznaků, s nimiž je nutno počítat, neboť jí stačí osa spisovnosti a nespisovnosti a v tom rámci rozlišení knižnosti-neutrálnosti a hovorovosti na straně spisovné a obecnosti-regionálnosti a event.nářečnosti na straně nespisovna“.⁸³ Jako příklad této příznakovosti zmiňuje M. Krčmová dubletní, někdy i dokonce tripletní fonologické složení vyjadřující tentýž mluvnický význam. /mali:m/ - /malejm/ - /malém/ - /malim/, v závislosti na tom, v jakém bodu osy se nacházíme: knižní-neutrální-hovorové x nespisovné. Za neutrální považuje M. Krčmová spisovnou koncovku, která je daleko univerzálnější než příznaková, knižní nebo hovorová. Vyhledává velmi opatrně, snad marně, definici morfologické příznakovosti, a nepodává přesnou odpověď na otázku, v čem spočívá tato morfologická příznakovost. Jediné řešení vidí ve stanovení příznakovosti běžné u lexika, tedy stanovující jeho distribuci. Některé tvary jsou vnímány jako vyšší styl, jiné jako běžnější a hovorové.

Z tohoto hlediska vázaného na tvarové typy jsou pro portugalštinu zajímavé stažené tvary neurčitého členu s předložkami, které nejsou v psaném textu zdaleka pravidelné (*num, numa, nuns, numas x em um, em uma, em uns... em umas a dum, дума, duns, dumas x de um, de uma, de uns, de umas*). Kromě toho, že obecně platí, že člen se nepřipojuje k předložce v případě, že je součástí názvu díla či součástí slovesné valence, můžeme zjistit, že oddělení

⁸² Publico - <http://ultimahora.publico.clix.pt/noticia> Associações de professores criticam provas de aferição de portugueses e matemática.
⁸³ KM-PSM.

V případě, že se před členem neurčitým vyskytuje předložka, tvoří s ní následující tvary stažené:

	Jednotné číslo		Množné číslo	
	Ženský rod	Mužský rod	Ženský rod	Mužský rod
De	<i>duma</i>	<i>dum</i>	<i>dumas</i>	<i>duns</i>
Em	<i>numa</i>	<i>num</i>	<i>numas</i>	<i>nuns</i>

4.2.2 PŘÍZNAKOVOST ČLENU NA ROVINĚ MORFOLOGICKÉ

Člen se spolupodílí na celkovém významu výpovědi, nejen tím, že aktualizuje substantivum, ale také tím, že jej může, stejně jako celou výpověď stylisticky obměňovat vyjádřením různých stupňů familiárnosti a formálnosti určitých prostředí a osob. Ač tedy člen není možno chápat jako samostatně sémantickou jednotku abstraktní povahy, která nemůže existovat jakožto izolovaná jazyková jednotka, hraje na syntagmatické i paradigmatické významnou úlohu: na ose paradigmaticky může vyjadřovat různé významy a to v závislosti na tom, jaké typy kompatibility představuje na ose syntagmatické. Odlišné významy na ose paradigmatické jsou úzce spjaty s pragmaticko-sémantickým aspektem determinace, v rámci nichž sekundárně může vyvolat určitý stylistický efekt, kterým může být například neutrálnost a hovorovost, spisovnost a nespisovnost, regionálnost a nářečnost, familiárnost a oficialita, a to vše v závislosti na ose syntagmatické, kde může člen být kompatibilní s různými slovními druhy a spoluvytvářet význam celkové věty v závislosti na jejich syntaktické funkci

Celso Cunha nazývá aktualizační schopnost členu pojmem člen designativní („artigo designativo“). Evanildo Becharra pak mluví o funkci aktualizační („valor atualizador“). Hodnoty členu od této funkce odvozené Evanildo Becharra nazývá funkcemi kontextuálními („valores contextuais“), což je pojem, který by mohl zčásti odpovídat pojmu stylová aktivita.

Člen určitý se vyskytuje také ve tvaru *el*, který buď pochází z nominativního tvaru *ille*, nebo byl přímo přejat ze španělštiny⁷⁶ a je v současnosti používán se substantivem *rei*.

*Gil Vicente tem um filho, moço da capela de el-rei DO.João III.*⁷⁷

V galicijské portugalštině však tento tvar byl používanější a s předložkou často splynul v jeden tvar *al*. Tvary *ele*, *ela*, atd. zřejmě pochází z nominativního tvaru a odpovídaly tvarům přízvučných zájmen 3. osoby. Byly často používány před adjektivy *dito* a *mesmo* „a dita *Guiomar Conçallvez*, *ella dita Guiomar Gonçallvez*“⁷⁸.

Neurčitý člen se vyvinul ze základní číslovky a nabyl údajně funkce členu již v klasické latině.⁷⁹ Jeho tvar byl podroben následujícímu vývoji: *unum* > *ũu* > *um*; *unam* > *ũa* > *uma*.

V současném jazyce je morfologický tvar členu, stejně jako v jiných románských jazycích, závislý na v rodě a v čísle podstatného jména.

	Člen určitý		Člen neurčitý	
	Jednotné číslo	Množné číslo	Jednotné číslo	Množné číslo
Ženský rod	<i>a</i>	<i>as</i>	<i>uma</i>	<i>umas</i>
Mužský rod	<i>o</i>	<i>os</i>	<i>um</i>	<i>uns</i>

V případě, že se před členem určitým vyskytuje předložka, tvoří s ní následující tvary stažené:

	Jednotné číslo		Množné číslo	
	Ženský rod	Mužský rod	Ženský rod	Mužský rod
A	<i>à</i>	<i>ao</i>	<i>às</i>	<i>aos</i>
De	<i>da</i>	<i>do</i>	<i>das</i>	<i>dos</i>
Em	<i>na</i>	<i>no</i>	<i>nas</i>	<i>nos</i>
Por	<i>pela</i>	<i>pelo</i>	<i>pelas</i>	<i>pelos</i>

⁷⁶ WE-LP; s. 147.
⁷⁷ CCB-C; s. 242.
⁷⁸ WE-LP; s. 147.
⁷⁹ Tamtéž.

Přírodní kontext pak zahrnuje všechny empirické kontexty, které jsou známy všem účastníkům komunikace, nehledě na čas a místo promluvy. Jde o všeobecný přehled a znalosti, které se neodvíjí od daného místa a času

O mundo é simplesmente assim. (Svět je prostě takový.)

Významový kontext je takový, od něhož se odvíjí význam substantiva. Následující věta má význam nejen pohybu, ale také význam obrazný:

Meteu a cabeça na areia. (Zahrabal hlavu do písku. Schoval se.)

Historický kontext a kulturní kontext pak představují takové historické a kulturní znalosti, které by měli mít účastníci dialogu na stejné úrovni, tak aby mezi nimi komunikace o daném historickém a kulturním tématu byla úspěšná:

M. H. de Moura Nevesová hovoří v „Guia de Uso do Português“ v rámci kontextů ovlivňující úzus členu o tzv. „sintagmas referencias no contexto extralinguístico (referenční syntagma v mimojazykovém kontextu)“, „sintagmas referenciais no contexto linguístico“(referenční syntagma v jazykovém kontextu) a „sintagmas referenciais genéricos“⁹³ (referenční syntagma obecné), tedy dělí syntagmata obdobně jako E. Coserius, a to podle kritéria mimojazykového či jazykového kontextu.

Mimojazykový kontext (zvaný také exofora či situační reference) pak M. H. de Moura Neves dělí na přímý, kdy mluvčí hovoří o skutečnosti přítomné v komunikační situaci, a nepřímý, kdy se hovoří o skutečnosti známé oběma účastníkům dialogu, přestože tato skutečnost není přítomná v komunikační situaci.

přímý kontext:

---

⁹³ MN-GC; s. 391.

*A égua tem arreios? – perguntou à criada.
(Má ta klisna postroj? – zeptala se služky.)*

(MN-GC; s. 391)

Nepřímý kontext:

O jantar de ontem no restaurante me trouxe recordações do nosso namoro, da época em que você escreveu Hortênsia. (nepřímý kontext).

(MN-GC; s. 391)

(Včerejší večeře v té restauraci mi připoměla dobu, kdy jsme spolu chodili, kdy jste napsal Hortenzii.)

Jazykový kontext (zvaný také endofora či textová reference) je pak patrný přímo z textu a je možné jej rozdělit na anaforu a kataforu. V případě anafory hovoříme o přímém a nepřímém (asociujícím) vztahu k předchozí části textu, v případě katafory o vztahu k následující části textu:

přímá anafora:

Os três homens avançam com cautela. O homem I traz alguns fuzis enrolados em sacos de aniagem.

(MN-GC; s. 391)

(Ti tři muži kráčí opatrně kupředu. První muž má několik pušek zabalených do jutových pytlů.)

nepřímá asociující anafora:

Um concerto a quatro mãos só funciona quando o roteirista e diretor tocam a mesma melodia.⁹⁴

(MN-GC; s. 391)

(Koncert pro čtyři ruce má úspěch pouze tehdy, když scénárista a dirigent hrají stejnou melodii.)

katafora:

O dinheiro é todo meu, que ela roubou.

(MN-GC; s. 391)

(Ty peníze jsou všechny moje, co ona ukradla.)

Referenční syntagmata obecná pak poukazují na skutečnost obecně známou.

A abelha também é usada na homeopatia. (Včela je také používána v homeopatické léčbě.)

V současné lingvistické pragmatice je však používané členění kontextu na tři druhy⁹⁵, a to verbální kontext bezprostřední (zvaný také kontext textový či ko-text) zahrnující souvislosti uvnitř právě realizovaného textu (a návaznosti na dosud realizovanou část textu,

---

⁹⁵ RG-ABC.

procesů však mohou nastat situace rozdílné a bude to právě kontext, který rozhodne o správném použití členu.

Většinou se setkáváme s dělením kontextu na dva základní typy: mimojazykový a jazykový – „contexto extralinguístico e linguístico“⁹¹. Jazykový kontext pak zahrnuje vše, co je řečeno před textem či následně za ním. V tomto případě mluvíme o dvou funkcích členu: 1. funkce neurčitého členu spočívající v uvedení substantiva do posluchačova podvědomí, 2. funkce určitého členu identifikovat již známého referenta vyjádřeného v textu před identifikovaným substantivem.

*Hoje vi um homem e uma mulher. A mulher e o homem estavam a descer a rampa.
(Dnes jsem viděl jednoho muže a jednu ženu. Ta žena a ten muž scházeli po ulici.)*

Mimojazykový kontext pak může být dále dělen na kontext fyzický, empirický, přirozený, významový, historický a kulturní.⁹²

Fyzický kontext zahrnuje všechny znaky vnímatelné smyslovými orgány sluchem, zrakem, hmatem, čichem a chutí.

Fecha a janela! (Zavři okno!).

Okno představuje realitu nám známou a fyzicky identifikovatelnou přímo v daném prostředí, proto v takovém případě použijeme členu určitého ve funkci identifikační.

Empirický kontext poukazuje na takovou mimojazykovou skutečnost, která sice není vnímatelná smyslovými orgány, avšak existuje v podvědomí posluchače a mluvčího na daném místě a v daném čase.

Já veio a mãe? (Už přišla matka?).

Opět je v těchto případech použito určitého členu, neboť předpokládáme, že nejde o osobu nám ani posluchačovi cizí, ale známou.

---

⁹¹ CE-PLH; s.282-323.

⁹² Tamtéž.

ale vyplývající i z anticipací dalších částí), kontext situační (zvaný kontext) zahrnující všechny informace odvoditelné z dané situace, ze vztahů mezi partnery, stupně jejich vzájemného poznání, ze znalostí a zkušeností, z komunikační kompetence, komunikačního kanálu, času a prostoru, apod....) a kontext sociokulturní (zvaný také makrokontext) zahrnující všechny společenské a kulturní informace podmiňující jazykové vyjádření a jeho vhodnost vůči situačním podmínkám.

5.2 ČLEN JAKO SÉMANTICKÝ OPERÁTOR DETERMINAČNÍCH PROCESŮ

V jednotlivých kontextech pak člen plní mimo jiné také funkci sémantického operátora determinačních procesů, které jsou chápány, jak již bylo řečeno, v některých portugalských pracích jako pragmaticko-sémantická složka⁹⁶, jindy pouze jako sémantický aspekt portugalské gramatiky⁹⁷. Oba názvy však vystihují způsob, kterým se člen podílí na aktualizaci či determinaci podstatného jména. Determinantem však nemusí být pouze člen, ale také jiné specifikátory předcházející jádro nominálního syntagmatu, například kromě členu mohou tuto funkci plnit také přivlastňovací a ukazovací zájmena. V této části práce se budeme mimo jiné snažit najít možné pragmaticko-stylistické a významové vztahy mezi těmito determinanty.

Různorodost determinačních procesů, na nichž se člen podílí, je patrná ze srovnání následujících tří vět:

1. *O miúdo deixou de chorar. (Chlapec přestal plakat).*
2. *O homem não é o mesmo que dizer herói nem santo. (Člověk není hrdina ani svatý. Volně přeloženo: Nikdo není svatý.)*
3. *O Português é um espírito muito emocional. (Portugalci jsou velmi citliví).*

---

⁹⁶ GLP-1989

⁹⁷ GLP-2003.

Na paradigmatické ose lze na příkladech demonstrovat několik polyvalentních významů, které izolovaný člen může v závislosti na syntagmatické ose (lexikální kompatibilitě) vyjádřit. Jde o význam individualizační v prvním případě, kdy je chlapec bytost definovatelná všemi participienty. Ve druhém případě vyjadřuje determinant význam obecný, tedy referenční hodnotou je vše, co v mimojazykové skutečnosti lze přiřadit pojmu člověk, a ve třetím případě pak jde o abstrakci určité skupiny lidí, kteří mají společnou vlastnost, a tou je portugalská národnost.

Funkce členu ve výše zmíněných příkladech souvisí s typem reference (odkazování daného pojmenování k mimojazykové realitě): u reference individuální signalizují formy *um/uma*, *o/a* determinovanost v obvyklém slova smyslu, tj. *um/uma* nedeterminované / neurčité substantivní pojmenování (= kontextově nezapojené): *o/a* determinované / určité substantivní pojmenování (= kontextově zapojené). Je-li však reference generická (odkazující k třídě objektů), pak se funkční opozice 'indeterminovanost' „determinovanost“ zcela ruší a vzniká opozice pragmatická / stylistická, kdy by se dalo říci, že forma *o/a* je stylisticky neutrální, bezpříznaková (*O cão é amigo do homem.* - Pes je přítel člověka), kdežto forma *um/uma* implikuje příznak hodnotící (valorativní): (*Um cão há de ser bom guardião.* – Dobrý pes má být dobrým hlídačem). Z toho plyne, že názvy jako „člen určitý“, „člen neurčitý“ jsou konvenční a nevystihují (ani nemohou vystihovat) všechny funkce členu. K takovému zkoumání členu, které by bylo úplné, je nutné vycházet z toho, co je již konvenčně dáno (determinační procesy), a teprve potom se můžeme pokusit o vyhledávání dalších specifík.

Cílem naší studie bude vyhledání všech možných pragmatických složek členu v rámci každého determinačního procesu a tím se pokusíme o doplnění problematiky determinace v portugalské gramatice. Determinační procesy jsou v gramatikách sice nazvány různě, ale pojednáno je o nich stejným způsobem.

V Gramática da Língua Portuguesa (1989) nacházíme následující terminologii:

1. determinační proces individualizace (operação de individuação),
2. determinační proces neidentifikovaných singulárních částí (operações de extracção de partes singulares não identificadas),
3. determinační proces plurálních částí (operações de extracção de partes plurais),
4. determinační proces vyjadřující ucelený význam (operações sobre conjuntos encarados na sua totalidade),
5. determinační proces vyjadřující hromadný význam (operações sobre conjuntos encarados colectivamente),
6. determinace negativní (operações sobre o conjunto vazio),
7. determinační proces spojený s látkovými podstatnými jmény (operações sobre massivos).

Gramática da língua Portuguesa (2003) zmiňuje podobných sedm základních determinačních procesů, avšak nazývá je jiným jménem:

1. determinační proces individualizace (operações de definitização),
2. determinační proces neurčitosti (operações com indefinidos),
3. determinační proces pluralizační (operações de pluralização),
4. determinační proces univerzálnosti (operações de quantificação universal),
5. determinační proces spojený s hromadným významem (operações sobre conjuntos encarados colectivamente),
6. determinační proces negativní kvantifikace (operações de quantificação negativa),
7. determinační proces nepočitatelnosti (operações sobre não contáveis).

Rozličné názvy těchto procesů však nereflektují jejich různorodou interpretaci. Ta je naprosto stejná v obou gramatikách, a protože jsme nenalezli žádné vysvětlení o úpravách termínů, pak se můžeme jen domnívat, že terminologický aparát není v portugalské lingvistice

příliš stabilní. Abychom však nebyli v rozporu s moderními tendencemi portugalské současné lingvistiky, budeme dále používat terminologii používanou v posledním vydání gramatiky.

5.2.1 Determinační proces individualizace

Determinační proces individualizace zvané „operações de definitização“ je procesem, který implikuje určitost a individualitu významu nominální části. Ta je jednoznačně identifikovatelná emitentem i recipientem. Individualizace vyplývá například z použití vlastních jmen, osobních zájmen, ukazovacích zájmen, přívlastňovacích zájmen a určitého členu, což jsou jazykové prostředky, které sémanticky vyjadřují individualitu existence, a to v rámci všech zmíněných kontextů. Ukazovací zájmena navíc nejenže vyjadřují jednoznačnost designátu, ale také mohou časově i místně daný designát lokalizovat.

Člen se tak v rámci individualizace může spolupodílet na vytvoření dvou možných významů nominální části – jde o význam identifikační a atributivní. V obou případech však tvoří součást „určitých deskriptí“, které Gramática da Língua Portuguesa (2004) nazývá „descrições definidas“, v nichž lze vycházet buď z určitého, konkrétního referentu, nazývaného „leitura referencial“, nebo z atributivního (přívlastkového) referentu „leitura atributiva“.

V případě konkrétního referentu platí: „...quando usadas referencialmente, as descrições definidas seleccionam, sobre o conjunto definido intensionalmente pela propriedade „ser x“... a parte singular única e determinada que constitui o referente do discurso: por isso, uma das características do uso referencial das descrições definidas é pressuposição da existência do designado.“⁹⁸ (Pokud jsou tyto determinační významy použity referenčně, pak je ze souboru intenzionálně definovaného vlastností „být x“ vybrán pouze jediný determinovaný prvek, který v diskurzu představuje konkrétního referenta: proto jednou z vlastností referenčního užití determinovaných slov je předpoklad existence daného designátu.)

---

⁹⁸ GLP 2004; s.223.

V opačném případě, kdy lze popřít existenci referenta, determinant použitý v rámci tohoto determinačního procesu vyjadřuje „atributivní význam“ syntagmatu (zvaný „leitura atributiva“), jehož referentem může být také taková mimojazyková skutečnost, která teprve bude odpovídat určité vlastnosti vyjádřené většinou vedlejší větou adjektivní. Předpoklad existence referenta není tedy nutný. *„Ela(a leitura atributiva) define intensionalmente um dado conjunto e indica que, se esse conjunto não for vazio, o discurso tem como referente o indivíduo, que satisfaça as propriedades expressas pela descrição definida. Neste caso, não está envolvida pressuposição de existência do possível referente...”*⁹⁹ [Atributivní význam intenzionálně definuje daný soubor a indikuje, že pokud tato kategorie nebude prázdná, pak referentem diskurzu bude jedinec, který teprve uspokojí vlastnosti vyjádřené v „určité deskripci“. V tomto případě pak není presupozice existence možného referenta nutná.]

Pro srovnání těchto dvou významů nominální části věty, na nichž se podílí člen, uvádí obě dvě gramatiky (1989 a 2004) obdobné příklady:

Referenční význam daný kataforou. Existenci referenta nelze popřít:

O livro que andavas a ler está em cima da mesa. (Kniha, kterou jsi četl, je na stole.)
**O livro que andavas a ler/esse livro não existe*¹⁰⁰ (Kniha, kterou jsi četl /ta kniha neexistuje.)

Atributivní význam daný také kataforou. Existenci referenta popřít lze:

A pessoa que consiga descobrir a solução deste enigma é um génio.
(Ten, kdo dokáže najít klíč k této záhadě je génius.)

*A pessoa que consiga descobrir a solução deste enigma é um génio: duvido que até exista tal pessoa.*¹⁰¹
(Ten, kdo dokáže najít klíč k této záhadě, je génius, ale pochybuji, že takový člověk existuje.)

5.2.2 DETERMINAČNÍ PROCES NEURČITOSTI

Tento proces determinace lze nalézt pod dvěma synonymními názvy „Operações com indefinidos“ (*determinační proces s neurčitými specifikátory*) a „Operações de extracção de

⁹⁹ GLP 2004; s.224.

¹⁰⁰ GLP 2004; s.223.

¹⁰¹ GLP 2004; s.224.

partes singulares não identificadas“ (*determinace neurčitých singulárních částí*). Význam tohoto determinačního procesu spočívá v tom, že nominální část, pokud je identifikovatelná, tak pouze emitorem, ne však recipientem. Typickým jevem je použití členu neurčitého, který se spolupodílí společně s nominem na vytvoření dvou druhů významů: tzv. významu specifického (*leitura específica*) a významu nespecifického (či intenzionálního) (*leitura não específica* či *leitura intensional*). Neurčitý člen v rámci procesu specifické determinace naznačuje existenci reálného prvku, kterou nelze popřít, a v rámci nespecifické determinace pak může vyjádřit možnou existenci i neexistenci referenta.

Obě dvě gramatiky uvádí pro srovnání těchto dvou významů následující příklady

1. *Comprei um disco de Reggiani.* (Koupil jsem si desku Reggianiho.)

2. *Quero viver numa casa de sótão.* (Chci žít v domku s podkrovím.)

V prvním případě jde tedy o specifický význam nominální části, jejíž existenci nelze popřít, ve druhém případě pak její existenci popřít lze: :

1. *Comprei um disco de Reggiani.* (Koupil jsem si desku Reggianiho.)

**Mas esse disco não existe.* (Ale ta deska neexistuje.)

2. *Quero viver numa casa de sótão mas se calhar não encontro nenhuma que esteja para alugar.*

(Chci žít v domku s podkrovím, ale možná žádný takový k pronájmu nenajdu.)

Zatímco v prvním případě je neurčitý člen kompatibilní s neurčitém zájmenem „certo“ „determinado“ (určitý, jistý), ve druhém případě takové spojení možné není. Spojení neurčitého členu s neurčitém zájmenem „certo“ může naznačovat mimo jiné také to, že nominální část je identifikovatelná expedientem, avšak ne recipientem. Jsou však situace, kdy také recipient je schopen identifikovat dané referent, přičemž to expedient nemusí ani tušit.

A. *Comprei um disco de Reggiani.* (Koupil jsem si desku Reggianiho.)

B. *Ah, eu sei, é o disco que vi em cima da mesa, não é?* (Ach, ano, je to ta deska, kterou jsem viděl na stole, že?)

V případě, že jde o determinaci nespecifickou či intenzionální, nelze kombinaci neurčitého členu s neurčitým zájmenem „certo“ (jistý) použít. Pakliže bychom neurčitého zájmena použili, nespecifická determinace by se změnila ve specifickou:

Queria viver numa (determinada, certa) casa com sótão.

(Přál bych si bydlet v určitém / jistém domku s podkrovím.)

Zde neurčité zájmeno poukazuje na existenci určitého domu s podkrovím, kterou nelze popřít.

Nebyla by tedy logická konstrukce:

Queria viver numa determinada /certa casa com sótão, *mas esta casa não existe.

(Přál bych si bydlet v určitém / jistém domku s podkrovím, *ale ten domek neexistuje.)

Druh neurčitosti – specifické či nespecifické - může ovlivnit také typ věty: “*De um modo geral, as expressões singulares indefinidas que ocorrem numa interrogativa de sim ou não, ou numa declarativa negativa com predicado positivo, são usadas não especificamente.*”¹⁰² (Obecně jsou singulární neurčité výrazy, vyskytující se v tázací větě zjišťovací či v oznamovací větě záporné s kladným tvarem přísudku, použity v nespecifickém významu)

1. *A Ana conhece um cineasta?* (Zná Anna nějakého filmaře?)

2. *O João não tem uma casa de praia.* (João nemá dům na pláži.)

Nespecifický význam neurčitého členu mohou také předurčovat některé slovesné způsoby, jako je například kondicionál, slovesa vyjadřující možné světy (desejar, esperar, querer) a některá modální slovesa (dever, poder, ter de).

3. *Compraria um carro mas não tenho dinheiro.* (Koupil bych si auto, ale nemám peníze.)

4. *Desejaria um carro. Queria um carro.* (Přál bych si auto. Chtěl bych auto.)

5. *Podias fazer-me um favor? Tenho que comprar uma casa.*

(Mohl bys pro mě něco udělat? Musím si koupit dům.)

Na straně druhé existují taková slovesa, která předurčují specifický význam neurčitého členu. Gramática da Língua Portuguesa zmiňuje především slovesa faktová, která

---

¹⁰² GLP 2004; s.226.

předpokládají pravdivost obsahu vyjádřeného v nominální části: *achar bem, mal, detestar, gostar, lamentar, compreender, saber, conhecer*, dále slovesa smyslového vnímání (*ouvir, ver, sentir*) či slovesa pozitivní implikativní, jako jsou (*aventurar-se, conseguir, lembrar-se*)

1. *O João conhece uma praia linda, perto de Melides. (João zná jednu krásnou pláž poblíž Melides.)*

2. *Os miúdos viram uma panda no Jardim Zoológico. (Děti viděli v ZOO pandu.)*

3. *Consegui finalmente que um canalizador viesse arranjar a torneira.*

(Konečně se mi podařilo zařídit, aby k nám přišel instalatér opravit vodní kohoutek).¹⁰³

Dalším způsobem vyjádření je tzv. partitivní použití členu neurčitého, které předpokládá existenci určité základní skupiny, z níž vybíráme pouze jeden její prvek. Tak bychom mohli nahradit předchozí věty následujícím způsobem:

1. *O João conhece uma das praias lindas, perto de Melides.
(João zná jednu z krásných pláží poblíž Melides.)*

2. (?) *Os miúdos viram uma das pandas no Jardim Zoológico.
(Děti viděly v ZOO jednu z pand.)*

3. *Consegui finalmente que um dos canalizadores viesse arranjar a torneira.
(Konečně se mi podařilo zařídit, aby k nám přišel jeden z instalatérů spravit vodní kohoutek.)*

Základním předpokladem pro toto partitivní použití je však reálná existence početnější množiny prvků patřících do téže sémantické skupiny. Důvodem ke zpochybnění logické správnosti druhé věty by proto mohla být pochybnost, zda má zoologická zahrada více než jednu pandu. Partitivním použitím neurčitého členu vyzdvihujeme význam jednoho z několika prvků téhož sémantického zařazení.

Neurčitý člen může mít obecně dva významy, buď poukazuje na singulární interpretaci nazývané „*interpretação singular*“, nebo na existenční interpretaci nazývané „*interpretação existencial*“. Gramática da Língua Portuguesa udává následující příklad:

Leste um livro de García Marquez?

---

¹⁰³ Všechny příklady byly převzaty z GLP-2004; s. 227-228.

Tato věta by mohla být přeložena do češtiny dvěma způsoby, a to v závislosti na kontextu. První význam neurčitého členu odpovídá české číslovce jeden, jedna, a tudíž by věta mohla být interpretována singulárně: „Četl jsi (pouze a toliko) jednu knihu od Marqueze?“, nebo existenciálně, kdy se ptáme, zdali vůbec kdy nějakou knihu (algum livro) od Marqueze dotýčný četl: „Četl jsi nějakou knihu od Marqueze?“. V případě singulární interpretace bychom mohli zpochybnit funkci morfému „um“ jakožto členu a správně bychom jej měli považovat za číslovku, avšak k tomu je opět nezbytné znát kontext, v němž je daná věta vyslovena.

5.2.3 DETERMINAČNÍ PROCES PLURALIZACE

Tento typ sémantického procesu spočívá v determinaci substantiva v množném čísle dvěma způsoby, a to buď určitým (pomocí určitého členu či ukazovacích zájmen), nebo neurčitým (pomocí neurčitého členu či neurčitých zájmen vyjadřující neurčitý počet). Tuto dichotomii pluralizace pak doprovází dichotomie relativní kvantifikace a nekvantifikace:

neurčitá determinace relativní kvantifikace:

1. *Vi muitas crianças. (Viděl jsem mnoho dětí.)*

určitá determinace:

2. *Os teus irmãos estiveram no café. (Tví sourozenci byli v kavárně).*

Určitá kvantifikace vyjádřená pomocí číslovek.

3. *Vi duas crianças. (Viděl jsem dvě děti.)*

Substantiva v množném čísle pak mohou být použita buď specificky, nebo nespecificky. Zatímco ve výše zmíněných případech se jedná o specifické použití, pak

v následujícím případě je evidentní použití nespécifické intenzionální, pro něž je charakteristické použití nulového determinantu:

*Espero encontrar salmonetes no mercado.*¹⁰⁴ (Doufám, že budou mít na trhu parmice.)

„É frequente, no português, a ocorrência de expressões indefinidas sem determinante explícito, usadas quer específica quer intensionalmente. De um modo geral, com artigo indefinido, estas expressões têm um uso específico, embora sejam mais naturais com modificadores“¹⁰⁵ (V portugalštině je častý výskyt neurčitých výrazů bez vyjádřeného determinantu, a to jak ve specifickém, tak v intenzionálním užití. Obecně platí, že pokud je použito neurčitého členu, pak mají tyto výrazy specifický význam, přestože je přirozenější jejich výskyt s modifikátory.)

Na popření existence daného substantiva (intenzionálního významu) nemusí mít vliv záporný tvar slovesa v oznamovací větě. V 4a) jde o vyjádření existence, ne o její popření.

Popření existence referentu je vyjádřeno ve 4b).

4. a Não vi uns quadros na exposição. (Některé obrazy jsem na výstavě neviděl.)

4 b Não vi nenhuns quadros na exposição. (Neviděl jsem žádné obrazy na výstavě.)¹⁰⁶

Můžeme se však domnívat, že přesný význam členu (intenzionální nebo specifický) může ovlivnit význam (či způsob) slovesa vyjadřující buď realitu, nebo virtualitu (indikativ versus konjunktiv). Tak si lze vysvětlit také atributivní hodnotu určitého členu či intenzionální hodnotu členu neurčitého:

Atributivní intenzionální význam:

5a) Os homens que conseguirem resolver este assunto, serão premiados.
(Muži, kterým se podaří vyřešit tuto záležitost, budou odměněni.).

Individualizační, pluralizační reálný význam:

5b) Os homens que conseguiram resolver este assunto, foram premiados.
(Muži, kterým se podařilo najít řešení k této záležitosti, byli odměněni.).

---

¹⁰⁴ GLP 2004; s.230.

¹⁰⁵ Tamtéž.

¹⁰⁶ Tamtéž.

I v pluralizační determinaci lze použít partitivního determinantu, a to za stejných podmínek, jaké byly popsány v determinaci singulární. Je tedy nutná reálná základní sémantická početnější skupina.

5. a <i>Vi muitas das crianças.</i>	x	b <i>Vi muitas crianças.</i>
6. a <i>Vi duas das crianças.</i>	x	b <i>Vi duas crianças.</i>
7. a <i>Vi alguns dos teus irmãos no café. (?)</i>	x	b <i>Vi os teus irmãos no café.</i>

Věty a) a b) nemají mezi sebou synonymní vztah, protože zatímco 5b), 6b) a 7b) zahrnují všechna individua, která patří do jednoho celku, pak 5a, 6a a 7a poukazují pouze na část tohoto celku.

5.2.4 DETERMINACE UNIVERZÁLNÍ KVANTIFIKACE

Determinace substantiv, jejichž význam je chápán v jeho plné sémantické šíři, spočívá ve třech různých determinacích: distributivní „*leitura distributiva*“, nedistributivní „*leitura não distributiva*“ a univerzální „*leitura genérica*“.

Distributivní kvantifikace je proces univerzální determinace významu sémantického celku, kdy je zdůrazněna možnost jeho dělitelnosti do menších částí. Gramática da Língua Portuguesa (2004) uvádí následující příklad:

Cada átomo tem uma estrutura altamente complexa. (Každý atom má velmi složitou strukturu.)

Významový celek 'atomy' se dělí na jednotlivé členy množiny, z nichž každý obsahuje stejný sém: nejmenší množství chemického prvku zachovávající jeho charakteristické vlastnosti a schopné vstoupit do chemické reakce, mající kladně nabitě atomové jádro a elektronový obal. Pro vyjádření distributivní je pak charakteristické použití neurčitých zájmen *qualquer um de*, *qualquer um*, *todo o*, atd.

Nedistributivní kvantifikace implikuje univerzální determinaci, kterou je vyjádřena nedělitelnost sémantického celku, a to bez ohledu na potencionální možnost partitivního dělení. Gramática da Língua Portuguesa (2004) uvádí následující příklad:

Os músicos da orquestra convidaram um pianista. (Členové orchestru pozvali klavíristu.)

Generická kvantifikace pak úzce souvisí s druhovým podstatným jménem, o němž se v daném textu zmiňují všeobecné pravdy. Pro takové použití je charakteristické použití determinantu (určitého či neurčitého členu, neurčitého zájmena *cada* každý a *todo* celý, všichni). Gramática da Língua Portuguesa (2004) uvádí následující příklady:

As baleias são mamíferos.

Um pardal é uma ave.

O pardal é uma ave.

Os ovos fazem mal ao fígado.

Todas as mentiras são condenáveis.

Cada pessoa tem as suas telhas.

Velryby jsou savci.

Vrabec je pták.

Vrabec je pták.

Vejce škodí játrům.

Všechny lži jsou trestné.

Každý má své mouchy.

Ke generickému užití dochází mimo jiné v příslovích, aforismech, v ustálených rčeních či v obecně známých pravdách a typické pro ně je mimo jiné použití nulového determinantu.

Homem prevenido vale por dois.

Filho de peixe sabe nadar.

Cão que ladra não morde.

Opatrnost matka moudrosti.

Jablko nepadá daleko od stromu.

Pes, který štěká, nekouše.

Zajímavé je použití determinantu v ustálených rčeních, které metaforicky vystihují způsob uskutečnění daného děje. Na základě níže uvedených případů lze vysledovat možnou souvislost použití determinantu se sémantickou kategorií podstatného jména. Srovnajme následující tři skupiny rčení:

1. skupina:

Nadar que nem um prego.

Comer como uma frieira.

Rir-se como um perdido.

Padat jako kámen ke dnu.

Jíst jako nezavřený.

Smát se jako blázen.

*Fumar que nem uma chaminé.
Chorar como uma Madalena.
Trabalhar que nem um mouro.
Beber que nem uma esponja.
Cair como uma bomba.
Assentar como uma luva.
Dormir como um justo.*

*Kouřit jako fabrika.
Plakat jak želva.
Pracovat jako barevný.
Pít jako duha.
Padnout jako blesk z čistého nebe.
Padnout jako ulitý.
Spát jako dřevo.*

2. skupina

*Conhecer como a palma da mão.
Frio como o gelo.
Amargo como o fel.
Branco como a parede.
Chato com a ferrugem.
Velho como a Sé de Braga.
Doce como o mel.
Feia como a noite.*

*Znát jako vlastní boty.
Zima jako v márnici.
Hořký jak pelyněk.
Bílý jako stěna.
Otravný jako štěnice.
Starý jako Jeruzalém.
Sladký jako med.
Škaredá jako noc.*

3. skupina

*Arder como palha.
Calhar como gínjas.
Tremar como varas verdes.
Macio como veludo.
Claro como água.
Pesado como chumbo.
Preto como azeviche.
Falso como Judas.
Pobre como Job.
Ir-se como fumo.*

*Hořet jako sláma.
Přijít jak na zavalanou
Trást se jako osika.
Jemný jako samet.
Jasně jako facka.
Těžký jak olovo.
Černý jako noc.
Falešný jako Jidáš.
Chudý jak Job.
Vypařit se jako dým.*

V první skupině jde o specifický úzus neurčitého členu, který signalizuje možnou existenci nekonkrétního referenta. Ve druhé skupině je pak užito určitého členu, a opět bychom mohli vidět souvislost s tím, že substantiva designují buď látková podstatná jména (*o gelo*, *o fel*, *a ferrugem*, *o mel*), abstraktní podstatná jména (*a noite*, *a morte*), části těla (*a palma da mão*) a toponymické názvy (*a Sé de Braga*). Ve všech těchto případech se totiž za normálních okolností také používá členu určitého. Použití určitého členu může souviset také s adjektivem vyjadřujícím inherentní vlastnost podstatného jména (*branco como a parede* – *bílý jako stěna*). Třetí skupina pak obsahuje nulový člen a opět bychom si mohli povšimnout možné souvislosti s látkovými nepočitatelnými podstatnými jmény a v případě srovnání s některými biblickými postavami.

Avšak v některých případech není v hovorové mluvě struktura komparativních příslovečných určení přesně dodržena. Nevesová (Gramática de Usos do Português) se zmiňuje o absenci neurčitého členu v komparativním kontextu jako o typickém jevu, který se v hovorové mluvě vyskytuje.

5.2.5 DETERMINACE U HROMADNÝCH PODSTATNÝCH JMEN

Touto determinací se rozumí determinace sémantického celku hromadných substantiv, který je nedělitelný. Gramática da Língua Portuguesa (2004) do tohoto druhu determinace zahrnuje podstatná jména nepočitatelná, počitatelná, obecná a vlastní. Tento determinační proces poukazuje na celek jako takový, přičemž není jeho cílem jej dělit na prvky.

K takovým podstatným jménům se řadí například hromadná substantiva *rebanho* (stádo), *grupo* (skupina), *nação* (národ), *grupo* (skupina) apod., která mohou sice mít singulární i plurální podobu, avšak předpokládají určitý druh abstrakce, protože označované skutečnosti jsou dělitelné na prvky. K této determinaci jsou řazeny také například jména vlastní hromadná (jako například Portugalci, Republikáni), jejichž význam odpovídá hromadnému podstatnému jménu. Gramática da Língua Portuguesa uvádí následující příklady:

Perto da estrada, pastavam dois rebanhos. (U silnice se pásala dvě stáda)
Os Portugueses venceram a batalha de Aljubarrota. (Portugalci vyhráli bitvu u Aljubarroty)

I tímto druhem determinace lze vyjádřit věty s obecně charakterizujícím smyslem – „frases genéricas caracterizadoras“¹⁰⁷, kdy daný sémantický celek není brán univerzálně ani singulárně, ale představuje prototyp určitých vlastností. V tomto případě pak je generický význam možno vyjádřit dvěma způsoby: singulárním i plurálním.

Os médicos são bons conhecedores da natureza humana. (Lékaři znají dobře lidskou povahu.)
O médico é um bom conhecedor da natureza humana. (Takový lékař zná dobře lidskou povahu.)

---

¹⁰⁷ GLP 2004; s.235.

*Os Transmontanos são pouco comunicativos (Obyvatelé Trás-os-Montes jsou málo komunikativní.)
O Transmontano é pouco comunicativo. (Takový člověk z Trás-os-Montes je málo komunikativní.)*

Rozdíl mezi těmito dvěma způsoby vyjádření odpovídá rozdílu mezi intenzionální a extenzionální interpretací. Gramática da Língua Portuguesa jej vysvětluje následujícím způsobem: v případě použití generického vyjádření jednotným číslem „...é construída a intensão, elemento típico desse conjunto; e acerca de qualquer elemento que satisfaça essa intensão é predicada uma dada propriedade. Ou seja, a partir das propriedades consideradas características do conjunto constrói-se uma entidade de tipo superior, o elemento típico“¹⁰⁸ (... je vytvořena intenze, tedy typický prvek tohoto sémantického celku, a u všech prvků vyhovujících této intenzi se tato vlastnost předpokládá. A z vlastností typických pro tento sémantický celek se tvoří prototypický prvek, nadřazená entita.)

Plurální vyjádření pak vyjadřuje extenzionální vyjádření vlastností typických pro daný sémantický celek a GLP je vysvětluje následujícími slovy: „Assim, predica-se uma dada propriedade acerca de „médicos e „Transmontanos“ que reúnam o conjunto de propriedades típicas de cada um dos conjuntos-base.“¹⁰⁹ (Tak se předpokládá určitá vlastnost lékařů a Transmontánců, kteří představují soubor typických vlastností všech členů sémantického celku.).

Na základě vlastností, které jsou typické pro daný sémantický celek, se vytvoří určitý nadřazený typ, typický prvek. Proti univerzální kvantifikaci jsou však možné i případy, kdy prvek náležející do daného sémantického celku dané vlastnosti postrádá. Zatímco tedy ve větě univerzální platnosti „As baleias são mamíferos.“ (Velryby jsou savci.) všechny velryby vykazují danou vlastnost, u zvsobecnovacích vět to neplatí vždy.

Zevšeobecňující věty mohou být eventuálně obohaceny o adverbium *obecně*, *normálně*, *běžně* (*geralmente*, *normalmente*, *usualmente*), což by u univerzální kvantifikace nebylo zcela úplně logické.

*Os médicos são, geralmente, bons conhecedores da natureza humana.
(Lékaři obvykle dobře znají lidskou povahu.)*

*O médico é, geralmente, um bom conhecedor da natureza humana.
(Takový lékař obvykle zná velmi dobře lidskou povahu.)*

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ GLP 2004; s.235.

Os Transmontanos são pouco comunicativos.
(Transmontánci jsou málo komunikativní)

O Transmontano é pouco comunicativo.
(Takový Transmontánec je málo komunikativní)

*As baleias são, geralmente, mamíferos.
(Velryby jsou obvykle savci.)

Avšak také zde bychom mohli využít případné nelogičnosti k expresivnímu vyjádření ironie, přičemž dáváme najevo určitou nespokojenost s tím, že účastník dialogu nezná obecně známou pravdu. V případě, že mluvčí vysloví nepravdivou větu, pak bychom mohli reagovat použitím zvlšeobecnovací věty místo univerzální věty obecné, čímž lze dosáhnout také určité ironie. V tom případě by věta “*As baleias são, geralmente, mamíferos.*“, mohla v určitém situačním kontextu vypovídat ironicky ne o dané realitě, avšak o neznalosti mluvčího.

5.2.6 DETERMINACE U NEGATIVNÍ KVANTIFIKACE

Tato determinace vyjadřuje buď prázdnou množinu sémantického celku, tedy 1. může vyjadřovat neexistenci jakéhokoli prvku, který by vykazoval dané vlastnosti, nebo 2. může vyjadřovat prázdnou množinu sémantického celku existujícího a determinovaného v diskursu:¹¹⁰

1a) <i>Ninguém tocou a porta</i>	<i>Nikdo neklepal na dveře.</i>
b) <i>Não encontrei nenhuma gralha nesse artigo.</i>	<i>Nenašel jsem ve článku žádnou chybu.</i>
2a) <i>Nenhum dos convidados chegou atrasado.</i>	<i>Žádný z hostů nepřišel pozdě.</i>
b) <i>Nada do que disseste me faz mudar de opinião.</i>	<i>Nic z toho, cos mi řekl, mě nepřiměje změnit názor.</i>

Některé prostředky vyjádření negativní kvantifikace mohou být ještě expresivnější, například *um, um único*, apod.

Não conheço uma única pessoa que me possa responder esta pergunta.
(Neznám jednoho jediného člověka, který by mi dokázal odpovědět na tuto otázku.)

---

¹¹⁰ Příklady byly převzaty z GLP 2004; s. 235-237.

5.2.7 DETERMINACE U NEPOČITATELNÝCH PODSTATNÝCH

JMEN

Nepočitatelná substantiva se liší od substantiv počitatelných tím, že v nepřeneseném významu nemají plurální podobu a pokud vyjadřují plurální význam, pak je lze použít pouze s neurčitými kvantifikátory (*muito* - *mnoho*, *pouco* - *trochu*, *demasiado* - *příliš*, *bastante* - *dosti*): *muita água* (*mnoho vody*), *pouco açúcar* (*málo cukru*), *demasiada areia* (*příliš písku*), *bastante esforço* (*dost snahy*), *muita alegria* (*velká radost*). Do nepočitatelných substantiv řadíme také abstraktní jména.

Lze konstatovat, že nepočitatelná podstatná jména vyskytující se ve funkci verbálních komplementů jsou použita bez členu, počitatelná většinou vyžadují determinant. Přítomnost či nepřítomnost determinantu ve verbálním komplementu pak tedy umožňuje určit druh podstatných jmen.

<i>Isto é pão /*livro.</i>	<i>(Toto je chléb/kniha.)</i>
<i>Prefiro chá /*mesa.</i>	<i>(Mám raději čaj/stůl.)</i>
<i>Quero café/* sapato.</i>	<i>(Chci kávu/ botu.)</i>
<i>Aqui há açúcar/* flor.</i>	<i>(Zde je cukr/květina.)</i>

Některá nepočitatelná podstatná jména se mohou stát počitatelnými, pokud jsou použita s určitým kvantifikátorem, například *torrão ou pacote de açúcar* (homole nebo sáček cukru), *grão de café/areia* (zrnko kávy/písku); *bago de arroz* (zrno rýže).

Quero pão (nepočitatelné) /quero um pão (počitatelné).
(Chci chleba /chci jeden chleba)

Tens ovo (nepočitatelné) na gravata / tens um ovo no prato (počitatelné).
(Máš vajíčko na kravatě/Máš jedno vejce na talíři.)

Přítomnost či absence členu v předložkových syntagmatech také mohou určit druh podstatného jména: nepočitatelná jsou opět použita bez determinantu:

Fiz o bolo com maçã (nepočitatelné) / fiz o bolo com uma maçã (počitatelné).
(Upekl jsem buchtu z jablek / Upekl jsem buchtu z jednoho jablka.)

Rozhodující je v rámci determinace látkových podstatných jmen rozlišení determinace generické, kvalitativní a kvantitativní:¹¹¹

Determinace generická:

O oxigénio é indispensável a todas as formas de vida existentes na Terra.
(Kyslík je nezbytný pro všechny formy života existujícího na Zemi.)

O minério de ferro é um mineral.
(Železná ruda je minerál.)

Determinace kvantifikační spočívá v možnosti dělit denotát látkového podstatného jména na menší části, kdy je určena implicitně jen část z celku.

Bebi um copo de vinho ao jantar. (Vypil jsem jednu sklenici vína k večeři)

S ním také úzce souvisí partitivní užití, které je typické pro vyjádření denotátu určitého množství látkového podstatného jména:

<i>Já bebeste do Porto?</i>	(Už ses napil portského?)
<i>Já comeste do pão?</i>	(Už sis dal kousek chleba?)

Determinace kvalitativní je proces opačný ke kvantifikačnímu procesu, kdy se z počítatelného podstatného stává nepočítatelné podstatné jméno označující skutečnost nepřesného množství:

Comi bolo ao jantar. (Snědl jsem k večeři koláč.)

Použitím nulového determinantu v předchozí větě lze vyjádřit denotát látkového podstatného jména. Ve větě „Comi bolo ao jantar“ není pro nás relevantní množství koláčů, které snědl mluvčí k večeři, ale co mluvčí jedl na večeři.

---

¹¹¹ Příklady byly převzaty z GLP 2004; s. 236-237.

5.3 ČLEN JAKO INFORMÉM A PRAGMÉM

Funkce členu však nemusí jen aktualizovat danou skutečnost neutrálně (nociónálně) v rámci determinačních procesů, ale také jej může danou skutečnost stylizačně ztvárnit, a to tak, že signalizuje emocionálně-expresivní význam výpovědi. Mohli bychom zde hovořit o příznakovosti a bezpříznakovosti vlastnosti, které Ján Findra definuje ve svém příspěvku „Štléma a paradigmatica štlystiky“¹¹² pomocí následujícího schématu paradigmatické systemizace jazykových štlemů. Vychází přitom z klasické štlystické klasifikace slovní zásoby¹¹³:

Bezštlyznakovost	Pštlyznakovost
nociónálnost	emocionálnost-expresivita
neutrálnost	štlystická zabarvenost

Paralelním schématem bychom mohli zobrazit jazykové štlyémy vyjadřující vlastnosti členu na škále bezpříznakovost - příznakovost; nociónálnost – emocionálnost, expresivita; neutrálnost – štlystické zabarvení. Findrovo dělení štlyémů je obdobné jako klasifikace L. A. Kiselovové¹¹⁴, která dělí štlyémy z pragmalingvistického hlediska na informémy a pragmémy. „Informémy (zpravidla) zabezpečujú vecnovýznamový základ (zameranie) textu a zároveň tvoria neutrálnu rovinu. Vytvárajú tak podmienky na diferencované uplatnenie pragém. Informémy sú vo vzťahu k makroparadigmám bezpříznakové a neutrálne prostriedky, pragmémy sa zaraďujú k výrazovým prostriedkom, ktoré su späté s makroparadigmou emocionálno-expresívnych, štlysticky zafarbených a příznakových prvkov.“¹¹⁵

¹¹² JFJ-ŠPŠ; s.95.
¹¹³ Tamtéž.
¹¹⁴ KA-RV; s. 158.
¹¹⁵ Citace podle FJ-ŠPŠ; s. 96: mikroparadigma – vrstva slovní zásoby, makroparadigma – štlysticky zabarvená a příznaková slova. (Více v FJ-ŠPŠ; s. 90-98).

V další části práce se pokusíme o podobnou klasifikaci stylémů na příkladě gramatického členu, který v rámci determinačních procesů buď může určit pouze věcný význam podstatného jména (zde bychom jej mohli nazvat informémem, tedy prostředkem neutrálním a bezpříznakovým), nebo v daném kontextu, ko-textu a makrotextu může emocionálně a expresivně zabarvit nejen význam samotného podstatného jména, ale také celé věty (zde jej nazveme pragmémem).

5.3.1 PRAGMATICKÁ HODNOTA ČLENU V IDENTIFIKAČNÍ DETERMINACI

Významovou pragmatickou složku členu lze ilustrovat na příkladě determinačního procesu individualizace, konkrétně na příkladě použití nulového determinantu ve spojení s vlastními jmény. Takovým pragmemem se Gramática da Língua Portuguesa (2004) nijak nezabývá. Je to možná právě proto, že se zaměřuje spíše na jevy typické pro jednotlivé determinační procesy, pro nás tedy bezpříznakové či neutrální, a tím je v rámci procesu individualizace použití členu určitého.

V případě použití determinantů s vlastními jmény (osob) bychom mohli názorně ukázat, jak pragmatická významová hodnota nulového členu stojí v opozici k informativně-neutrální, tedy bezpříznakové hodnotě určitého členu. Ovšem i k této otázce se staví lingvisté různým způsobem.

Například Lapa v „Estilística da Língua Portuguesa“ srovnává následující dva případy, kdy s vlastními jmény osob je možno použít jak určitého, tak nulového determinantu, přičemž nulový determinant je prostředkem vyjadřujícím větší odstup od dané osoby. V českém překladu však takový odstup je možná nejlépe vyjádřitelný pomocí zvukových prostředků:

*Maria não se esquece nunca dos seus deveres.
A Maria estuda aplicadamente as lições.*

*(Marie nikdy nezapomíná na své povinnosti).
(Marie se pilně učí lekce).*

„no primeiro caso, a pessoa nomeada, referida embora com amizade, envolve-se de certa distinção, torna-se mais distante; no segundo caso, a pessoa apontada mentalmente pelo artigo, torna-se mais familiar. De aí, certa atmosfera afectica, que banha sobretudo os nomes próprios precedidos do artigo definido“¹¹⁶ (V prvním případě je daná osoba zmiňována sice přátelsky, avšak s určitým odstupem; ve druhém případě pak je osoba, jejíž jméno je použito se členem určitým, blízká. Odtud pak vyplývá určitá citová atmosféra, která se týká především křestních jmen použitých s určitým členem.)

Mohli bychom namítnout, že použití členu s křestními jmény je jev zautomatizovaný, přičemž familiární a afektivní pragmem členu ve spojení s křestními jmény se vytrácí a stává se pro svou automatickou povahu a vysokou frekvenci spíše stylémem spadajícím do mikroparadigmatiky křestních jmen (složka bezpříznakovost, nocionálnost). Tento názor je navíc paralelní k názoru Isabel Maria Pardal Hanemann Soaresová, která se použitím členu s křestními jmény zabývá v příspěvku nazvaném „Contextos de ocorrência do nome próprio com e sem artigo definido: Qual o estatuto do artigo?“¹¹⁷ Podle ní má na použití členu s křestními jmény vliv několik faktorů:

- a) veřejná známost vlastního jména,
- b) familiární x formální vztah k referentu jména,
- c) familiární x formální charakter diskursu.

V případě vlastních jmen osobností existujících v širším podvědomí posluchače se členu nepoužívá, zatímco v případě osobní známosti členu lze použít:

1 Mário Soares é um apreciador e coleccionador de arte

2 O Mário Soares é um apreciador e coleccionador de arte.

Soaresová navíc ve svém příspěvku zmiňuje názory Paiva E. Raposo, který použití nulového determinantu s vlastními jmény odmítá.¹¹⁸ „Em português europeu, os nomes próprios de pessoa (quando usados referencialmente) são obrigatoriamente precedidos de um artigo definido (...) todos os nomes próprios se encontram submetidos a este comportamento...Os nomes próprios de personagens históricos

---

¹¹⁶ LMR-ELP; s. 120.

¹¹⁷ SIMPH; s.495-508.

¹¹⁸ Citováno podle SIMPH; s.496.

(especialmente quando designados no contexto de um discurso literário ou histórico relativamente formal) não requerem (nem permitem para alguns falantes) um artigo definido). (V evropské portugalštině se vlastní jména křestní, jsou-li použita referenčně, používají vždy s určitým členem... to platí pro všechna vlastní křestní jména. Vlastní jména historických osobností (především použita v kontextu relativně formálního literárního či historického diskursu) nevyžadují (a v některých případech ani nepovolují) určitý člen.)

Raposa tedy přiznává vliv stupně formality kontextu na použití členu. Neuznává však za gramaticky správné užití nulového determinantu (determinante nulo, determinante vazio) s vlastními jmény osob odmítá, čímž se radikálně odlišuje od Lapy a Soaresové, kteří vnímají nulový determinant v této pozici jako prostředek gramaticky správný a vystihující určitý stupeň formality.

Pokud budeme použití determinantu s vlastními jmény osob vnímat jako normalizovaný úzus, pak bychom mohli dojít k závěru, že určitý člen je informémem, bezpříznakovým prostředkem stojícím v opozici k nulovému členu, který vyjadřuje pragmatickou složku tím, že vystihuje formální vztah mluvčího k referentu. Takové pojetí by však nemohlo platit pro jiné románské jazyky, v nichž je tato pozice opačná: v jazyce španělském a francouzském je právě použití členu s křestními jmény výrazovým prostředkem depreciativním a pejorativním, signalizujícím dokonce jazyk nízkých vrstev obyvatelstva (zde je určitý člen pragmémem), a nulový člen informémem.

Jak již bylo řečeno, v současné portugalštině je použití nulového členu podle některých lingvistů vyhrazeno pouze vybraným determinačním procesům, například determinaci látkových (nepočitatelných) podstatných jmen, determinaci pluralizační či determinaci neurčitosti. Proto je někdy vnímáno v pozici s vlastními jmény osob (v determinaci identifikační) jako agramatické.

Navíc je určitý člen použitý s vlastními jmény svou povahou odlišný od určitého členu použitého s obecnými podstatnými jmény. Soaresová charakterizuje takový člen jako expletivní, což znamená, že jeho užití je poněkud nadbytečné. Zatímco u obecných substantiv

delimituje přesně referenční hodnotu a funguje jako sémantický operátor, v případě vlastních jmen tomu tak není, protože ta sama referují konkrétní individuum a nepotřebují žádný jiný prostředek k jeho významovému vymezení: „*Uma vez que os nomes próprios não parecem recorrer a uma estrutura denotacional deste tipo para fazer referência a uma entidade particular, o artigo definido algumas vezes usado para introduzir estes nomes não necessitaria de ser interpretado como um operador semântico, podendo, pelo contrário, ser um artigo expletivo*“. Dále Soaresová připomíná „*Dados adicionais que parecem suportar esta hipótese vêm do facto de a opcionalidade de ocorrência do artigo, em muitas variedades do alemão, se registar exactamente nos casos em que este é defendido como sendo expletivo, especificamente com alguns genéricos e com nomes próprios*“.¹¹⁹ (Protože vlastní jména nemají žádnou denotační strukturu a poukazují na jediného referenta, určitý člen použitý s těmito jmény by nemusel být vnímán jako sémantický operátor, ale naopak jako člen expletivní. Navíc se tato interpretace členu může opřít o možnost volby členu existující v mnoha varietách němčiny, kde lze hovořit o „expletivnosti“ členu použitého především v některými obecnými podstatnými jmény a s vlastními jmény osob).

Otázkou však pro nás zůstává, zda je Lapova interpretace familiární hodnoty určitého členu s vlastními jmény osob na místě a zda je možné jej vnímat jako pragém. My se v tomto případě můžeme domnívat, že vysoká frekvence použití určitého členu s vlastními jmény osob spíše vypovídá o zautomatizovaném až normalizovaném úzu, neboť na rovině příznakovosti se nacházejí výrazové prostředky, které jsou něčím neobvyklé a jsou užívané jen v určitých situacích. A takovým prostředkem by právě mohl být nulový člen, který vyjadřuje expresivně-emotivní složku daleko markantněji.

Na základě výše zmíněných názorů a interpretací bychom jako pragém mohli definovat také člen určitý (i neurčitý), a to v případě použití s vlastními jmény osobností, které tvoří součást kulturně-společenského kontextu.

Ele parece um Quixote.

O Mário Soares é um grande coleccionador de arte.

(Je jako donkichot.)

(Mario Soares je velký sběratel umění.)

---

¹¹⁹ SIMPH; s.500.

Dalším ze zvláštních případů použití členu je jeho absence s křestním jménem v publicistice, konkrétně v reportážích. Novinář Pedro Caldeira Rodrigues v reportáži publikované v časopise Visão (30.7.2007) členu s křestními jmény nepoužívá. Při setkání s ním nám však nebyl schopen na otázku „Proč jste členu nepoužil?“ odpovědět. Pro některá použití často Portugalci nemají racionální vysvětlení, nechají se vést intuitivně. My bychom se mohli domnívat, že v rámci etiky novináře je nedávat najevo subjektivní vztah k osobě, o níž píší, aby tak nemohlo dojít ke zkreslení informace. Proto možná zvolil tento stylistický efekt formálnějšího (vzálenějšího vyjádření).

A aventura de Branislav começou em 1989, quando decidiu viver em Amsterdão com sua mulher Tanja. E é confiança que se denota em Branislav, tão impressionado com a sua cidade natal. “viver melhor”. Mas Branislav ainda se define um “não-cidadão” da Sérvia, talvez por tenha nascido num país chamado Jugoslávia, que já não existe...

(Visao, 30.7.2007; O regresso do pintor)

E sentem um incómodo sentimento de humilhação que já parecia distante, um sonho mau que regressa. Sonja, 28 anos, Ana, 24 anos e Marko, 23 anos, são três irmãos que decidiram conhecer Lisboa e Portimão na segunda quinzena de Julho. Vieram acompanhados por Iva, 23 anos, a namorada de Marko. sérvio, são agora os estrangeiros, os “europeus”, que se encaminham para uma longa fila, forçados a mostrar o passaporte, enquanto os nacionais circulam quase sem entraves. Sonja trabalha numa companhia farmacêutica, a irmã frequenta a Faculdade de Farmácia, Marko estuda agricultura tecnológica e Iva prepara-se para concluir gestão. Encontram-se por vezes num bar da conhecida “Silicon Valley”, uma movimentada artéria da velha Belgrado cujo nome jocoso se inspira nos peitos das bonitas mulheres sérvias que a frequentam. Aos fins-de-semana, Marko ajuda o dono, seu amigo, e serve bebidas. Ainda vivem em casa dos pais. “Quando estivemos de Portugal e referíamos a nossa nacionalidade perguntavam-nos se não tínhamos medo de sair à rua, de ser mortos... Esta é ainda a imagem que se transmite da Sérvia...”, lamenta Marko. Um estigma incrustado e que o tempo insiste em perdurar.

(Visao, 30.7.2007; Belgrado, a cidade das encruzilhadas)

Také po předložce v případě, že se jedná o osobnost známou, přesto použitou s pouhým křestním jménem:

Estórias de Teresa. (JL, 3-16 de Janeiro 2007),

Jedná se o povídky, které napsala portugalská spisovatelka Teresa Rita Lopes, a tématem článku je analýza literárního stylu této autorky. Jedná se tedy o osobnost známou, přesto

označenou v přívlastku pouze křestním jménem. V tomto případě bychom mohli formu interpretovat pomocí zabarvení užití určitého členu se jmény známých osobností či pomocí dodržení určitého stupně formality použitím nulového členu s křestními jmény- Spíš se ale přikloníme k názoru, že se jedná o vytvoření pojmenování pro určitý styl autorky existující v širším společensko-kulturním podvědomí čtenářů. :

Porovnejme nyní následující dva příklady:

1.a Estórias de Teresa x
(Tereziny povídky)

1.b Estórias da Teresa
(Povídky Terezy)

Zatímco v 1a „de Teresa“ implikuje určitý autorčin styl, v němž byla napsána její díla (podobně i v jazyce českém hovoříme o Kunderových nebo Hrabalových povídkách majících svůj vlastní styl a pojetí tématu), pak ve druhém případě se můžeme domnívat, že jde buď o autorku pocházející z familiárnějším prostředí, nefiguruje však jako osobnost v širším společensko-kulturním kontextu. A pokud je osobou známou v takovém kontextu, pak určitého členu může být také použito členu, a to pokud mluvčí ke spisovatelce má bližší vztah a hovoří o ní jako o osobě, k níž chová určitou sympatii, oblibu náklonnost

M. R. Lapa hovoří také o hanlivém použití určitého členu s vlastními jmény, a to v případě, že si pisatel / autor přeje vyjádřit určitý despekt. Uvádí příklad takového použití v jazyce novinářském. V současném publicistickém jazyce je však tento jev zcela odsuzován.

V publicistickém jazyce můžeme najít u vlastního jména osoby figurující v širším společensko-kulturním kontextu také determinant ve formě neurčitého členu, čímž je docíleno zvláštního stylistického srovnávacího efektu, který lze vyjádřit v jazyce českém ekvivalentem takový, taková:

Uma Irene Lisboa utilizava outras palavras.... (Taková Irene Lisboa by použila jiných slov...)

5.3.2 ČLEN JAKO PRAGMÉM V DETERMINACI NEURČITOSTI

V rámci determinace neurčitosti jsme již hovořili o specifickém a nespecifickém použití neurčitého členu, vycházejícím z existence či neexistence daného referentu. Tuto významovou složku bychom mohli vnímat jako čistě informativní, a posluchač jí předává čistě věcněvýznamovou informaci. Byla navíc zmíněna syntagmatická kompatibilita členu neurčitého s neurčitými zájmeny v případě specifického užití implikující skutečnosti, že nominální část je identifikovatelná expedientem, avšak ne recipientem.

Esteve aqui um certo senhor à tua procura. (Hledal tě tu jistý člověk.)

Normální je, že posluchač není schopen dané individuum identifikovat. Pokud se však mluvčí domnívá, že do kompetence posluchače náleží intuitivní pochopení, dopouští se konverzační implikatury a pak tedy dochází k určitému významovému posunu z věcné a informativní hodnoty na hodnotu příznakovější, stylisticky zabarvenější, kterou expedient buď může vyzdvihnout význam nominální část, nebo podbarvit diskurs ironickým tónem:

Esteve aqui um certo senhor que queria falar contigo. (Byl zde jistý člověk a přál si s tebou mluvit.)

5.4 SÉMANTICKO-PRAGMATICKÉ ASPEKTY POUŽITÍ NULOVÉHO ČLENU

5.4.1 DEFINICE NULOVÉHO ČLENU

Přesný a aktuální význam jména v rámci věty či výpovědi vzniká jeho spojením s tím správným determinantem. Pouze takto determinované substantivum lze v diskursu použít. Jak ale definovat absenci determinantu? Jaký je rozdíl mezi absencí určitého či neurčitého členu a nulovým členem? Jak jsme již viděli v předchozích případech, absence členu je také prostředkem vyjadřujícím determinaci, a to například determinaci substantiv použitých ve univerzálním významu, například v příslovích, aforismech, ustálených rčeních a obecně

známých pravdách. Absence členu je také častá u determinaci nepočítatelných (látkových) jmen doplňujících sloveso.

Gramatiky portugalského jazyka však pojmu „nulový člen“ nepoužívají. Celso Cunha v „Breve Gramática do português contemporâneo“¹²⁰ používá termínu „absence určitého členu“ (omissão do artigo definido) a „absence neurčitého členu“ (omissão do artigo indefinido) a spojuje je s následujícími případy.

Absence určitého členu:

1. určitý člen není kompatibilní s ukazovacími zájmeny či číslovkami,
2. podstatné jméno je použito v obecném slova smyslu,
3. ve výčtu, pokud si přejeme docílit efektu akumulace či chaotického výčtu,
4. ve vokativu,
5. v přístavku,
6. před podstatnými jmény označujícími učební látku, či použitými se slovesy jako *aprender* (naučit se), *estudar* (studovat), *ensinar* (učit), apod. ,
7. před verbálními komplementy *tempo* (čas), *ocasião* (příležitost), *força* (snaha), *valor* (hodnota), které jsou předmětem sloves *ter* (mít), *dar* (dát), *pedir* (žádat).

Absence neurčitého členu:

1. ve vyjádření atributivním:
  - a) v případech, kdy před substantivem již existuje ukazovací zájmeno *igual* (stejný), *semelhante* (podobný) a *tal* (takový), nebo neurčité zájmeno *certo* (jistý), *outro* (jiný), *qualquer* (jakýkoliv) a *tanto* (tolik),
  - b) pakliže stojí zájmena *1a* za substantivem, lze jej použít s neurčitým členem,
  - c) v záporné či tázací větě;

---

¹²⁰ CC-BGPC; s.154.

2. ve vyjádření komparativním

- a) v případe srovnávacích adjektiv *tão* (*tak*) a *tanto* (*tak*),
- b) v případe 2.stupně adjektiv v záporných a tázacích větách,
- c) také v metaforických srovnáních;

3. v kvantifikačním vyjádření před výrazy označujícími neurčité množství;

4. se substantivy denotujícími druh;

5. ve výčtu a v přístavku.

Situace, které Celso Cunha zmiňuje, však nemají absolutní platnost a jsou nepravidelné. „*Na fase primitiva das línguas românicas, o artigo indefinido era de uso restrito. Com o correr do tempo, esse determinativo foi-se introduzindo em numerosas construções e, hoje, os variados matizes do seu emprego constituem uma inestimável riqueza estilística de todas elas*“.¹²¹ (V počáteční fázi vývoje románských jazyků byl neurčitý člen používán jen v striktně daných situacích. Postupem času se však tento determinant vkládal do mnoha konstrukcí a dnes jsou jeho různé formy použití neocenitelným a bohatým zdrojem stylizace).

Celso Cunha se ve své gramatice také zmiňuje o vlivu syntaktické konstrukce na použití členu a uvádí pouze dvě syntaktické konstrukce omezující výskyt členu, a to výčet a přístavek. Pokusíme se dále ukázat vliv i dalších syntaktických konstrukcí na absenci determinantu.

Ani Manuel Rodrigues Lapa ve zmíněné knize nehovoří o nulovém členu jako takovém, ale o absenci členu určitého.

O nulovém členu však hovoří španělská a francouzská lingvistika, byť každá v jiném slova smyslu. Francouzská gramatika podává následující definici nulového členu (l'article zéro).

L'article zéro fait sens en ce qu'il manifeste un refus de l'actualisation du double point de vue de la classe et de la spécificité du nom. Il ne s'agit donc pas, comme on le dit dans certains grammaires, d'une omission (au sens d'un oubli, d'une négligence, d'une lacune ou d'un manque), mas de résultat d'une contrainte

---

¹²¹ CC-BGPC; s.179.

ou d'un choix.¹²² (Nulový člen vyjadřuje odmítnutí aktualizace z hlediska zařazení do určitého druhu či specifikace podstatného jména. Nejedná se tedy, jak tvrdí někteří gramatikové, o vynechání členu (ve smyslu opomenutí, nedbalosti), ale o výsledek určité nutnosti či výběru.

O nulovém členu (l'article zéro) v pravém slova smyslu hovoří francouzská gramatika tehdy, kdy se nepodílí na aktualizaci podstatného jména, a to ve dvou případech: jde-li o vypracování slovníku a jde-li o vlastní jména: *La valeur d'unicité du nom propre en situation interpellative rend inutile tout procès d'actualisation.*¹²³ (Hodnota jedinečnosti vlastního jména při oslovení pak činí aktualizační proces zbytečným).

Nulový člen, jak jsme již předeslali v úvodní části této kapitoly, se však může vyskytovat také v opozici ke členu určitému a jako opozice ke členu neurčitému. Nulový člen může plnit tři základní funkce. Jedná se o funkci etiketovou, tedy tzv. „fonction de simple étiquetage“, (například na etiketách, nápisech na obchodech či ulicích, v titulcích rubrik a novinových titulcích), o funkci oslovovací typickou pro vokativ, tzv. „une fonction de dénomination“, a funkci kvalitativní integrace, tzv. „une fonction d'intégration qualitative“, která spočívá ne v determinaci podstatného jména, ale ve vyzdvižení jeho kvalitativní vlastnosti.

O třetí funkci nulového členu hovoří také španělská lingvistika, především Amado Alonso, který ve svém díle „Estilística y gramática del artículo en español“ charakterizuje podstatná jména se členem a bez členu následujícím způsobem: „El sustantivo con artículo expresa existencia y el sustantivo sin artículo esencia“¹²⁴ (Substantivum se členem vyjadřuje existenci, substantivum bez členu vyjadřuje podstatu). Srovnává tuto dichotomii ve třech následujících větách:

- a) *El hombre parecía fatigado.* (Ten muž se zdál být unavený.)
- b) *El hombre es mortal.* (Člověk je smrtelný.)
- c) *Hombre no es lo mismo que caballero. No es hombre quien se porta así.*

---

¹²² CHP-AA; s.180.

¹²³ CHP-AA; s.180.

¹²⁴ SE-SM; Volume XX; s.70.

Zatímco ve větě a) substantivum designuje existenci konkrétní osoby a ve větě b) existenci konkrétního druhu, do něhož patří všechna individua náležející do sémantického druhu lidstvo, pak ve větě c) substantivum nepoukazuje ani na konkrétní bytost či druh, ale spíše na jeho vlastnosti, na podstatu bytí. Hlavní rozdíl mezi větami a), b) x c) spočívá tedy v dichotomii existence x podstata. „...el nombre con artículo se refiere a objetos existenciales y sin él a objetos esenciales. Con artículo a cosas, sin él a nuestras valoraciones subjetivas y categoriales de las cosas.”¹²⁵ (Podstatné jméno se členem se vztahuje k existujícímu předmětu a bez něj k jeho podstatě. Se členem se vztahuje k věcem, bez něj k našim subjektivním a kategoriálním hodnocením věcí.)

Amado Alonso charakterizuje rozdíl v použití členu takto: „*El objeto intencional es el mismo, pero la intención con que vamos al objeto es otra, nuestra mención es otra porque lo que ahora está aludido en nuestro pensar no es la existencia ..... de aquellos hijos, sino su esencia o su clase valorativamente consideradas...nuestro momentáneo interés se prende no de la imagen del objeto real que nos ocupa, sino de su refracción ideal, que es su clase, un objeto de valores...*”¹²⁶ [Zamýšlený předmět je v obou případech stejný, ale záměr, s nímž ho vyjadřujeme, je jiný, protože to, co si přejeme vyjádřit, není existence oněch synů a dcer, ale hodnocená podstata či zařazení ... náš momentální záměr nevychází z obrazu reálného předmětu, ale z jeho ideálního obrazu, a tím je jeho zařazení, předmět hodnot...]]

Dumitru Copceag¹²⁷ se zabývá použitím nulového členu ve spojení se slovesným doplňkem komplementem slovesa a definuje absenci členu jako prostředek, kterým se neklade důraz na konkrétní předmět, ale vyzdvihuje se jeho důsledek. Tak věta *Mi amigo tiene coche* (*Můj přítel má auto*) nevyjadřuje pouze skutečnost, že přítel vlastní auto, ale implicitně tím vyjadřuje také to, že s ním buď může cestovat pohodlně, kam a kdy si přeje, či nás může zavést domů, apod.... V českém jazyce bychom si mohli pomoci částicí vždyť, protože věta

¹²⁵ SE-SM; Volume XX. s.71.

¹²⁶ AA-AE; s.133-136.

¹²⁷ DC-OA; s.195-201.

Vždyť můj přítel má auto implikuje nejen dané vlastnictví, ale také důsledek, který ono vlastnictví přináší.

Eva Spitzová si ve svém příspěvku „El determinador cero“ všímá také dalšího významu nulového členu spočívajícího v pouhém nesubjektivním zařazení daného předmětu do určitého sémantického druhu. “*Lo que caracteriza a todos los usos del sustantivo en singular sin determinante (dejando aparte los refranes, frases hechas y casos parecidos) es que con él se enuncia la pertinencia del objeto aludido a la clase de objetos designada por el sustantivo como unidad de la lengua y nada más que esta pertinencia). El objeto (existente o no) designado por el sustantivo, interesa en su conjunto de cualidades que caracterizan a toda la clase; las cualidades por las que los miembros de una clase puedan distinguirse entre sí quedan fuera del interés del hablante.*”¹²⁸ [Substantiva v jednotném čísle bez determinantu – kromě těch, která jsou součástí lidových přísloví, ustálených výrazů a podobných případů - charakterizuje zařazení daného předmětu prostřednictvím nulového determinantu do druhu předmětů vyjádřeného substantivem jakožto jazykovou jednotkou, a nic víc než to. Předmět, ať už existující či neexistující, vyjádřený substantivem, nás zajímá z hlediska souboru jeho vlastností, které charakterizují celý druh, a vlastnosti, kterými se jednotlivé prvky sémantického druhu mohou mezi sebou navzájem odlišovat, nejsou ve středu zájmu mluvčího.] A ke členu nulovému použitému takovým způsobem bychom do opozice mohli postavit člen neurčitý, kterým vyzdvihujeme právě jeden prvek z množiny určitého sémantického zařazení, a to zejména tak, že k němu doplní další atributy:

<i>Viu que tem um jardim grande.</i>		<i>(Viděl, že má velkou zahradu.)</i>
<i>x</i>		
<i>Assumo esta culpa com tranquilidade.</i>		<i>(Přijímám tuto vinu s klidem.)</i>

Také substantiva doprovázená atributem mohou mít nulový člen, pokud je záměrem mluvčího pouze ohraničit významově ten sémantický druh, do něhož dané substantivum s atributem patří.

<i>É médico especialista.</i>	<i>x</i>	<i>É um médico especialista.</i>
<i>(On je odborný lékař.)</i>		<i>(Je to jeden odborný lékař.)</i>

¹²⁸ SE-SM; Volume XIV; s..58.
¹²⁸ SE-SM; Volume XX; s.73.

„Con el determinador cero se generaliza, se incorpora al objeto a su clase, con el determinador un se individualiza, se saca al objeto de su clase.“¹²⁹ (Nulovým členem je předmět zobecněn či sémanticky zařazen, determinantem „un“ je předmět individualizován, předmět je ze svého sémantické třídy vybrán.)

5.4.2 FUNKCE NULOVÉHO ČLENU V PORTUGALŠTINĚ

Pokusme se nyní o vyhledání všech těchto funkcí členu, na něž nás upozornila odborná literatura o blízkých jazycích, v portugalské: funkci „de étiquetage“, funkci vyzdvižení kvalitativních vlastností, funkci implikující důsledek daného jevu, funkce zařazení do určitého sémantického druhu a funkci generalizující. Na paradigmatické ose se budeme snažit vyhledat možnosti použití členu nulového, určitého a neurčitého s ohledem na syntaktickou konstrukci, které je člen součástí.

V rámci determinačních procesů se nulový determinant nejčastěji podílí na determinaci látkových či pomnožných podstatných jmen a na determinaci univerzální kvantifikace tím, že významu dodává další sém odkazující na podstatu existence referenta.

Porovnejme následující tři minidialogy:

1. *Eu não posso ir jantar com vocês. Não tenho nem uma cheta.*
(Nemůžu jít s vámi večeřet. Nemám ani vindru.)
-*Vai connosco, amigo. Eu tenho dinheiro.*
(Pojď s námi. Já peníze mám.)

2. *Eu não posso ir jantar com vocês. Não tenho nem uma cheta.*
(Nemůžu jít s vámi večeřet. Nemám ani vindru.)
-*Vai connosco, amigo. Eu tenho o dinheiro.*
(Pojď s námi. Já mám tamty peníze.)

3. *Eu não posso ir jantar com vocês. Não tenho nem uma cheta.*
(Nemůžu jít s vámi večeřet. Nemám ani vindru.)
-*Vai connosco, amigo. Eu tenho um (algum) dinheiro.*
(Pojď s námi. Já nějaké peníze mám.)

V prvním případě dává participant dialogu najevo pouze to, že má peníze, a není jeho záměrem upřesnit částku. Implicitně zve posluchače na večeři. O ničem jiném tato věta nevypovídá. Ve druhém případě je referentem konkrétní částka peněz, v rámci identifikačního procesu přesně vymezená, a v daném kontextu identifikovatelná oběma participienty. Ve třetím případě je intencí mluvčího upozornit na to, že nějaké peníze má, čímž implicitně zve druhého účastníka na třeba i skromnější večeři.

Nulový člen lze také použít při procesu univerzální kvantifikace, která se spolupodílí na generickém významu příslušného sémantického celku. Takový způsob je typický pro determinaci univerzální kvantifikace.

Při uvádění konkrétních příkladů budeme mimo jiné vycházet ze spontánního jazyka mluveného, který nám poskytnou auditivní nahrávky současné portugalštiny obsahující nepřipravené dialogy, a také z dialogů divadelních her, obsahujících popis psychického stavu protagonistů, představujícího subjektivního slohotvorného činitele.

Pro přehled funkcí nulového členu, o nichž se zmiňují portugalští gramatikové, uvádíme následující čtyři intence a komunikativní záměry, na nichž se nulový člen může spolupodílet:

1. intence vyjádřit určitý odstup,
2. intence vyjádřit podstatu podstatného jména a jeho nedělitelnost sémantického celku,
3. intence vyjádřit entusiasmus, obdiv a sentimentální vztah k referentu,
4. intence uvést posluchače do napětí tím, že výpověď dramaticky podbarví.

Přestože C. Cunha¹³⁰ poukazuje na častou frekvenci použití determinantu ve spojení se substantivy vyjadřujícími příbuzenský vztah, M. R. Lapa uznává absenci členu v těchto případech jako stylizační prostředek, kterým je docíleno určité stručnosti či dramatičnosti

---

¹³⁰ CC-BGPC; s.161.

projevu. Proti však stojí názor Amada Alonsa, který charakterizuje absenci členu spíše jako intenci mluvčího poukázat na podstatu jejich bytí (viz výše).

Dichotomie existence konkrétního referentu proti vyjádření podstaty a významu jeho bytí bude patrnější, srovnáme-li stejné věty, avšak použité s různými determinanty (tentokrát se členem určitým):

1 a) *Coitada, vêm por aí abaixo sozinhas: sem mãe, sem pai...*
(*Chudinka, schází tudy sama, bez matky, bez otce.*)

x

1 b) *Coitada, vêm por aí abaixo sozinhas: sem a mãe, sem o pai...*
(*Chudinka, schází tudy sama, bez své matky a bez svého otce.*)

2 a) *Deixarás pai e mãe –diz a religião ao sacerdote.*
(*opustíš matku i otce – praví náboženství knězi.*)

x

2 b) *Deixarás o pai e a mãe –diz a religião ao sacerdote.*
(*opustíš svou matku a svého otce– praví náboženství knězi.*)

Podle názoru Alonsa věty 1a) a 2 a) poukazují na podstatu ne na existenci; v prvním případě nejde o to, že dívka u sebe nemá ani svou matku, ani svého otce jako konkrétní bytosti, ale o to, že je opravdu sama, bez rodičů, kteří by ji mohli v dané chvíli nějak podpořit, bez jejich lásky; tím je docíleno vyzdvížení významu a hodnoty rodičů obecně, ne však konkrétních rodičů, jako v případě 1b., kde je poukázáno právě na jejich existenci.

Stejná interpretace by mohla být použitá pro dru překlad 2a, 2b.. Nejde o to, že kněz opustí své rodiče jakožto konkrétní bytosti, ale o význam daleko hlubší; jde o to, že se bude muset obejít bez jejich pomoci, lásky a podpory. Mohli bychom se stručností a dramatičností, kterou M. R. Lapa charakterizuje absence členu, v těchto případech polemizovat.

Nicméně, snad patrnější by se schopnost nulového členu vyjadřovat “*concisão enérgica, dramática*”¹³¹ mohla zdát v následujících případech, kde je velmi zajímavé sledovat použití členu s tázacím zájmenem „*que*“.

1. *Que foi, Mariana? (aflita) (Co se stalo, Mariano? – smutná)* (BS-D; s.52)

2. *Que é, filho? Queres alguma coisa? (Co se děje, synu? Chceš něco?)*
(BS-D; s.53)

---

¹³¹ LMR-ELP; s.116.

Přestože nemáme přístup k intonační stránce těchto výpovědí, můžeme se domnívat, že jde o její rychlejší kadenci, o expresivnější nádech. V závorce u první věty se nachází v prameni popis psychického rozpoložení protagonisty, který je aflito(*nedočkavý*) a zřejmě právě pro nedočkavost dozvědět se, co se stalo, může použít nulového členu.

I v následujících dvou otázkách je zajímavý postup myšlenek mluvčího, který začal produkovat výpověď klidnou otázkou. Pak vzbudil větší zájem o uskutečněnou událost tím, že opět vypustil člen a dodal výpovědi také rychlejší tempo.

O que é? .... Que foi?! (BS-D; s. 131)
(Co se děje?... CO se stalo?!)

5.4.3 NULOVÝ ČLEN VE VYBRANÝCH SYNTAKTICKÝCH KONSTRUKCÍCH

Použití nulového determinantu jakožto sémantického operátoru vyjadřujícího zejména tři druhy determinace - neurčitosti, univerzální kvantifikace a determinace látkových podstatných jmen - je ovlivněno také typem syntaktické konstrukce, které je člen součástí. Člen může být součástí předložkového syntagmatu ve funkci přívlastkové (adjunto adnominal) a pak je akcesorním větným členem, anebo může být ve funkci nominálního komplementu. Funkce adnominálního adjunktu (v české syntaxi obdoba přívlastku shodného) velmi často vystihuje charakteristiku referentu vyjádřeného podstatným jménem, zatímco u nominálního komplementu (snad obdoba českého přívlastku neshodného) se jedná o jeho konkretizaci, tedy o individualizaci. Tak například ve spojení *a casa de ouro (zlatý dům) – a venda da casa (prodej domu)* – se člen spolupodílí i s ostatními významovými složkami věty na rozlišení dvou syntaktických funkcí. V prvním případě klasifikuje podstatné jméno (adjunto adnominal) a ve druhém případě ho identifikuje (complemento nominal).

Použití členu není vždy stejné, ani jedná-li se o stejný sémantický typ substantiva, což je patrné z následujících případů, kdy nominální syntagma má ve výpovědi různé syntaktické funkce (1 a 2 podmět, 3 příslovečné určení, 4 nominální komplement):

1. <i>É bom homem mas o vinho torna-o violento.</i>	(Je to dobrý člověk, ale víno z něj dělá násilníka.)
2. <i>A água representa um bem essencial.</i>	(Voda představuje zásadní dobro.)
3. <i>Tinha sobre a cómoda um frasquinho com água de cheiros.</i>	(Měl nad komodou lahvičku s toaletní vodou.)
4. <i>Portugal é um importante produtor de vinho.</i>	(Portugalsko je důležitým výrobcem vína.)

O vlivu syntaktické funkce na použití nulového determinantu jakožto součásti nominálního syntagmatu se zmiňuje také Maria Helena de Moura Neves¹³², která sleduje výskyt nulového determinantu v jednotlivých syntaktických pozicích v brazilské variantě portugalského jazyka. Naše bádání nás přivedlo k závěru, že výskyt nulového determinantu je možný ve spojení s následujícími syntaktickými funkcemi nominálního syntagmatu: podmětné, předmětné, funkce přísudku jmenného, přístavku, s funkcí příslovečného určení, ve výčtu, e zvolacích větách.

5.4.3.1 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PODMĚTU

Nulový člen v nominálním syntagmatu ve funkci podmětu je sice možno vnímat jako jev atypický, avšak o to více může přispívat k vyjádření expresivity. Nevesová zmiňuje dvě situace, kdy je použito nulového členu. V prvním případě (níže:1a,1b,1c) však nejde o nic jiného, než o vyjádření věcně-významové. Podmět následující za netranzitivními slovesy vyjadřuje existenci anebo výskyt¹³³. Druhý případ, kdy se nulový determinant vyskytuje v nominálním syntagmatu anteponovaném před slovesem, již charakterizuje jako stylisticky příznakový, typický pro literární jazyk.

---

¹³² MN-GC; s. 39.

¹³³ Jedná se o tzv. “verbos existenciais”- existir (existovat), nebo “verbos apresentados” – jako například: sair (odejít), correr (běžet), escorrer (vytéci), dar-se (potkat se), surgir (objevit se), atd.

1. Ve skupině stylově neutrální, bezpříznakové, je výskyt nulového determinantu možný tam, kde základem nominálního syntagmatu je substantivum bez determinantu.

a) Základem nominálního syntagmatu je počítatelné podstatné jméno:

Já existem doadores profissionais. (MN-GC; 430)
(Již existují profesionální dárči.)

b) Základem nominálního syntagmatu je neurčité a nepočítatelné, nekvantifikovatelné a nekvalifikovatelné referens podstatného jména:

Dá-se manteiga e leite.... (MN-GC; 431)
(Dává se máslo a mléko...)

Pokud se ve stejné pozici vyskytuje podstatné jméno počítatelné a určité, členu se používá:

Suruiu o rosto de um homem. (MN-GC; 431)
(Objevil se obličej nějakého člověka).

c) Základem nominálního syntagmatu je neurčité substantivum vyskytující se v záporné větě:

Não existia rádio e televisão, nem em sonhos.
(Neexistovalo rádio a televize, ani ve snu.) (MN-GC; 431)

Transeuntes paravam, janelas se abriam, o que teria acontecido àquela mulher?
(Kolemdoucí se zastavovali, okna se otvírala, copak se asi té ženě mohlo stát?)
(MN-GC; 431)

Ofertas dessas são irrecusáveis.
(Takové nabídky se neodmítají.)
(BS-D; s. 13)

2. Ve všech případech bychom však mohli vyhledat na paradigmatické ose další možnosti vyjádření nominálního syntagmatu. Jde o následující situace:

2. a) nominální syntagma je tvořeno neurčitým a počítatelným podstatným jménem:

1. *Já existem doadores profissionais*
Již existují profesionální dárči.
2. *Já existem uns/alguns doadores profissionais.*
Již existují nějací profesionální dárči.
3. *Já existem os doadores profissionais*
..Již existují ti(určítí) profesionální dárči.

Rozdíl mezi výše zmíněnými třemi větami bychom mohli postihnout dvojím způsobem.

Záleží na tom, zda zařadíme také aspekt vztahu-existence – podstata. Zatímco M. R. Lapa by

determinant v prvních dvou větách definoval stejně, tedy jakožto člen s partitivním významem, „sentido partitivo“¹³⁴ (poukazujícím na existenci jen určitého počtu dárců), pak ve třetí větě se přisuzuje členu význam ucelený „sentido totalitário“.¹³⁵ Podle Amado Alonsa bychom však v prvním případě přisoudili členu význam podstaty druhu referentu, který je zařazen do určité sémantické kategorie - jde tedy o pouhé vyjádření skutečnosti, že existují vůbec nějací profesionální dárci - bez ohledu na to, kolik jich je a zda jsou identifikovatelní. Teprve druhá věta zdůrazňuje neurčitým zájmenem *uns/alguns* partitivnost, tedy existenci jen určitého počtu profesionálních dárců. Zde by tedy byla interpretace významu jako partitivního vhodnější. Ve třetí větě je pak implikován referent jakožto určitá skupina profesionálních dárců identifikovatelná mluvčím i posluchačem, a tak bychom mohli interpretovat význam určitého členu jako sémantický operátor uceleného významu.

b) Nominální syntagma je tvořeno neurčitým a nepočitatelným, nekvantifikovatelným a nekvalifikovatelným podstatným jménem:

- 1 a) *Dá-se manteiga e leite....* (Dává se máslo a mléko.)
 1 b) *Dá-se a manteiga e o leite....* (Dává se to máslo a to mléko.)
 1 c) *Dá-se uma manteiga e um leite....* (Dává se nějaké máslo a nějaké mléko.)

Ve větě 1a bychom podle Amada Alonsa mohli nulovému determinantu přisoudit význam vyjadřující podstatu, ve větě 1b význam identifikační a v 1c význam neurčitosti.

c) Základem nominálního syntagmatu je substantivum neurčité záporné větě:

1a Não existia rádio e televisão, nem em sonhos
(Nebylo rádio ani televize, ani ve snu.)

1b Não existia a rádio e a televisão, nem em sonhos
(Nebylo to rádio a ta televize, ani ve snu.)

¹³⁴ LMR-ELP; s.115.

¹³⁵ Tamtéž.

I zde bychom mohli aplikovat teorii dichotomie podstata – existence. 1a a 2a vyjadřují podstatu, tedy že neexistovala rádio ani televize obecně, zatímco 1b a 2b poukazují na neexistenci konkrétních mimojazykových skutečností.

2. Také ve druhé skupině, stylisticky příznakové, bychom mohli hledat možná nahrazení členu nulového, která jsou však stylisticky neutrální.

1 a   *Ofertas dessas são irrecusáveis.*   (*Takovéto nabídky se neodmítají*)
1 b   *As/Estas ofertas são irrecusáveis.*   (*Tyto nabídky se neodmítají.*)

Ve všech výše zmíněných případech jsme zjistili jednu společnou vlastnost nulového členu, a to tu, že plní významovou distinktivní funkci. Nejenže vyzdvihuje sém podstaty bytí daného referentu, ale podle Nevesové může také plnit důležitou stylistickou funkci i proto, že je typický pro určitý jazykový styl (literární, žurnalistický, apod.).

5.4.3.2 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PŘEDMĚTU

Další funkcí nominálního syntagmatu, kterou Nevesová zmiňuje v souvislosti s použitím nulového determinantu vyjadřujícího podstatu, je předmětná funkce takového syntagmatu, které je tvořeno látkovými neurčitými podstatnými jmény či kvantitativně neurčenými podstatnými jmény spojenými s pomocnými slovesy (tzv. „*verbo-suporte*“).

Nevesová zmiňuje mimo jiné tři důležité případy použití nulového determinantu:

1. K danému podstatnému jménu neexistuje konkrétní referent:

Para dar conselhos não sirvo.   (MN-GC; 431)
(*Dávat rady neumím*)

To však nemá absolutní platnost, protože zde nejsou vzácné příklady výskytu členu: *fazer* a *verificação* (*ověřit si*), *dar* a *opinião* (*vyjádřit názor*), *fazer* a *barba* (*holit si vousy*). Proto bychom mohli na paradigmatické ose vidět synonymní vztah mezi členem nulovým a určitým.

2. Jedná-li se o neurčité, nepočitatelné a látkové podstatné jméno v množném čísle, pak na paradigmatické ose můžeme najít v opozici k nulovému členu člen určitý. Tento

dichotomní vztah by mohl být antonymní, pokud člen nulový vyjadřuje nepočitatelnost a neurčitost, zatímco člen určitý vymezenou kvantitu, určitost a počitatelnost:

<i>Paravam de comer batatas.</i> (Dojídali brambory)	(MN-GC; 432)
<i>Precisam beber cachaça.</i> (Potřebují se napít cachaçy.)	(MN-GC; 432)

Srovnajme s:

Paravam de comer as batatas.
(Dojídali ty brambory.)
Precisam beber a cachaça.
(Potřebují se napít té cachaçy.)

3. Jedná-li se o nominální syntagma neurčité, použité ve větě záporné, kdy nulový determinant by bylo možno nahradit záporným zájmenem či neurčitým členem. Zde bychom vztah mezi členem nulovým a neurčitým mohli charakterizovat jako synonymní.

1a Não encontrei espaço para comentar o assunto com eles...
(Nenašel jsem prostor k tomu, abych s nimi tu záležitost projednal.)
2a Eu já não tenho filho, eu já não tenho filho
(Já už nemám děti, já už nemám děti.)

Při elipse plurálové koncovky *-s* či neurčitého zájmena je pak výpověď do jisté míry atypická, což pozornost posluchače intenzivněji upoutá.

1b Não encontrei um/ nenhum espaço para comentar o assunto com eles...
(Nenašel jsem žádný prostor k tomu, abych s nimi tuto záležitost projednal.)
2b Eu já não tenho nenhum filho.
(Já už nemám žádné děti.)

Někdy se zdá, že nulový determinant zastupuje či implicitně vyjadřuje určitou kvalitu:

<i>...vossemecê ainda hoje tem pinta....</i>	(BS-D; s. 59)
(Vy máte pořád šmrnc.)	

V této větě je vypuštěn u nomina *pinta* přívlastek *boa* (dobrý). Toto spojení *boa pinta* (dobré vzezření, dobrý vzhled) však implicitně z kontextu vyplývá. Mohli bychom se domnívat, že v tomto případě je nulový člen stylizačním prostředkem vzbuzujícím větší pozornost. K podobné situaci dochází i v další větě:

Tu sempre tens coisas, Rosária!...
(Ty máš pořád něco, Rosário!)

(BS-D; s.58)

Zde nulový člen obsahuje významovou složku „contra“ (*proti*), která opět vyplývá z daného kontextu. V tomto případě bychom mohli stejný význam použít i následujícím způsobem:

Tu sempre tens coisas contra, Rosária!...
(Ty máš pořád něco *proti*, Rosário!)

V případě rozvinutého přímého předmětu v množném čísle je frekvence výskytu nulového členu vyšší.

Atribuíram-lhes poderes mágicos...
(Přiřkli mu magickou moc.)

Pôs-se a fazer-lhe perguntas sobre os seus passatempos e estudos...
Začal klást otázky o jeho zálibách a studiích.

(ABL-M, s. 33)

5.4.3.3 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI JMENNÉ ČÁSTI PŘÍSUDKU

V přísudku jmenný se sponou, kdy je v jeho nominální části obsažena pouhá informace o povolání, národnosti, občanství, je rovněž typický výskyt nulového členu.

O meu pai era médico. (Můj otec byl lékař.)
O António é português. (António je Portugalec.)
O Victor é estudante. (Viktor je student.)

Takové užití nulového členu je bezpříznakové a vyjádření přináší pouze věcnou informaci. V opozici k informému nulového členu by tak mohl stát pragném členu určitého (nebo neurčitého), kterým je vyjádřen expresivně-emotivní význam.

<i>O meu pai era o médico.</i> (Můj otec byl výjimečný lékař.)	(srovnej s:	<i>Não era uma loja qualquer. Era a loja!)</i> <i>To nebyl jen tak ledajaký obchod. Byl to výjimečný obchod.)</i>
<i>O meu pai é que é um médico.</i> <i>Můj otec, to je ale lékař.</i>	(srovnej s	<i>Aquele é que é um homem.)</i> <i>To je ale mužský!)</i>

V případě, kdy se ve jmenné části přísudku nachází adjektivum, je typické užití neurčitého členu. Ten přináší informaci o vlastnosti, kvalitě referentu daného substantiva, jež individualizuje.

Isto é um cão bom. (To je hodný pes.)
A Mariana é uma rapariga boa. (Mariana je hodná dívka.) (BS-D, s. 39)

Budeme-li se opět snažit o vyhledávání dalších možností na paradigmatické ose, pak zjistíme, že se naskýtá i možnost užití členu nulového, který by mohl být charakterizován jako pragném, vyzdvihující vlastnost daného referenta:

A Mariana é rapariga boa. (BS-D, s. 39)

Také M. R. Lapa vyjadřuje obdobný názor na použití nulového členu v takových větách: „...o substantivo sem artigo faz menção mais da qualidade que do objecto, tem dentro dele uma função de adjetivo, pois que compete sobretudo ao adjetivo a determinação do estado e da qualidade....a ausência do morfema comunica à expressão certo tom entusiástico e admirativo, dá-lhe um timbre levemente sentimental.“¹³⁶ (Substantivum bez členu odkazuje spíše na kvalitu předmětu, má v sobě skrytu funkci adjektivní, protože především adjektiva vyjadřují stav a kvalitu... nepřítomnost členu pak podbarvuje výpověď určitým entusiasmem či obdivem, lehkým sentimentálním významem.)

V níže uvedené větě:

Isso são modos de falar a uma mãe? (BS-D, s. 64)
(Copak takovým způsobem se mluví s matkou?)

nulový člen poukazuje na kvalitu referentu substantiva, ne na jeho existenci. Mohli bychom do věty vložit adjektivum, které však není libovolné, ale musí vyplývat z kontextu, podle něhož se může nulový člen spolupodílet na vyjádření kladného či záporného postoje mluvčího (ironie, cynismus...)

Isso são modos correctos de falar a uma mãe?
(Copak to je ten správný způsob, kterým se má mluvit s matkou?)

---

¹³⁶ LMR-ELP; s.117.

Nejsou vzácné situace, kdy je sentimentální stylizace umocněna postavením přídavného jména před podstatné jméno. To zdůrazňuje jeho význam a odráží subjektivní postoj mluvčího k dané skutečnosti, na skutečnost. Přestože je antepozice pro adjektivum bom, boa (*dobrý, dobrá*) typická, uvádíme tento příklad jako opoziční k příkladu výše zmíněnému, kde ve stejné větě je adjektivum boa (*hodná*) až za podstatným jménem rapariga (*děvče*).

*Talvez seja boa rapariga.
(Asi je to hodné děvče..)*

(BS-D, s. 31)

5.4.3.4 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PŘÍSTAVKU

V nominálním syntagmatu ve funkci přístavku je užití nulového členu zcela bezpříznakovým jevem, proti němu pak stojí expresivnější stylizace výpovědi pomocí členu určitého či neurčitého. Na paradigmatické ose v této syntaktické funkci vidíme tedy opozici nulový člen (*informém*) x určitý (*neurčitý*) člen (*pragmém*).

Srovnajme:

e eu achava que havia um certo vazio, ...que era assim um bocado falso, coisa muito plástica...
(CD-PF; As grandes cidades)
(A já měl pocit, že je v tom určitou prázdnotu, ...že je to tak trochu nucené, něco velmi falešného)

X

Camões, o grande poeta português, morreu pobre. (LMR-ELP; s.114)
(Camões, ten velký portugalský spisovatel, zemřel v bídě.)

Rozdíl v těchto dvou větách spočívá v tom, že přítomnost členu odpovídá familiárnější stylizaci textu. Tuto větu M. R. Lapa nahrazuje větou synonymní: „Camões, o grande poeta que todos nós conhecemos, morreu pobre“¹³⁷ (Camões, ten velký básník kterého všichni známe, zemřel v bídě.).

---

¹³⁷ LMR-ELP; s.114.

5.4.3.5 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI

PŘÍSLOVEČNÉHO URČENÍ

V příslovečných určeních jsme zaznamenali velmi nízký výskyt členu, a to v takových případech, kdy je cílem vystihnout pouze stručně způsob uskutečnění či průběhu daného děje:

- příčina: comichar de curiosidade (*umírat zvědavostí*), por curiosidade (*ze zvědavosti*),
- způsob: com grande desgosto (*s velkou nelibostí*), , com mórbido delejte (*s morbidním potěšením*),
- místo: por muros arruinados (*zruinovanými zděmi*), por cortinas de cetineta vermelha (*přes závěsy z červeného sametu*) ,
- doprovod /příloha/: uvedená předložkou com (*s*) a sem (*bez*): leite com chocolate (*kakao – mléko s čokoládou*), pão com queijo (*chléb se sýrem*), bife com batata (*biftek s bramborami*), chá com torradas (*čaj s topinkami*), café com leite (*káva s mlékem*),
- nástroje: abrir com chave (*otevřít klíčem*)..

Avšak přeje-li si editor podrobněji zachytit i způsob uskutečnění, pak je možno v souladu s kontextem užití členu určitého (v případě determinálního procesu identifikačního) či členu neurčitého (v případě determinálního procesu neurčitosti). Srovnajme tedy:

	A		B
Příčina:	morrer de ataque cardíaco	x	morrer do amor profundo
	(zemřít na srdeční selhání	x	umírat onou hlubokou láskou
Způsob:	com um grande desgosto		x com o grande desgosto "
	(s velmi velkou nelibostí)		(s tou velkou nelibostí),

Místa:	por muros arruinados (zbořenými zdmi)	x pelos aqueles muros arruinados x (těmi zbořenými zdmi),
Spojení:	*leite com um chocolate (mléko s jednou čokoládou) (z látkového podstatného jména se stává počítatelné podstatné jméno)	x *leite com o chocolate x (mléko s tou čokoládou),
Nástroje:	abrir com uma chave (otevřít jedním klíčem)	x abrir com a chave. x (otevřít s tím klíčem).

Jak je patrné v příslovečném určení typu A, neurčitý člen specifikuje příslovečné určení a individualizuje je. V jazyce českém bychom si mohli pomoci zájmenem jakýsi, určitý, takový, jeden. Určitý člen v příslovečných určeních typu B pak má za úkol ne přímo nově informovat o daném způsobu, ale připomenout jej. V jazyce českém bychom mohli použít pro určitý člen také zájmeno ten, či onen. Zatímco dichotomie člen nulový x člen neurčitý odpovídá vyjádření stupně neutrality – intenzity, pak dichotomie člen neurčitý (nulový) x člen určitý odpovídá dichotomii determinace individualizace x specifikace. V rámci individualizačního determinačního procesu však lze vyjádřit stupně intenzity, a to pomocí ukazovacích zájmen este, esse, aquele (*ten, ta, to*).

	A	neutrální		B	intenzivnější
1.	com grande desgosto (s velkou nelibostí)	x x		com um grande desgosto s velmi velkou nelibostí)	
2.	Com o grande desgosto (s tou velkou nelibostí)	x x		com aquele grande desgosto s onou velkou nelibostí.)	

5.4.3.6 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE VÝČTU

Také v této funkci vykazuje výraznou stylistickou hodnotu člen určitý a člen nulový.

Nelze však porovnávat, který z nich je stylově aktivnější. Oběma členy lze docílit efektů rozdílných. Zatímco opakováním členu u každého prvku výčtu zdůrazňujeme hodnotu každého vyčteného prvku zvlášť (velmi častý jev například v poezii),

*Para norte há o abandonado das aldeias,
a casa em ruínas,
a infância, o cais, as pedras,*

(JAB-AM; s.5)

(A na severu stojí ty opuštěné vesnice, ten sbořený dům, ono dětství, ta nábreží, ty kameny)...

pak nulovým členem ve výčtu docílíme efektu akumulace či zrychlené výpovědi.

Samuel ..., pôs-se a morder e a mastigar tudo: lápis, borrachas, pedacinhos de pau, gomos de cana de açúcar

(CC-BGPC; s. 174)

(Samuel začal vše kousat a žvýkat: tužku, gumu, kousky dřeva, stébla cukrové třtiny...)

5.4.3.7 ZVOLACÍ VĚTY

Zvolací věty samy o sobě předurčují absenci členu.

*Coisa linda!
Mentira!*

*Krásné!
To je lež!*

(O Duelo, str.63)

Jsou také podmínkou pro použití neurčitého členu deskriptivního s eliptickým atributem. Věta *Aquele é um homem!* by neměla smysl, pokud by nebylo použito náležitě interpunkce. Bez ní by věta nabyla mírné ironie.

*Aquele é um homem!
Aquele é um homem.*

*(To je ale mužský!)
(TO je člověk.)*

5.4.4 POUŽITÍ NULOVÉHO ČLENU S UKAZOVACÍMI ZÁJMENY

Přítomnost členu v tomto případě může plnit distinktivní stylistickou úlohu spočívající v rozlišení nejen smyslu výpovědi, ale také subjektivního postoje mluvčího. V jazyce českém jsme v prvním případě nenalezli stylizační prostředky, které by tento rozdíl vystihli, proto do závorek uvádíme typ stylizace. Srovnajme tedy tři následující příklady:

1. rozlišení stylistické.

a)	<i>Vou ficar na casa da minha amiga.</i>	<i>(Zůstanu u kamarádky.) (familiární+)</i>
b)	<i>Vou ficar em casa dos meus colegas.</i>	<i>(Zůstanu u kolegů.) (familiární-)</i>

2. rozlišení významové.

a)	<i>Este livro é meu</i>	<i>(Tato kniha je moje.)</i>
b)	<i>Este livro é o meu.</i>	<i>(Tato kniha je ta moje.)</i>

3. Rozlišení stylistické i významové.

a)	<i>É a minha mãe.</i>	<i>(To je moje matka.)</i>
b)	<i>É minha mãe!</i>	<i>(Je to moje matka a ...)</i>

Zatímco ve větě 1a a 1b je primární rozdíl stylistický, spočívající ve vyjádření stupně familiárnosti, pak věty 2a a 2b mohou být použity ve zcela jiných kontextech. Ve větě 2a poukazuje mluvčí na to, že daný předmět patří jemu, zatímco věta 2b implikuje, že mluvčí svůj předmět po delší době hledání našel. Větou 3a zase představujeme matku (synonymní by byla věta *Esta é a minha mãe*), zatímco ve větě 3b mluvčí zdůrazňuje, že daná osoba je jeho matka se všemi důsledky, které tato skutečnost může sebou nést. Mluvčí tak může například v rozhovoru se svým otcem zdůraznit právo stýkat se s ní, pomoci jí, apod. Přítomnost či nepřítomnost členu tedy implikuje v každé větě jiný kontext.

M. R. Lapa se v *Estilística da Língua Portuguesa* mimo jiné zabýval také statickými výpočty použití určitého členu s přivlastňovacím zájmenem v literárních dílech různých období. Fernão Lopes použil určitého členu s přivlastňovacími zájmeny pouze v 5%, Camões ve 30%, Vieira v 70% a Herculano ve více než 90%. V některých případech, kdy se dříve

členu nepoužívalo, se dnes používá. Camões například použil větu vyjadřující opakující se činnost *fez sua oração e partiu logo* (vyslovil svou modlitbu a hned odešel), zatímco častější je v současné evropské portugalštině použití členu s posesivy. Dovolili bychom si konstatovat, že použití členu s přivlastňovacími zájmeny je dnes možné vnímat jako bezpříznakový jev, vyjadřující neutralitu. Proto jeho absence, která je popsána v následujících případech, vypovídá o určité atypičnosti, která, jak jsme již konstatovali, může vypovídat jak o změně významu, tak o změně postoje mluvčího. Lapa ve stejné knize zmiňuje následující případy, kdy lze přivlastňovacích zájmen bez determinantu použít: ¹³⁸

(a) jedná-li se o příbuzenské vztahy, hlavně o ty nejintimnější, existuje tendence členu nepoužívat:

Meu pai censurou-me. (Můj otec mě zkritizoval).
Minha mãe resignou-se. (Moje matka to vzdala.)

Údajně jde o analogii s vokativem, který se přenesl i do jiných pádů. Člen se začal vypouštět u posesivních zájmen ve spojení s podstatným jménem označujícím jedinou individualitu, vylučujícím jiné referenty. Tento názor se zakládá na teorii individualizační funkce určitého členu, která spočívá v přesném vymezení významu podstatného jména. U rodinných vztahů, jako je matka či otec, není nutná žádná individualizace, protože každý jedinec má pouze jednoho otce a jednu matku.

Belchior, seu neto, costumava abrir os armários... (ABL-M; s.32)
(Belchior, jeho syn, byl zvyklý otevírat skříně.)

(b) v ustáleném výrazu *de meu*, vyjadřujícím majetek:

Nunca tive de meu, outro bem maior. (DLPC; S.2461)
(Nikdy jsem nic neměl, žádný větší majetek).

(c) v případě významu neurčitosti, kde lze použít také členu určitého:

Faz sua diferença. (Je tu určitý rozdíl.)

¹³⁸ LMR-ELP; s 160-164.

A obra tem seus defeitos. (To dílo má své chyby.)

x

Tenho cá as minhas dúvidas. (Mám své pochybnosti.)

V následující větě je expresivita vyjádření dosaženo dvěma prostředky: jednak přesmyčkou podstatného jména a přivlastňovacího zájmena, a dále použitím nulového členu. V jazyce českém bychom však pro takovou expresivní stylizaci mohli použít pouze zvukového prostředku.

-Vossemecê treslouca, mãe: isso tudo são coisas suas!
(Vy jste blázen, matko: to vše jsou vaše výmysly!)

(BS-D ;s. 98)

5.5 SÉMANTICKO–PRAGMATICKÉ ASPEKTY POUŽITÍ URČITÉHO ČLENU

5.5.1 DEFINICE URČITÉHO ČLENU

Hlavní funkce určitého členu je vymezit význam podstatného jména v rámci determinačních procesů individualizace, pluralizace, univerzální kvantifikace a determinace hromadných podstatných jmen. Nevesová v použití členu spojuje také se slohotvorným činitelem záměru a komunikační strategie.

*„O artigo definido precede o substantivo. Ele ocorre, em geral, em sintagmas em que estão contidas informações conhecidas tanto do falante como do ouvinte. O que determina sua presença, entretanto, é a intenção do falante e o modo como ele quer comunicar uma determinada experiência. O uso do artigo é, pois, extremamente dependente do conjunto de circunstâncias, linguísticas ou não, que cercam a produção do enunciado“.*¹³⁹ (Určitý člen stojí před substantivem obvykle v syntagmatech, v nichž jsou obsaženy informace známé jak mluvčímu, tak posluchači. To, co předurčuje jeho přítomnost, je mimo jiné také záměr mluvčího a způsob, jakými si přeje sdělit určitou zkušenost. Použití členu je tedy ve velké míře závislé na souhrnu jazykových či mimojazykových okolností, které ovlivňují proces tvorby řeči).

---

¹³⁹ MN-GC; s.391.

V rámci determinačních procesů určitý člen nejen přispívá k jednoznačnému porozumění věcné informace, ale jeho výskyt v některých případech může přispět i k pragmatické či expresivně-emozivní stylizaci s tím, že se stylová aktivita určitého členu mění podle syntaktické funkce nominálního syntagmatu, jehož je součástí. Určitý člen může být v některých konstrukcích příznakový (například je-li v nominálním syntagmatu ve funkci jmenné části přísudku, pak může expresivně výpověď stylizovat) a v jiných bezpříznakový (například je-li v nominálním syntagmatu plnicím funkcí podmětu, pak přináší pouze věcnou informaci).

*Não era uma loja qualquer, era a Loja.
(To nebyl ledajaký obchod, byl to výjimečný obchod.)*

Tento stylistický efekt členu zmiňuje také M.Cressot v „Estilo e as suas técnicas“ a mluví v souvislosti s ním o „um valor de excelência, de ênfase“ (tedy o hodnotě výjimečnosti, emfáze)¹⁴⁰:

*Lamartine é mais que um poeta, é o poeta.
(Lamartine není jen ledajaký básník, je to výjimečný básník.)*

5.5.2 REFERENČNÍ A ATRIBUTIVNÍ FUNKCE URČITÉHO ČLENU

V rámci determinačních procesů určitý člen odkazuje v souladu s jazykovým či mimojazykovým kontextem na již existující referent, který může být dvojího druhu: konkrétní nebo univerzální. Zatímco v prvním případě bychom mohli na paradigmatické ose nalézt relativně synonymní vztah členu určitého s ukazovacími zájmeny, pak ve druhém případě M. R. Lapa poukazuje na obdobnou relativní synonymii existující mezi členem určitým a nulovým, kde oba mají generický význam.

O homem é mortal. (Člověk je smrtelný.)

Homem não é o mesmo que dizer herói nem santo. (Člověk není hrdina ani svatý.)

---

¹⁴⁰ CM-ET; s.107.

Relativita synonymie mezi zmíněnými případy spočívá v tom, že zatímco druhový význam podstatného jména „o homem“ (člověk) se vztahuje ke všem jedincům tvořícím lidstvo, ve druhém případě je referentem jména „homem“ nejen k lidský druhu jako takový, ale také jeho skrytá kvalitativní vlastnost. „... *aludimos ao género, à soma dos indivíduos que compõem a humanidade.... Temos uma impressão de quantidade, de coisa colectiva, como se disséssemos: „Todos os homens são mortais“. No segundo exemplo... “referimo-nos ainda ao género, à classe; mas a noção quantitativa do segundo dá agora lugar a uma noção qualitativa. Efectivamente, aludimos mais à qualidade do que ao próprio ser, como se disséssemos: „As fraquezas do homem nem sempre fazem dele um herói ou um santo“.* ¹⁴¹ (V prvním případě hovoříme o druhu, o všechny jedince, kteří tvoří lidstvo... kdy je evokován význam kvantitativní, kolektivní, který bychom mohli vyjádřit také větou: Všichni lidé jsou smrtelní... Ve druhém případě hovoříme sice také o druhu či třídě, ne však v kvantitativním významu slova, nýbrž ve významu kvalitativním. Skutečně, hovoříme spíše o vlastnostech nežli o lidech. Jako bychom chtěli vyjádřit... „Slabiny z člověka nedělají vždy hrdinu či svatého).

Určitý člen však neodkazuje nutně na konkrétní, již existující referent. Může se vztahovat k takovému referentu, který bude teprve v blízké či vzdálené budoucnosti vyhovovat podmínkám vyjádřeným větou vedlejší přívlastkovou. Referenční či atributivní hodnota určitého členu pak předurčuje použití konjunktivního či indikativního slovesného způsobu ve větě vedlejší. Zatímco atributivní funkce členu předurčuje použití konjunktivu ve větě vedlejší vztažné, pak jeho referenční hodnota předurčuje použití indikativu:

A mulher que conseguir mudar esse homem vencerá.
(Žena, které se podaří změnit toho muže, vyhraje.)

x

A mulher que conseguiu mudar esse homem venceu..
(Žena, které se podařilo změnit toho muže, vyhrála.)

Není to však jen dichotomie atributivní x referenční hodnota členu, která předurčuje použití determinantu. Je to také syntaktická funkce nominálního syntagmatu. Zatímco ve výše zmíněných větách, kdy nominální syntagma plní syntaktickou funkci podmětu, člen určitý vykazuje na paradigmatické ose významovou pluralitu, spočívající v dichotomii atributivní x

¹⁴¹ LMR-ELP; s.115.

referenční význam, pak v níže uvedených větách, kde figuruje nominální syntagma ve funkci předmětu, platí, že na paradigmatické ose je vztah atributivní a referenční vyjádřen opozicí člen určitý x neurčitý:

Estou à procura do livro que posso emprestar ao meu amigo. (referenční funkce)
(Hledám tu knihu, kterou můžu půjčit svému příteli.)

Estou à procura de um livro que possa emprestar ao meu amigo. (atributivní funkce)
(Hledám nějakou knihu, kterou bych mohl půjčit svému příteli.)

Moderní gramatika portugalského jazyka nehovoří o atributivní funkci neurčitého členu, ale o jeho funkci nespecifické. Můžeme se však domnívat, že ze sémantického hlediska neexistuje žádný rozdíl mezi těmito dvěma funkcemi (atributivní funkcí členu určitého a nespecifické funkci členu neurčitého), protože ani v jednom případě není referent identifikovatelný. Naši domněnku pak mohou podpořit následující determinanty v podmětné funkci, které pokládá Gramatika portugalského jazyka za korektní.

Lze použít člen určitý.

Srovnejme:

O livro que posso emprestar ao meu amigo, é muito útil.
(Kniha, kterou mohu půjčit svému příteli, je velmi užitečná.)
X
O livro que possa emprestar ao meu amigo, será muito útil.
(Kniha, kterou budu moci půjčit svému příteli, bude velmi užitečná.)

Gramatika portugalského jazyka však také uvádí i možnost použití neurčitého členu v této atributivní funkci, přičemž věta vedlejší vztahná vyjadřuje menší pravděpodobnost výskytu daného referentu.

Um leão que tenha fome é perigoso. ¹⁴²
(Takový lev, který je hladový, je nebezpečný.)

Na základě tohoto tvrzení bychom mohli hovořit o synonymním vztahu určitého a neurčitého členu, který je součástí nominálního syntagmatu ve funkci předmětu, jehož

---

¹⁴² GLP 2004; s. 670.

referent je nekonkrétní. Otázkou však zůstává, zda i v tomto případě je nutné dodržet formální terminologii atributivní význam x nespecifický význam, či zda i členu neurčitému můžeme přiřknout tzv. funkci atributivní místo nespecifické. Tímto bychom mohli terminologický aparát funkcí a významů členu v rámci determinačních procesů mírně zjednodušit.

Stejně tak bychom mohli považovat za relativně synonymní vztah mezi specifickou funkcí neurčitého členu a referenční funkcí členu určitého, protože oba poukazují na konkrétní již existující referent. Ve srovnání se synonymním vztahem ve dvou výše uvedených větách se však zde přece jen objevuje zásadní rozdíl, který spočívá ve znalostech mluvčího a posluchače o vyjadřované skutečnosti.

5.5.3 EXPLETIVNOST URČITÉHO ČLENU

Expletivní funkcí určitého členu se rozumí jeho prázdná sémantická hodnota (viz „Determinační proces identifikace“). Určitého členu v této funkci je použito ve spojení s vlastními jmény.

Ne vždy však lze v tomto smyslu o expletivní funkci určitého členu hovořit. Existují případy, kdy je použito určitého členu s názvem zemí, které oficiálně nemají ve svém názvu člen, avšak přejeme-li si poukázat na určitou vlastnost či období státu, města, apod., pak členu určitého použijeme ve významu identifikačním.

o Portugal real x o Portugal sonhado e exigido (skutečné Portugalsko x vysněné Portugalsko)

5.5.4 SUBSTANTIVIZAČNÍ FUNKCE URČITÉHO ČLENU

Určitý člen je prostředkem nevlastní derivace (“*derivação imprópria*“), přesunuje-li dané slovo do slovního druhu podstatných jmen. Stylistické zabarvení výsledné výpovědi do velké míry záleží na tom, který slovní druh je pomocí členu substantivizován.

Dokonce se lze setkat i s takovými případy, kdy se adjektivum doplněné členem, chová jako pravé substantivum, a lze jej použít i s dalšími přívlastky, jako jsou neurčitá zájmena.

Só os muito bons é que vão conseguir alguma coisa com mais facilidade....
(*Jen ti hodně dobří něčeho docílí snadněji...*)

Mesmo os muito, os chamados muito bons... ainda depois terá que haver os ainda melhores, melhores que os bons..

(*Ale i ti hodně, hodně dobří.....ale stejně tu pak budou ještě lepší, lepší než ti dobří...*
(*CD-PF; Vida de estudante*).

Do této kategorie bychom mohli zařadit také příklad, který nespočívá v substantivizaci pouze jednoho větného členu ale celé konstrukce, přičemž člen vykazuje vysokou stylovou aktivitu v tom smyslu, že vyjadřuje intenzivně stupeň familiárnosti. Jde o příklady, kdy člen doprovází verbum finitum a větě pak dodává význam negace. Tento případ je jeden z mála, kdy se dá hovořit o takové funkci členu, která se ne spolupodílí, ale vytváří význam celé větné konstrukce:

<i>Vem cá.</i>	(<i>K noze!</i>)	
<i>É o vens.</i>	(<i>To teda nepůjdu!</i>)	(<i>Manuel Alegre, Cão como nós</i>)

<i>Eles vão ao cinema.</i>	(<i>Oni půjdou do kina.</i>)
<i>É o vão.</i>	(<i>To teda nepůjdou.</i>)

5.5.5 ZÁSTUPNÁ FUNKCE URČITÉHO ČLENU

Tato funkce členu může sloužit jako stylistický prostředek zabraňující jednak tautologii v textu a jednak může stylizačně ztvárnit výpověď v souladu s komunikativní záměrem mluvčího:

Mas a pequena é ainda novinha: tem só dezoito anos!... (BS, O Duelo, str.30)
Vždyť ta malá je ještě mladá, je jí jen osmnáct!.

Ó da casa?! Estás aí, Rosária!? x (BS, O Duelo, str. 12)
-Vy tam, jste doma?!

Samotný člen nelze chápat jako prostředek vyjádření expresivity výpovědi. Podílejí se na ní také další prostředky, jako je například elipsa, antepozice adjektiv před podstatnými jmény, intonace, atd.

5.5.6 PRAGMATICKÁ FUNKCE URČITÉHO ČLENU VE SPOJENÍ S VLASTNÍMI JMÉNY ZNÁMÝCH OSOBNOSTÍ

Tato funkce určitého členu je spjata se subjektivním slohotvorným činitelem vztahu mluvčího k dané osobě. Takové užití členu je například velmi vzácné v žurnalistice, zatímco pro běžnou mluvu je velmi častým prostředkem vyjádření stupně familiárnosti. Následující příklad je přepisem rozhovoru s profesorem literatury, který se týkal portugalského spisovatele Camilo Castelo Branco.

Eu, o Camilo, admiro o Camilo e bato-lhe palmas na parte literária.
Já Camila, Camila obdivuji a tleskám mu co se týče literární tvorby.

Nicméně, Camilo je pro mě člověkem, který selhal v životě rodinném...
portanto, o Camilo para mim, é um ser falhado, na parte do lar,...
(CD-PF; Amores de Camilo,)

5.5.7 PARTITIVNOST URČITÉHO ČLENU

Tato funkce spočívá v použití členu v předložkovém syntagmatu, který plní funkci přímého předmětu vyjádřeného předložkovým pádem, kdy jde o označení části z určitého celku.

Somos mortais porque pecamos e pecamos porque ousamos comer do „fruto proibido“. (MN-GC; s. 399)
(J sme smrtelní protože hřešíme a hřešíme, protože se odvažujeme jíst ze zakázaného ovoce.)

5.5.8 URČITÝ ČLEN VE VYBRANÝCH SYNTAKTICKÝCH KONSTRUKCÍCH

Již jsme konstatovali, že určitý člen může být vnímán jako stylisticky aktivní, pokud je nominální syntagma ve funkci přísudku jmenného, přístavku, ale také ve výčtu. Gramática de Uso uvádí další zvláštnosti, které určitý člen vykazuje například v případě více substantiv stojících za sebou a plnících stejnou syntaktickou funkci. „...recomenda a gramática tradicional normativa que, quando empregado com substantivos de uma série, o artigo deve anteceder cada um dos substantivos (ainda que sejam todos do mesmo género e do mesmo número) ¹⁴³ (Tradiční normativní gramatika doporučuje používat v případě více substantiv určitého členu před každým z nich (a to i když jsou stejného rodu i čísla).

Také zmiňuje následující zvláštnosti použití členu:

- Člen se neopakuje u dvou substantiv spojených spojkou „e“, vztahujících se ke stejnému referentu.

... sobre o amigo e mestre, José Duarte fez, realmente, um significativo trabalho.... "
(MN-GC; s.444)
(...o tom příteli a mistrovi napsal José Duarte skutečně významnou práci.)

- Člen se neopakuje u substantiv označujících jeden významově spojený celek:

Negócios ligados com o povo e com as mulheres, jóias, móveis, roupa (MN-GC; s. 445)
(Obchody spojené s lidmi a se ženami, s klenoty, s nábytkem, s oděvy.)

- Členu se používá u dvou adjektiv anteponovaných před substantivem, která jsou spojena spojkou „e“ a „ou“ (a, nebo), které již samy předurčují existenci více referentů.

Conheço o bom e o mau cristal (MN-GC; s 445)
(Znám dobré a špatné sklo.)

- Členu se nemusí používat v případě adjektiv vyjadřujících komplexní vlastnost referentu vyjádřeného substantivem, a to v syndetickém i v asyndetickém spojení:

---

¹⁴³ MN-GC; s. 443.

A longa e estafante viagem, as emoções da chegada, o peso das confidências paternas... haviam-no derreado. (MN-GC; s. 441)

(Dlouhá a znavující cesta, emoce při příjezdu, tíha otcovských důvěrností... jej zničili...)

- Členu se neužívá v případě, že jde o dvě substantiva, mezi nimiž existuje synonymní či téměř synonymní vztah či v případě absolutní synonymie mezi nimi (kdy existují například různé názvy pro jeden referent):

O pasmo, ou susto, é uma situação em que o indivíduo acredita ter perdido a alma...

(MN-GC; s. 446)

(Zděšení či úlek, to jsou situace, kdy se jedinec cítí, jako kdyby ztratil hlavu.)

A gorila –fêmeo. A chimpanza ou chimpanzeia.

(MN-GC; s. 447)

(Gorila –samička. Šimpazka.)

- Tradiční normativní gramatika doporučuje užívat členu v případě, že za sebou následuje několik superlativů vztahujících se ke stejnému referentu:

Para você sou o mais manso, o mais generoso, o mais apaixonado dos namorados (MN-GC; s. 476)

(Pro vás jsem nejněžnější, nejštědřejší, nejvášnivější z milenců.)

- Nicméně existují také případy, kdy člen u třetího stupně několika za sebou stojících adjektiv chybí:

...o menino tivera como pai o mais compassivo, honesto e corajoso ser humano que o mundo contém

(MN-GC; s. 447)

(...chlapec měl za otce nejtrpělivějšího, nej důstojnějšího a nejodvážnějšího člověka na celém světě.)

- Poslední případ, kdy se upozorňuje na vynechání členu, je výčet, čímž se přispívá k rychlejšímu tempo promluvy a k vyjádření akumulace referentů.

Milhões de pessoas, em milhares de cidades, acordam diarimante a bordo de um gigantesco carrossel: filas, ônibus, semáforos, engarrafamentos, pressa, relógio, trabalho, elevador, compra, venda, fome, almoço, sanduíche, jornal, conversa, cagezino, olhares, cobiça, criança, escola.... (MN-GC; s. 448)

(Milióny lidí v tisících měst se denně probouzejí v obrovském chvatu: fronty, autobusy, semaforey, zácpy, spěch, hodiny, práce, výtah, nákup, prodej, hlad, oběd, sendvič, noviny, konverzace, kafičko, pohledy, skrblictví, děti, škola.....)

5.5.9 RELATIVNÍ SYNONYMIE ČLENU URČITÉHO

S UKAZOVACÍMI ZÁJMENY

Ukazovací zájmena mohou být chápána jako synonymní ve vztahu k určitému členu proto, že jsou také sémantickým operátorem stejných determinačních procesů jako člen určitý. Nejedná se však o absolutní synonymii. V porovnání se členem určitým vykazují ukazovací zájmena další dva důležité sémantické rysy: místně i časově lokalizují referent daného podstatného jména a mohou výpověď stylově zabarvit a vyjádřit obdiv, ironii, pohrdání, apod.:

Zájmeno *este/esta* (ten/ta) nejen referent časově i místně lokalizuje, avšak může sloužit jako stylově aktivní prostředek vyjadřující, v porovnání s určitým členem, například výtku, překvapení a obdiv ve zvolacích větách:

Esta gente! Não se pode dar confiança, que abusam logo! (DLPC, s. 1570)
To jsou ale lidi! Nesmí se jim věřit, hned toho zneužijí!

Este João é mesmo brincalhão! (DLPC; s. 1570)
Ten Joao je opravdový vtipálek!

Velmi častým stylizačním prostředkem pro vyjádření kladných či záporných vlastností referentu, který se nevyskytuje na místě promluvy, je také ukazovací zájmeno *aquele/aquela* (*onen*), který dodává expresivně-emotivní význam například křestním jménům:

*Aquele André!*¹⁴⁴
(Ten André!)

A alegria que ele tinha naqueles olhos malvados.... (BS-D; s. 22)
(Radost, kterou měl v oněch očích)

São oiro, aqueles pés, aquelas pernas... oiro, oiro a de lei (BS-D; s. 27)
(, ty nohy a chodidla jsou jako ze zlata, zlaté, nejzlatější)

---

¹⁴⁴ LMR-ELP; s.167.

5.6 SÉMANTICKO – PRAGMATICKÉ ASPEKTY POUŽITÍ NEURČITÉHO ČLENU

5.6.1 DEFINICE NEURČITÉHO ČLENU

Neurčitý člen se podílí na aktualizaci významu substantiva v promluvě v rámci procesu determinace neurčitosti. Přestože z jazykového či mimojazykového kontextu nelze přesně určit referent, mluví o něm Nevesová jako o členu referenčním, to proto, že se vztahuje ke konkrétnímu referentu. Gramática da Língua Portuguesa pak nazývá tento význam neurčitého členu „významem specifickým“, proti němuž stojí „význam nespecifický“. Pokud se dané substantivum vztahuje k již existujícímu referentu, pak neurčitý člen slouží k jeho specifikaci. Pakliže je referent pouze pomyslný, je jeho význam nespecifický, tedy intenzionální, a neurčitý člen zde zastupuje celou řadu potenciálně možných referentů., jehož konkrétní existenci je možné také negovat.

specifický význam:

1. *Está a chegar um comboio.*
(Přijíždí vlak.)

nespecifický význam:

2. *Vamos enviar um convite para os nossos familiares.*
(Pošleme pozvánku našim příbuzným.)

Tato specifická funkce členu je typická například pro úvod pohádek, začínajících větou, která česky zní „Byl jednou jeden král....“ :

Era uma vez um pintor que tinha um aquário, u m peixe encarnado... (HH-PV)
(Byl jednou jedem malíř a ten měl akvárium a v něm červenou rybu.)

Velmi častý je však také nereferenční užití (uso não-referencial), kdy se substantivum vztahuje k jakémukoliv prvku dané sémantické třídy. Tento odpovídá determinačnímu procesu univerzální kvantifikace. Neurčitý člen však není jediný prostředek, který může takovou univerzální kvantifikaci vyjádřit. Ve stejném významu může být použit i člen určitý.

*Um corvo é uma ave.
(Havran je pták.)*

*Nessa época, as tartarugas geralmente não procuram comida.
(V tomto období želvy obvykle nevyhledávají stravu.)*

Často je substantivum s neurčitým členem doplněno o různé atributy, které mohou být vyjádřeny adjektivy, substantivy, vztaznými větami, které blíže specifikují daný referent. Tento proces specifikace však není nikdy úplný, a proto jej někteří gramatikové nazývají 'neúplnou determinací'.¹⁴⁵

Stejně jako u referenční a atributivní hodnoty členu určitého, i u členu neurčitého je jeho specifická či nespecifická hodnota faktorem rozhodujícím o použití slovesného způsobu ve vedlejší větě vztazné, kdy v případě specifického významu neurčitého členu je ve větě vedlejší použito indikativu a v případě nespecifického významu je použito konjunktivu.

*Conheço um senhor que sabe falar fluentemente várias línguas estrangeiras.
(Znám pána, který umí mluvit plynule několika cizími jazyky.)*

*Preciso de contratar um senhor que saiba falar fluentemente línguas estrangeiras.
(Potřebuji zaměstnat pána, který by uměl plynule mluvit několika cizími jazyky.)*

Kromě specifické, intenzionální a generické funkce může neurčitý člen mít také funkci partitivní, kvantitativní a expresivní.

Partitivní funkce užití neurčitého členu spočívá v tom, že substantivum představuje existující referent, který je součástí jakéhosi anaforického řetězce.

Conheço uma das praias da costa alentejana. (Znám jednu z pláží Alenteja).

Pakliže je um, uma v opozici k ostatním řadovým číslovkám, hovoříme o kvantifikačním významu neurčitého členu. Ztrácí se v tomto případě význam členu v pravém slova smyslu a formy um, uma nabývají významu číslovky. Stejně uns získává hodnotu neurčitého zájmena vários.

*Li apenas um livro de Saramago.
Encontrei uns homens.*

*(Četl jsem pouze jednu Saramagovu knihu.)
(Potkal jsem nějaké muže.)*

---

¹⁴⁵ CFL-AE; s.347-371.

Je-li cílem použít neurčitý člen ve spojení se substantivy v množném čísle, zbývá pouze jediná možnost, a tou je použít nulový člen.

Sei histórias tenebrosas. (Znám strašlivé příběhy.) (HH-PV)

5.6.2 NEURČITÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM

Neurčitý člen se může chovat jako pragém, a to v případě, kdy valorizuje význam referentu bez nutnosti použití adjektiva. K této valorizaci přispívá ve velké míře také intonačním faktor: *“Entre o artigo e o nome subentende-se qualquer coisa como „grande“, „enorme“. A entoação com que se diz a frase contribui, é claro para esse efeito superlativo; mas é bem visível que o morfema valoriza intensamente o nome a que se refere. [Mezi členem a jménem jakoby stálo adjektivum velký, veliký. K tomuto superlativnímu vyjádření přispívá samozřejmě také intonace; ale je jasné, že i tento neurčitý člen intenzivně hodnotí daný referent.]*¹⁴⁶

*Aquele, digo-vos, aquele é um homem.
(Tamto, povídám vám, tamto je ale muž!)*

*Tem umas ideias ...
(Má ale nápady..)*

Přestože již bylo řečeno, že plurální význam neurčitého členu je vyjádřen členem nulovým, mohli bychom se v následujících situacích právem domnívat, že plurální tvar *uns*, *umas* (přestože mu byl již prisouzen význam kvantitativní), může také vykazat význam členu poukazujícího ne na kvantitu, ale na kvalitu.

Porovnejme následující dva příklady: v druhém je výpověď stylově zabarvena, přičemž neurčitý člen může být charakterizován jako pragém.

význam kvantitativní:

Ele tem uns duzentos dólares. (Má asi dvě stě dolarů.)
x

význam kvalitativní:

Ela tem uns olhos.....! (Ta má ale oči!)

---

¹⁴⁶ LMR-ELP; s. 123.

O interpretaci kvantitativního či kvalitativního významu tvaru *um*, *uma* bychom v některých případech mohli polemizovat, a to konkrétně ve spojení s neurčitým zájmenem *todo*, *toda*, pro nějž je typičtější spojení se členem určitým:

... Ao fim e ao cabo é só ..., para ter possibilidades de um dia vir a ganhar dinheiro, empata –se toda uma adolescência, ..., toda uma juventude...
(CD-PF; Vida de estudante)

(...A koneckonců jen proto, aby měli jednoho dne možnost vydělávat peníze, věnují studiu celé dospívání, celé mládež...)

srovnáme s:

... Ao fim e ao cabo é só .... para ter possibilidades de um dia vir a ganhar dinheiro, empata –se toda a adolescência, ..., toda a juventude...

Funkci neurčitého členu bychom zde mohli interpretovat dvěma způsoby. Mohlo by se jednat jednak o funkci kvantifikační, kdy matka hovoří o mládí jedné osoby, tedy své dcery, a v tom případě by stál člen v opozici ke generické funkci členu určitého (kdy se pokazuje na mládí všech studentů). Proti tomuto tvrzení by však mohl hovořit fakt, že i člen neurčitý má funkci generickou, a v tom případě by na paradigmatické ose byly oba dva členy v relativní synonymii. Relativní proto, že člen určitý spíše směřuje k ucelenému významu, zatímco člen neurčitý má tendenci k individualizaci.

Dalším významným faktorem ovlivňujícím výskyt neurčitého členu je syntaktická funkce a sémantické zařazení substantiva. Samotný člen plní syntaktickou funkci podle tradiční syntaxe atributivní (*adjunto adnominal*), podle generativní syntaxe je pak definován jako determinant. Gramatický člen je akcesorní větným členem, který rozvíjí nominální část věty. Jeho přesné sémantické vymezení však záleží mnohdy i na tom, jakou syntaktickou funkci plní základ nominálního syntagmatu.

Je-li nominální syntagma s neurčitým členem podmět, pak jsou možné dvě základní interpretace významů neurčitého členu, tedy generická (je-li ve větě sloveso obecné) a negenerická (je-li ve větě sloveso negenerické).

Um matrimônio mantém-se com a conjugação das rendas, não apenas dos corpos.
(Manželský svazek se udrží nejen spojením tělesným, ale také spojením peněz.)

Um rato passou correndo e entrou debaixo de um caixão.
(Myš proběhla a zmizela pod krabicí).

Je-li nominální syntagma s neurčitým členem ve funkci přísudku jmenného, pak neurčitý člen plní funkci obdobnou atributu. V souvislosti s kontextem může dané jméno nejen zařazovat do určité sémantické kategorie (a uvést do posluchačova povědomí – zde by mohl neurčitý člen být chápán jako informém), ale také jej implicitně kvalifikovat (zde bychom mohli neurčitý člen nazvat pragmémem).

Na ose paradigmatické bychom k neurčitému členu jakožto informému mohli nalézt relativní synonymní vztah se členem nulovým, který přináší pouze věcnou informaci o dané skutečnosti. Často se v přísudku jmenném mohou společně s neurčitým členem vyskytovat také modifikátory či kvalifikátory přinášející novou či relevantní informaci, avšak bez pragmatické složky:

Informém:

Ela é uma cantora.
(Je to jedna zpěvačka)

x Informém:

x Ela é uma cantora de jazz.
x Ona je jazzová zpěvačka jazzu.

x Informém :

x Ela é cantora.
x Je zpěvačka.)

Pragmatický význam neurčitého členu, v kterém se vyzdvihuje určitá vlastnost, je patrná v následujícím příkladě. Taková expresivní stylizace může být zesílena vsuvkou „é que“, anebo také členem určitým. Na paradigmatické ose tedy lze spatřit nejméně tři možné, relativně synonymní vyjádření:

Pragmém:

Ela é uma deusa.
(Je to ale bohyně.

Ela é que é uma deusa.   X
To je alespoň bohyně.

Ela é a deusa.
Je to výjimečná bohyně).

Neurčitý člen velmi výraznou stylovou aktivitu ve spojení s vlastními jmény, pro které je bezpříznaková buď absence determinantu nebo přítomnost určitého členu. Neurčitý člen zde má význam adjektivní, který poukazuje na určitou vlastnost typickou pro daný

referent, či signalizuje sémantický posun substantiva do kategorie obecných podstatných jmen:

Eu não sou uma Soares
(Jenže já nejsem nějaká Soaresová.)

Papai era um Quixote
(Táta, to byl hotový donkichot.)

Neurčitý člen také může vyjádřit nepředvídatelné aspekty osoby:

Apesar disso tudo, um Joaquim risonho, a satisfação em pessoa (CC-BGPC; s176)
(Přesto všechno, usměvavý Joaquim, naprosto spokojený...)

Podobná funkce neurčitého členu se vyskytuje také v případě spojení s toponymy, avšak ve srovnání s antroponymy je nutné jej dále rozvinout o atribut:

Falavam de uma Paris que pouca gente conhecia.
(Mluvili o takové Paříži, kterou znalo málo lidí.)

Stejně jako určitý člen, tak i neurčitý může plnit substantivizační funkci. Proti substantivizační funkci členu určitého však obsahuje významovou složku určité vágnosti, neurčitosti, a právě v tom je možné jej vnímat jako stylisticky příznakovější.

Você tem um pensar forte! Um pensar forte!
(Vy máte ale silnou mysl. Silnou mysl!)

Tal experiência de um eu aprisionado acarreta consigo um sentimento de falta de auto-realização.
(Taková zkušenost uvězněného já obnáší pocit nedostatku seberealizace.)

Ainda havia um „porém“.
(Ještě tam bylo jedno ale.)

6 STYLOVÁ HODNOTA ČLENU V ŽURNALISTICE

6.1 FUNKČNÍ STYLISTIKA A TYPOLOGIE TEXTU

Jak jsme již zmínili v kapitole pojednávající o postavení stylistiky v současné portugalské jazykovědě, je stylistika vnímána jako pomezí disciplína vycházející z různých názorových postojů a teorií. Jeden z oborů, s nímž nachází stylistika důležitý styčný bod, je typologie textů zabývající se diferenciací stylů, textových typů a žánrů, která tak klasifikuje jazyk podle všech funkcí, které jazyk plní ve společnosti. Tyto funkce ovlivňující užívání členu vedou také k důležitým specifikům, která člen může vykazovat. V předchozích kapitolách jsme se zaměřili na specifika členu ovlivněné rámcem slova či věty. V tomto případě to však bude rámec širší, který bude do velké míry předurčovat způsob použití členu. Bude to kontext či typ textu, v závislosti na něm totiž lze vyjádřit pomocí subjektivitu x objektivitu, stupeň familiárnosti či oficiality, knižnost či novost výrazu, stupeň zdvořilosti či nezdvořilosti. Je to patrné z následujících příkladů, kde se člen spolupodílí na výsledném efektu.

Srovnej:

1.a) <i>Aquilo é que é um homem!</i> <i>To je ale muž!.</i> (formální -)	x	1b) <i>É um homem bem educado.</i> <i>Je to slušně vychovaný muž.</i> (formální+)
2a) <i>O Camilo foi um grande escritor</i> (formální -) <i>Ten Camilo byl ale velký spisovatel.</i>	x	2b) <i>Camilo Castelo Branco foi um escritor importante.</i> (formální+) <i>Camilo Castelo Branco byl významný spisovatel.</i>
3a) <i>El-rei D.Afonso Henriques...</i> (archaické +) <i>Král Alfons Jindřich....</i>	x	3b) <i>O rei D.Afonso Henriques...</i> (archaické -) <i>Král Alfons Jindřich ....</i>
4a) <i>É o vão.</i> (zdvořilé -) <i>To teda nepůjdete</i>	x	4b) <i>Façam o favor de não ir àquele lugar.</i> (zdvořilé +) <i>Prosím, nechodte tam.</i>

Ve výše zmíněných případech můžeme dokázat vliv různých slohotvorných činitelů na celkový typ textu. Připomeňme si jen, že tyto slohotvorné činitele mohou být buď objektivní,

(mohli bychom je nazvat „factores estilísticos objetivos“), nebo subjektivní, (možné přeložit jako „factores estilísticos subjetivos“). Mezi objektivními slohotvornými činiteli¹⁴⁷ jsou zmíněny: základní funkce komunikátu (funkce sdělná – odborně sdělná a vzdělávací, direktivní, operativní, perzvasivní, esteticky sdělná, apod.), ráz komunikátu (související se soukromostí či veřejností dané komunikace), situace a prostředí (zvané komunikační situace), charakter adresáta (uvědomělý postoj k adresátům, jejich intelektuální úroveň, vzdělání, sociální zařazení, pohlaví a věk), užitá forma komunikátu (stylová sféra mluvených a psaných komunikátů), míra připravenosti komunikace, užitý kód jazykové komunikace (kód mluvený, psaný), téma komunikátu. Jako subjektivní slohotvorní činitelé jsou pak zmiňovány intelektuální a rozumová vyspělost komunikanta, schopnost abstrakce a logického myšlení, znalost kódu komunikace, tj. znalost mluveného a psaného jazyka v jeho normě, kodifikaci a stylové mnohotvárnosti, životní zkušenosti, kulturní a společenský rozhled, úroveň všeobecného a odborného vzdělání, schopnost metajazykového myšlení a jazyková uvědomělost komunikanta, znalost tématu jazykové komunikace a vztah k obsahu, povahové a mentální vlastnosti komunikanta a vztah k určité sociální skupině a prostředí, vztah k adresátovi a vědomí záměrné adresnosti komunikátu, osobní sklony, záliby a zvyklosti komunikanta.

Proto, aby mohl být zařazen určitý stylistický prvek do textu, musí odpovídat jeho celkové povaze, která je těmito faktory ovlivněna. Pakliže si přejeme sdělení neutrální, a jeho prostřednictvím tvořit text formálnější či zdvořilejší, pak použijeme věty typu b). Věty typu a) jsou naopak familiárnější, a ne zcela univerzální. Věta typu 1a), 2a) 4a) například není zcela vhodná pro zařazení do textu určeného starším či společensky nadřazeným adresátům. Proto je typ textu a jeho funkce základním faktorem ovlivňujícím nejen použití členu, ale s ním také celé větné konstrukce.

---

¹⁴⁷ SSČ; s. 50-63.

Typologie textu má v Pražské škole základ v budování tzv. funkčních stylů. V prvopočátku byly myšlenky B. Havránka (1932), který rozlišil funkce spisovného jazyka a jim odpovídající funkční jazyky: funkci komunikativní, prakticky odbornou, teoreticky odbornou (sdělovací funkce) a estetickou. O pár let později byly stanoveny J. V. Bečkou další funkční jazyky: jazyk úřední, hospodářský (včetně jazyka obchodního) a ten, který je pro náš cíl v této kapitole relevantní, styl novinářský. Současná česká lingvistika při charakteristice funkční diferenciaci spisovného jazyka vychází z pojmů stylová sféra (určitý okruh komunikace), stylová vrstva (specifická vrstva výrazových prostředků a celková stavba textu podřízena stylové normě určitého typu textu) a stylový typ (každý stylový typ má vlastní soubor specifických norem). Dnes počítá s následujícími funkčními styly: prostěsdělovacím (hovorovým), odborným, publicistickým a uměleckým, administrativním, řečnickým a někdy i esejistickým¹⁴⁸.

Blízko ke klasifikaci funkčních stylů má také stylisticko-sociolingvistická teorie M. A. K. Hallidaye postavená na pojmu registr. Také on přiřazuje soubory jazykových prostředků funkcím projevu v určité situaci s tím, že bere v potaz čtyři důležité složky: téma, médium (psanost, mluvenost), vztahy účastníků (a jejich sociálních rolí, které určují stupeň oficiálnosti a formálnosti komunikace) a někdy bývá ještě připojena dominantní funkce sdělení (výklad, hodnocení). Na základě těchto složek pak dělí stylistika v jeho pojetí texty na reklamní, literární, novinářské, vypravěčské, expoziční, vědecko-technické, právní, administrativní (někdy od názvem administrativně-právní)...

Textová typologie však nepracuje pouze s klasifikací pražské funkční stylistiky. Jde o obor daleko složitější, který hledá možný jednotný typologický základ všech druhů textů, což je úkol velmi nesnadný.

---

¹⁴⁸ SSČ; s.30.

Typy textů mohou být také diferencovány například podle Grosse¹⁴⁹ „kontextového ohniska“, tj. podle způsobu, jakým při produkci textů usměrňuje mluvčí pozornost adresáta na specifické faktory a okolnosti komunikační situace. Jádrem této typologie je pět typů textu: deskripce (reálné jevy v prostoru), narace (reálné a/nebo konceptuální fenomény v čase), expozice (rozkládání nebo skládání pojmových představ mluvčího), argumentace (vztahy mezi pojmy nebo výroky mluvčího), instrukce (budoucí chování produktora nebo příjemce). Taková textová typologie nám však z hlediska použití a zkoumání členu nemůže sloužit jako výchozí bod z toho důvodu, že v jednotlivých zmíněných typech textů se mohou objevit stejné funkce členu, které odrážejí spíše daný kontext nežli danou textovou funkci.

U.E. de Grosse však zmiňuje další typy textů. Jedná se o texty

Typ textu	Textová funkce	Příklady textů
normativní text	Normativní	Zákony, statuty, smlouvy, plné moci, rodné listy, oddací listy
kontaktové texty	Kontaktové funkce	Blahopřání, kondolence,
sebezobrazovací texty	Sebezobrazovací funkce	Deník, životopis, literární deník, biografie
poetické texty	Poetická funkce	Básně, román, komedie
výzvové texty	Výzvové funkce	Reklama, program strany, inzerát
věcně informační texty	Funkce předání informace	Zpráva, vědecká zpráva
texty určené skupině posluchačů-čtenářů	Indikuje skupinový charakter textu	Písně

Tato klasifikace má sice výhodu, že je zaměřena na funkci textů, ale zároveň nevýhodu, že síto funkcí je příliš řídké, a je tedy třeba přiřadit k jednomu druhu textu intuitivně různě existující texty (např. reklamní text, program strany, žádost), je třeba vzít také v úvahu, že konkrétní texty mohou mít několik různých funkcí (mezi komunikační funkcí a druhem textu není tedy vztah 1:1). E. U. GROSSE¹⁵⁰ sice hovoří o tom, že určitá třída textů má dominantní funkci, avšak ukazuje také, že pojem „dominance“ je používán nejednotně (zčásti jako pojem syntaktický, zčásti funkční, zčásti statistický), a že to zabraňuje vytvoření homogenní klasifikaci textů. Pro náš cíl by mohla být také tato klasifikace textů užitečná, mohli bychom

¹⁴⁹ GEU-TK..
¹⁵⁰ GEU-TK; s. 115.

vyhledávat čistě informativní významové složky členu například v normativních textech či v textech věcně informačních a pragmatické složky členu například v poetických textech či textech sebezobrazovacích. Protože jde však v textu velmi často o interakci různých interních a externích vlastností, nelze takovou klasifikaci členu podle druhu textu považovat za absolutní. I v oficiálních projevech lze vyjádřit určité emoce, stejně tak i ve familiárním prostředí můžeme záměrně vyjádřit určitý stupeň formality.

Pokusy o typologii textu ukazuje také teorie mluvních aktů, jejichž základními představiteli byli J. L. Austin a R. Searle, kteří vyčlenili pět typů ilokucí (záměrů mluvčího) vyjadřovaných především explicitními performativními slovesy. Podle Austina existuje pět tříd mluvních aktů: verdiktiva (posuzuji, hodnotím, oceňuji), exercitiva (jmenuji, pověřuji, naléhám), komisiva (slibuji, přísahám, povoluji), behabitiva (omlouvám se, děkuji, blahopřeji, lituji), expositiva (tvrdím, připouštím, předpokládám). Searl zmiňuje mezi jinými také prezentativa (zjišťuji, tvrdím), direktiva (žádám, prosím, příkazuji), komisiva (slibuji, nabízím), expresiva (děkuji, blahopřeji, omlouvám se) a deklarativa (jmenuji, prohlašuji). Tento pohled bude při sledování členu také jedním ze stylistických faktorů, avšak zahrneme jej jen okrajově do sémanticko-pragmatických aspektů, kdy v závislosti na typu slovesa budeme danou skutečnost vnímat jako známou či neznámou, specifickou či nespecifickou.

Stylistickou hodnotu členu však můžeme dokázat naprosto přesně tam, kde vykazuje opravdu své specifické vlastnosti, které jsou dány typem textu či funkčním stylem. Jedním z příkladů, kde lze hovořit o specifické vlastnosti členu, je jazyk textů v publicistické oblasti. Vymezení této oblasti a norem jejího stylu je záležitostí komplexní a heterogenní.

Existuje rozdíl v tom, jak na publicistiku pohlíží jazykověda a jak žurnalistika. Jazykověda ji vnímá jako mezilidskou komunikaci „informující o aktuálních společenských a politických událostech a komentující a rozumí tím tedy texty, které mají vztah

k žurnalistice“¹⁵¹ V žurnalistické teorii se však do publicistiky řadí texty, jejichž funkcí není jen informovat, nýbrž informace komentovat a hodnotit, získávat adresáty, přesvědčovat je a vybízet, přičemž cílem autora je vyjádřit vlastní postoj k lidem i světu. V tomto případě je možné překročení hranice objektivity a posunutí do emotivnosti a expresivity. A přestože je naše zkoumání zaměřeno lingvisticky, bude nutné při analýze funkcí a hodnot členu, které se v publicistickém stylu objevují zvážit také tuto stránku publicistiky.

6.2 KLASIFIKACE NOVINÁŘSKÝCH ŽÁNŘŮ

K posouzení použití expresivní funkce členu v rámci publicistického jazykového stylu je důležité si uvědomit rozmanitou a členitou povahu samotné žurnalistiky. V naší stylizaci budeme vycházet ze dvou klasifikací publicistického stylu: z klasifikace české¹⁵² a z klasifikace portugalské, tak, jak ji podává Anabel Gradim v „Manual de Jornalismo“.¹⁵³ Česká žurnalistika zmiňuje dvě nejdůležitější skupiny: zpravodajství a vlastní publicistiku. Zpravodajství zahrnují například televizní noviny, jejichž hlavním úkolem je předávat čisté informace, strohá fakta, a mezi jehož hlavní kritéria spadají rychlost, přesnost, objektivita, nepředpojatost a vyváženost. Novinový článek samotný spadá do oblasti publicistiky, která se dělí na dva hlavní proudy: *publicistiku analytickou a publicistiku beletrizující*. Publicistika analytická zařazuje témata do širších souvislostí a táže se na jejich příčiny. Publicistický jazyk je popisnější, než jazyk zpravodajský a má za úkol vzbudit u čtenáře zamyšlení nad komentovanou skutečností. Projevuje se zde již osobní angažovanost autora, který své myšlenky a argumentaci popisuje již z nějakého názorového úhlu. Hlavními žánry analytické publicistiky je komentář, úvaha, glosa, analytický článek a publicistický rozhovor. Analytický článek se přitom pohybuje na pomezí mezi zpravodajstvím a publicistikou. Jedná

---

¹⁵¹ BJ-Ž; s. 63.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ GA-MJ.

se o výklad aspektů určitého problému bez subjektivního závěru. V beletristické publicistice pak prezentuje autor informace a své názory volnějšími a literárně bohatšími texty. Tento styl je vhodný pro prezentaci osobních zážitků a zkušeností. K beletristické publicistice patří fejeton, sloupek, glosa, reportáž, příběh, medailon.

V portugalské žurnalistice je vnitřní diferenciacie novinářského stylu obdobná. I zde jazyk novinářský představuje rozličnost žánrů, existuje tzv. *notícia* či *géneros da banca* (lze přirovnat ke zpravodajství-zpravodajské články), jejichž funkce je předat co možná nejobjektivněji informace týkající se události či skutečností. A dále texty publicistické, jejichž cílem je také vyvolat u čtenáře zamyšlení nad komentovanou skutečností, donutit jej k vytvoření určitého názoru a v případě beletristické publicistky jde o prezentaci osobních zážitků a zkušeností: sem se řadí tedy tzv. „*géneros de rua*” (odpovídající beletristickým žánrům a zahrnující příběh, reportáž, rozhovor, sondáž....) a „*géneros de opinião*” (odpovídající analytickým žánrům (úvodník, fejeton, kronika, analytický článek, kritika, dopisy).

Rozdíly mezi jednotlivými vlastnostmi novinářských žánrů budou pro naši analýzu zásadní: budeme sledovat, jak se chová člen v článku analytickém, který je charakterizován předáváním věcných informací, a postrádá subjektivní závěr autora a jak se chová v jiných žánrech, jako jsou dopisy řediteli, veřejné názory, což jsou typy textů podbarvené evaluativními, metaforickými a alegorickými výrazy, které mohou být i lehce hovorové.

Pro naši analýzu bude zásadní vymezit dvě definice stylému „člen“, tedy dvě stylistické funkce, které člen může plnit v publicistice. Budeme vycházet nejen z jeho stylistické schopnosti emocionálně-expresivního podbarvení textu, které mohou vynikat v neutrální výrazové rovině, ale také z definice stylému, kterou formuloval J.Mistrík¹⁵⁴:

---

¹⁵⁴ MJ-Š; s.584.

„Štýlémou může být každé slovo, veta alebo část textu, která má takú výraznú podobu, že nám při stylistickéj typologii textu signalizuje zameranie, charakter textu“¹⁵⁵. Vyhledávání těchto hodnot členu pro nás bude tedy hlavním cílem, protože, jak uvidíme, ty může za určitých okolností vykazovat jak člen nulový, tak člen určitý či neurčitý.

Člen nulový však vykazuje ve srovnání se členem určitým či neurčitým zvláštní rys. Zatímco například přítomnost neurčitého členu spolu s evaluativním substantivem či adjektivem v titulku může signalizovat tu povahu publicistických žánrů, která zahrnuje autorský pohled na věc, pak nulový člen v určitých pozicích může prozradit již v titulku, že se bude jednat o analytický či zpravodajský článek.

Na první stránce novin obsahující stručné informace o událostech celospolečenského významu bude také v titulcích převažovat nulový člen, někdy však je tu určitý člen, a to podle potřeby aktualizovat réma ve čtenářově povědomí. Pro všechny čtenáře nejsou tytéž zprávy stejně srozumitelné a aktualizace substantiva (jádra výpovědi) pak může probíhat odlišným způsobem podle regionu. V regionálním tisku se například již delší dobu může hovořit o nějaké události, a pokud se zpráva několikrát v tomto tisku již objevila, je větší pravděpodobnost výskytu určitého členu v titulku. To proto, že určitý člen poukazuje na referent čtenáři známý.

Významným faktorem při zkoumání členu v žurnalistice je také uspořádání psaného textu, a to jak vertikální (grafické), tak horizontální (ovlivňující hierarchii předávaných informací). V rámci horizontálního členění budeme sledovat například vliv pozice rematické a tematické části věty na použití členu. Větší pozornost však budeme věnovat použití členu v jednotlivých částech článků, především tedy v titulcích, podtitulcích a úvodních odstavcích. Cílem naší analýzy bude popsat a vysvětlit nejen pravidelnost výskytu a použití členu, ale také vyzdvihnout jeho asymetrie a zvláštnosti, a to ze tří hledisek:

---

¹⁵⁵ FJ-Š; s.90-99.

1. horizontální a vertikální uspořádání textu,
2. publicistický žánr analytický x beletrizující,
3. syntaktická funkce a sémantické zařazení jména, jež člen doprovází. .

6.3 POUŽITÍ ČLENU V TITULCÍCH A V PODTITULCÍCH

Titulky a podtitulky zaujmou na první pohled každého čtenáře proto, že poskytují zevrubnou představu o dané události a probouzejí zájem o získání dalších informací. Samotný titulek by měl odrážet povahu žurnalistického textu a my se budeme snažit v této části dokázat, že tato povaha textu (titulku) bude mít zásadní vliv na výskyt členu. V titulcích se tento výskyt členu neodvíjí pouze od publicistického žánru, nýbrž také od syntaktické funkce nominálního syntagmatu, jehož je součástí, a od jeho sémantickém zařazení, což je skutečnost často opomíjená. V „Manual de Jornalismo“ sice nalezneme tvrzení, „*A brevidade e a vivacidade do título permitem certas violências gramaticais. Todavia, deverá conter, expressos ou implícitos, sujeito, predicado e complemento (directo ou indirecto). Quanto a outros elementos da frase, nomeadamente algumas partículas e artigos (definidos e indefinido), devem ser retirados.*“¹⁵⁶ (Stručnost a strohost titulku umožňují některé porušení pravidel. Avšak, musí obsahovat, ať již explicitně či implicitně, podmět, přísudek a předmět (přímý či nepřímý). Co se jiných složek věty, především částic a členů (určitého a neurčitého), týče, ty by měly být z titulku vynechány“). Nicméně, toto tvrzení nelze zevšeobecnit, protože se vztahuje jednak pouze k určitému typu textu a jednak neplatí toto pravidlo pro všechny syntaktické funkce nominálního syntagmatu, což se budeme snažit dokázat příklady z deníků s největším počtem prodávaných výtisků, a to Público, Correio da Manhã, Diário de notícias z posledních pěti let, které jsou přístupné na internetu a které jsme shromažďovali při pobytu v Portugalsku:

*Orfãos de pais viros
Médico segura coração de bebé*

*(Rodiče sirotků jsou naživu)
(Lékař drží v ruce srdce dítěte)
(Correio da Manhã, 14-8-2005)*

¹⁵⁶ GA-MJ.

V těchto titulcích obsahují nominální syntagmata nulový člen, ale za normálních okolností by člen obsahovat měla, což dále budeme dokazovat vyhledáním stejných nominálních syntagmat uvnitř článku, kde bude člen přítomen.

Interpretovat vynechání členu bychom mohli teoreticky dvěma způsoby: buď můžeme definovat nulový determinant jako člen nulový tak, jak jej vnímá francouzská lingvistika, která jej definuje jako „l'article zero – l'article de etiquetage“ (viz kapitola 5.4.1 Definice nulového členu), a mohl by odpovídat expletivní funkci, která nemá žádnou sémantickou náplň, není vnímána jako sémantický operátor, ale pouze jako prostředek k dodržení určité formální úpravy článku. Avšak v souladu s tím, co bylo o nulovém členu řečeno v sémanticko-pragmatických aspektech použití členu, jej můžeme vnímat jako prostředek vykazující na ose paradigmatické synonymní vztah ke členu určitému či neurčitému s tím, že vyjadřuje stejné významové jádro, ale stylisticky jej pouze jinak upravuje: lze jím vyjádřit esenci (podstatu bytí), či dramatictěji navodit atmosféru události a upoutat tak větší pozornost. A v tomto případě bychom mohli hovořit o stylisticky aktivní hodnotě nulového členu stojící tak v opozici ke stylisticky pasivnímu členu určitému a neurčitému,.

Zatím se přikloníme k první možnosti, tedy k prázdné sémantické hodnotě nulového determinantu, a to ze dvou důvodů: prvním je etika novináře, kterou by měl při zpracování informace dodržovat ve zpravodajství co nejobjektivnější postup a určité formální úpravy, a druhý důvod je ten, že, jak bude patrné v níže uvedených příkladech, určitý člen u toponym je v titulcích nahrazen právě nulovým členem, který můžeme vnímat stejně expletivně jako člen určitý; tedy když samotný člen u toponym funguje jako prázdný sémantický operátor, proč by měla jeho nepřítomnost mít odlišný stylistický efekt? Toponyma není důležité v titulku ani

determinovat, ani stylisticky upravovat, leda tak, že si přejeme docílit jen jisté formální úpravy titulku a tím také signalizovat zaměření textu a novinový žánr.

6.3.1 ČLEN V TITULCÍCH A PODTITULCÍCH VE ZPRAVODAJSTVÍ (v závislosti na syntaktické a sémantické funkci nominálního syntagmatu)

Syntaktická funkce společně se sémantickým zařazením nominálního syntagmatu, jak jsme již konstatovali, výskyt členu v titulcích také významně ovlivňují. Nejméně často se bude člen vyskytovat v nominálním syntagmatu ve funkci podmětné a předmětné, častěji pak v nominálním syntagmatu předložkovém ve funkci příslovečného určení místa.

6.3.1.1 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PODMĚTU

Nejpříznačnějším pro novinové titulky je absence členu u substantiv v podmětné funkci, a to i tam, kde by podle gramatických pravidel správně člen figurovat měl za každých okolností, například u toponym států, u názvů institucí, politických stran, organizací, u konkrétních osob. Nevesová považuje sice výskyt nulového členu v nominálním syntagmatu podmětném za běžný, avšak pouze v případě, že podmět stojí za slovesem. V opačném případě přiznává nulovému členu stylistickou hodnotu typickou pro použití literární: „Em sintagma nominal com sujeito anteposto marcado estilística ou informativamente, em uso literário.“¹⁵⁷ (Nominální syntagma ve funkci podmětu stojící před přísudkem je stylisticky či informačně příznakové, a je používáno v literárním jazyce).

Význam informačního příznaku však Nevesová dále nedefinuje, a my bychom se mohli domnívat, že informační příznak v tomto ohledu se zřejmě týká antepozice rematické části, která je kladena před část tematickou, čímž se tato pozice stává atypickou. Pokud má

---

¹⁵⁷ MN-GC; s.431.

nulový člen v této pozici nějakou příznakovou hodnotu, pak tato hodnota může spočívat opět v interpretaci stylému jakožto prostředku signalizujícího typ textu, v jehož titulku může dojít k různým odchylkám od normy (viz výše) jen za cílem dosažení určité formální úpravy.

O vlivu syntaktické funkce na výskyt členu u toponym v běžném textu také pojednává Soaresová: „...em alguns nomes de países como „França“ ou „Itália“, entre outros, pode em português assistir-se, em determinadas construções, à supressão do artigo. Quando não ocorrem em posição de sujeito e sim de complemento, diz-se, por exemplo, „Estive em França.“ e o nome surge unicamente regido de preposição. Contudo, o mesmo já não acontece no caso do nome „Dinamarca“, entre outros, em que, na mesma construção se usa o artigo e se diz „Estive na Dinamarca“.¹⁵⁸ (V některých názvech zemí, jako Francie či Itálie, mezi jinými, nemusí být v portugalském jazyce v některých konstrukcích člen použit. Pokud nefigurují ve funkci podmětu, ale předmětu, pak lze říci „Estive em França“/Byl jsem ve Francii/ s názvem země bez členu, pouze s předložkou. Avšak totéž neplatí například pro Dánsko, v němž ve stejné konstrukci členu užijeme.) Toto tvrzení však neplatí pro použití toponymických názvů v novinových titulcích. V nominálním syntagmatu podmětném v titulku se člen nevyskytuje, ale je třeba zdůraznit, že jeho absence nepřináší ani žádné stylistické zabarvení, na rozdíl od antroponym, kde nulový člen vystihuje určitý stupeň formality, ani žádný synonymní vztah na ose paradigmatické s určitým či neurčitým členem. Stylistickou hodnotu členu zde lze tedy vnímat ne jako pragmatickou složku vyjádření, avšak jako jazykový stylém signalizující povahu textu.

(Público,30-07-05)

EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo
(Spojené státy se pokusily zabránit publikaci článku o bioterorismu)

Canadá aprovou casamentos ente pessoas do mesmo sexo
(Kanada schválila zákon o uzavření manželství mezi homosexuálními páry)

Marrocos leva a tribunal a porta voz do mais poderoso movimento islamista
(Maroko posílá k soudu mluvčího nejmocnějšího islámského hnutí)

SEF contra nova lei da nacionalidade (Serviço de Estrangeiros e fronteiras)
(SEF proti novému zákonu o národnosti)

---

¹⁵⁸ IMPH; s.500.

6.3.1.2 NOMINÁLNÍ SYNTAGMA VE FUNKCI PŘEMĚTU

V předmětné funkci si v titulcích opět povšimneme výskytu nulového členu, a to v takových konstrukcích, kde za jiných okolností - mimo titulek- je člen přítomen. Mohli bychom hovořit o podobné stylistické hodnotě jako v předchozí kapitole, kdy člen u toponym může signalizovat typ textu. V tomto případě bychom mohli použít také interpretace na základě synonymního vztahu k neurčitému členu, který tak probudí ve čtenáři větší zájem o získání dalších informací. Kdyby se jednalo o tematickou část výpovědi, mohlo by totiž být použito určitého členu: „*O uso dos artigos definidos (o,a,os,as) deve ser exclusivamente reservado para referir assuntos já conhecidos do público ou para indicar implicitamente exaustividade. „Greve da CP paraliza acessos a Lisboa“; mas „Foi desencovada a greve da CP que ontem instalou o caos nos acessos à cidade de Lisboa“ – a greve já do domínio público, sendo notícia não a greve mas o facto desta ter terminado. „As viagens –fantasma dos deputados“ é um título que indica que o jornal falará exaustivamente de todas as viagens-fantasma que se apurou terem os deputados feito. „Viagens –fantasma sob investigação“ um título que indica que a PGR continua a investigar o assunto e que o jornal não dispões da totalidade da lista*“¹⁵⁹.

(Určitý člen „o,a,os,as“ je výhradně používán v případě záležitostí, o nichž je publikum již informováno, a implicitně indikuje vyčerpávající obsah. „Stávka CP(greve bez členu) blokuje přístup do Lisabonu“, avšak „Byla zrušena stávka CP, která včera zkomplikovala přístupu do města Lisabonu“ (a greve), kde je novou informací ne to, že se konala stávka, avšak to, že skončila. „Fingované cesty poslanců“ (as viagens-fantasma) je titulek, který indikuje, že tisk bude hovořit o všech fingovaných cestách poslanců, které byly zjištěny. „Fingované cesty poslanců v šetření“ (viagens-fantasma) je titulek který indikuje, že policie pokračuje v šetření této věci, avšak nemá k dispozici ještě jejich úplný seznam“.

Této interpretaci pak odpovídá význam nulového členu také v níže zmíněných případech, které pro svou neurčitost a nevýstižnost mohou vykazovat na ose paradigmatické synonymií s neurčitým členem:

---

¹⁵⁹ GA-MJ; s.116.

Estudo denuncia curvas ilegais no IP4
(Studie zaznamenala nezákonné zatáčky na silnici IP4)

(Público 30-07-05)

Testemunha preocupa médicos
(Svědkyne zneklidňuje lékaře)

(Correio da manhã 14-08-05)

Podobnou interpretaci členu bychom mohli najít u Copceaga (viz kapitola 5.4.3 Pragmaticko-sémantické aspekty použití členu) jakožto stylizačního prostředku vyjadřujícího podstatu bytí, který má vzbudit určitý zájem o získání dalších informací, a ... Tyto implicitní významy jsou však patrné jedině z kontextu, v nichž se daná věta objevuje. Podobný význam členu bychom mohli vidět v níže uvedeném titulku:

Médico segura coração de bebé
(Lékař drží v ruce srdce dítěte)

(Correio da manhã 14-08-05)

Dvě interpretace nulového členu (synonymie s neurčitým členem a vyjádření podstaty bytí s následkem vzbuzení zájmu o získání dalších informací) nelze pojmout jako obecné pravidlo. Pro toto tvrzení máme následující důkaz: často jsou v titulku použity ustálené fráze a idiomy bez členu, zatímco uvnitř článku jsou použity se členem. V těchto případech bychom mohli tedy považovat za naprosto zbytečné uvedení významu podstatného jména. Příklad dokazují následující doklady s frazémy: „*apresentar a demissão*“ (podat demisi) a „*abrir a porta*“ (volně přeloženo: ponechat otevřenou možnost; doslovný překlad: otevřít dveře).

titulek: *Presidente da ERS poderá apresentar demissão*
(Prezident ERS možná podá demisi)

článek: *O presidente... da ERS, Rui Nunes, deverá apresentar a demissão a partir de hoje*
(Prezident ... ERS, Rui Nunes, zřejmě dnes podá demisi)

(Público; 30-07-2005)

titulek: *Liedson ... abre porta à renovação do contrato o melhor marcador da Super Liga*
(Liedson ponechává otevřenou možnost obnovení smlouvy nejlepšího střelce První ligy)

článek: *... abriu a porta à renovação de contrato com os „leões“*
(ponechal otevřenou možnost obnovení smlouvy se „lvy“)

(Público; 30-07-2005)

V těchto případech by nemělo žádný význam determinovat podstatná jména *demise* a *dveře*, naopak, šlo by o pozměnění významu a ke zmatečnému upoutání pozornosti; mohli bychom pozornost soustředit na způsob podání demise (avizovaná rezignace, povinná demise

apod.), nebo v druhém případě bychom eventuelně mohli také pozornost soustředit na to, jaké dveře kdo komu otevřel. Tato interpretace však není na místě, proto se přikláníme v těchto příkladech spíše ke členu jako stylému signalizujícího typ textu.

6.3.1.3 PŘEDLOŽKOVÉ SYNTAGMA V TITULKU

Velmi raritní je užití nulového členu v předložkovém syntagmatu ve funkci buď příslovečného určení nebo nominálního komplementu. Jde o takové syntaktické funkce, které jsou uvedené předložkami *contra* (*proti*), *sobre* (*o*) a *por* (*skrz, přes*).

Futuros professores manifestam-se contra fim de estágios (Público, 30-06-2005)
(Budoucí učitelé protestují proti ukončení stáží)

EUA tentaram impedir saída de artigo sobre bioterrorismo (Público, 30-06-2005)
(Spojené státy se snažily zabránit publikaci článku o bioterrorismu)

Açores Detido por abusos sexuais
(Azory: Zadržen muž pro sexuální zneužívání) (Público, 30-06-2005)

I toto použití má své vysvětlení, které je obdobné jako u nominálního syntagmatu ve funkci předmětu. Pokud je předložkové syntagma s nulovým členem v titulku obsaženo, pak se můžeme domnívat, že důvodem je právě obsah nové informace, přičemž uvnitř textu by bylo možné užití členu neurčitého. Pokud by toto akcesorní předložkové syntagma obsahovalo člen určitý, znamenalo by to, že přináší informaci již známou, jenže pak by nebylo pro titlek, který má co nejstručněji vystihovat novou událost, úplně nezbytný.

Pouze u toponym, které plní funkci lokativního příslovečného určení a které jsou nezbytnou součástí titulku, protože obsahují informaci relevantní a novou, se vyskytuje často v předložkovém syntagmatu člen (viz použití určitého členu v žurnalistice).

6.4 POUŽITÍ ČLENU V ÚVODNÍCH Odstavcích ZPRAVODAJSTVÍ

V úvodních odstavcích nevykazuje člen žádné zvláštnosti, a to z toho důvodu, že zatímco titlek má co nejstručněji vyzdvihnout rematickou část dané události, a proto v něm

může dojít k různým odchylkám od normy (například k elipse přísudku či jiných větných členů), pak úvodní odstavec, tedy lead, je již text souvislejší a poskytuje více informací. Lead je charakterizován v portugalské žurnalistice jako úvodní odstavec zprávy, v němž by měl čtenář dostat odpověď na šest základních otázek: co, kdo, kdy, kde, proč a jak, s tím, že poslední dvě otázky-proč a jak-se nejčastěji z úvodního odstavce vypouštějí a zodpovídají se až v následujícím odstavci. Přímý úvodní odstavec, tedy ten, který stručně shrnuje událost, se objevuje většinou ve zpravodajských člancích, zatímco v beletristické publicistice je úvodní odstavec delší, má tedy probudit čtenářovu fantazii a zájem o dané téma.

Člen v úvodních odstavcích nevykazuje vesměs žádné zvláštnosti. Jeho použití je stejné jako v souvislém textu.

6.5 NULOVÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM V ŽURNALISTICE

Absence členu v titulcích zpravodajských článků může být charakterizována buď jako stylém naznačující povahu textu, anebo jako sémantický operátor, který je ve většině případů synonymní se členem neurčitým. Uvnitř novinových článků však je častější využití stylisticky aktivních hodnot nulového členu, které představují jeho emotivně-expressivní, pragmatickou složku. Pro vyhledání této složky v žurnalistice budeme vycházet z těch pragmatických složek členu:

1. Citová hodnota (valor sentimental da omissão do artigo), kterou je zdůrazněna vlastnost a kvalita dané skutečnosti, jedná se o nulový člen poukazující na samotnou podstatu bytí.

*„Deixarás pai e mãe – diz a religião ao sacerdote
(Opustíš matku i otce - káže náboženství knězi.*

(Lapa, s. 116)

Toto spojení by mohlo být sice nahrazeno i jinými: o pai e a mãe, o teu pai e a tua mãe, um pai e uma mãe. *„Nenhuma delas possui a concisão enérgica, dramática, daquele modo do dizer,*

que acentua expressivamente, pela omissão do artigo o valor daquilo que se deixa.¹⁶⁰ (Avšak žádné z těchto spojení nevystihuje onu energickou a dramatickou stručnost, jako eliptický člen, kterým je expresivně zdůrazněna hodnota těch, které opustíme). Například tento používaný obrat *pai e mãe* či *pai e filho* je také používán v beletristické publicistice (1. věta reportáže), avšak obdobné příklady jsme našli také ve zpravodajských člancích (2):

1....O pai, ..., era um militar mas dado às revoluções e às mulheres do que à rigidez do quartel. Pai e filho, ..., estiveram na mesma barricada, na malograda revolta do Porto de 3 de Fevereiro de 1927, que pretendia deitar abaixo a ditadura militar. ...
(Público30-06-2005, *O adeus de um homem de barricadas*).

(Otec... byl voják, který však měl raději spíše povstání a ženy, než kasárenský režim. Otec a syn... bojovali v Portu dne 3. února 1927 ve stejné barikádě, bylo to povstání, které mělo za cíl svrhnout vojenský režim...)

2. Os juizes consideraram que “não havia laços afectivos” entre mãe e filho.
(Soudci uznali, že mezi matkou a synem nebyl hlubší vztah).

(Correio da manhã, 2006-121, O Assassinou a mãe e sepultou o corpo)

Dalila e Nuno não eram um para outro mãe e filho – ao ponto de Nuno, há muito tempo, não lhe chamar mãe, mas simplesmente Dalila....

(Dalila a Nuno se k sobě nechovali jako matka a syn – a dokonce Nuno ji kdysi ani neoslovoval matko, ale Dalilo.)

(Correio da manhã, 2006-12-10, Assassinou a mãe e sepultou o corpo)

2. Literární hodnota¹⁶¹ nulového členu v případě podmětu před přísudkem je patrná jak v tisku tak i v televizních novinách při popisu okolností, za kterých se odehrála určitá událost. Má často podobu několikanásobného podmětu, kdy nominální syntagma může být použito jak v jednotném tak množném čísle.

Cancelamento de cirurgias, perturbações nas consultas externas de hospitais e encerramentos de alguns centros de saúde foram algumas das consequências da greve de ontem dos profissionais de enfermagem.

(Odložení chirurgických zákroků, narušení externích konzultací nemocnic a uzavření některých zdravotních středisek; to jsou následky včerejší stávky zdravotníků.)

(Público-30-06-2005; Greve dos enfermeiros mais sentida nas cirurgias)

Música, humanismo e política numa grande encenação do que é a música rock para multidões na sociedade da comunicação. Ao longo de mais de duas horas de concerto, os U2 foram grandes, no dia em que se disseram portugueses

(Hudba, humanismus a politika na velké rockové scéně, které přihlížejí davy společnosti komunikace. U2 hráli přes dvě hodiny úžasně, bylo v ten den, kdy se označili za Portugalce.)

¹⁶⁰ LMR-ELP; s.116.

¹⁶¹ MN-GC; s.431.

Em Israel, longas filas de automóveis ficaram paralisados à hora de ponta graças aos protestos...
(V Izraeli uvízly v dopravní špičce kvůli stávce dlouhé kolony automobilových vozidel)
(Público 30-06-2005; Colonos paralisam estradas em Israel)

V jiných případech nulový člen může fungovat jako informém a vyjádřit věcnou informaci, bez jakéhokoliv expresivního zabarvení, a to, jak uvidíme i dále, také ve spojení s podstatným a přídavným jménem. Pro správnou interpretaci této funkce členu srovnáme použití členu určitého a neurčitého ve dvou stejných, níže uvedených větách.

I a) Trabalhou com esforço. (Pracoval usilovně.)
I b) Fez o trabalho com um esforço. (Udělal tu práci s velkým úsilím.)

Ve větě použité se členem nulovým je vystižen stručně a jasně způsob, kterým se daný jev uskutečnil, bez jakéhokoliv jiného významu či zabarvení. Výraz „com esforço“ (*s úsilím*) by mohl odpovídat českému překladu adverbialnímu „usilovně“. V době klasicismu bylo údajně použití neurčitého členu velmi omezeno a tato tendence ještě dnes přetrvává v některých předložkových spojeních a je údajně náznakem toho, že se jedná o tzv. stylistický návyk „*A omissão do indefinido tem nestes casos o caráter de autêntica doença de estilo*“¹⁶². (Nepřítomnost neurčitého členu v těchto případech svědčí o opravdovém stylizačním zvyku). Ve větě 1b) bychom překlad mohli obměnit tak, že bychom adverbium *usilovně* nahradili substantivem „s úsilím“, nebo „s velkým úsilím“.

Velmi časté je však použití nulového členu uvnitř novinářského textu ve všech typech příslovečného určení. Nalezli jsme tak taková spojení, jako *em espaço civil* (ve veřejném prostranství), *em Conselho de Ministros* (V Radě ministrů) *apod.*

6.6 NEURČITÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM V ŽURNALISTICE

Také neurčitý člen může představovat významové složky pragmém a informém. Informémem je v těch případech, kdy je sémantickým operátorem determinačních procesů

---

¹⁶² LMR-ELP, s.124.

specifikace – tedy kdy uvádí do čtenářova povědomí čistě novou informaci. Jako pragmem se pak může spolupodílet na vyjádření různě zabarvených významů, například zesílit pozitivní či negativní význam substantiva, jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole.

V novinových titulcích výskyt neurčitého členu signalizuje beletristickou povahu užitého žánru publicistiky.

<i>1a. Um tributo ao Jardim Botânico de Coimbra</i> (Cena pro Botanickou zahradu v Coimbre)	(Jornal de Letras, 3-16 de Janeiro de 2007, s.22)
<i>2a. A construção de uma identidade</i> (Budování identity)	(Jornal de Letras, 3-16 de Janeiro de 2007, s.22)
<i>3a. O adeus de um homem de barricadas</i> (Rozloučení s barikádníkem)	(Público; 30-06-2005)
<i>4a. Um “britânico não tem de mostrar papéis”</i> (Takový Brit nemusí ukazovat doklady)	(Público; 30-06-2005)

Výše uvedené novinové titulky naznačují nejen svou lexikální stavbou, ale také přítomností neurčitého členu, beletristickou povahu publicistického žánru, ať už jde o věnování ceny Botanické zahradě v Coimbre (1), o způsob budování vlastní identity (2), o hlubší zamyšlení nad přínosem významné osobnosti (3) či o esej zamýšlející se nad systémem používání dokladů v Británii a v Portugalsku (4). Porovnejme, jak by se pozměnil význam titulků, kdybychom použili nulového členu. Odtud však také vyplývá potřeba pozměnit lexikální stavbu a upravit jej tak, aby mohl v titulcích analytických textů figurovat.

V titulcích analytické publicistiky by v analogických případech figuroval člen nulový:

(???)	<i>1b. Tributo ao Jardim Botânico de Coimbra</i>
(???)	<i>2b. Construção de identidade</i>
(???)	<i>3b. Despedida de homem de barricadas</i>
(???)	<i>4b. Britânicos não têm de apresentar documentos</i>

Takový „přesun“ do žánru analytického však není zcela možný, protože již z významu titulků je patrné, že jde o témata určená k obecnému zamyšlení čtenáře a ne o přenos věcné informace.

Funkce neurčitého členu v žurnalistických textech jsou rozličné. Pro přehled všech funkcí vycházíme z těch, které jsou zmíněny v „sémanticko-pragmatických aspektech použití členu“ a k nim vyhledáme příklady v různých typech publicistických textů:

a) zvsobecňovací (možná ve všech typech textů):

As autoridades norte-americanas também formalizaram hoje um pedido de ajuda ao Canadá, solicitando camas, cobertores, medicamentos e equipas especializadas em salvamento marítimo, capazes de operar numa cidade inundada.

(Americké úřady dnes také oficiálně požádali Kanadu o pomoc; o poskytnutí lůžek, dek, lékařů námořnických lékařských týmů, které by byly schopny pracovat v zaplaveném městě)

(Correio da Manhã, 04-09-2005 EUA pedem ajuda ao Canadá)

b) specifikační – neúplná determinace (možná ve všech typech textů)

conquista de uma opinião pública favorável (získání o příznivé veřejné mínění)

(Correio da Manhã, 04-09-2005; Europa mobiliza socorro)

c) specifikační – úplná determinace (možná ve všech typech textů)

Já as drogas sintéticas, como as anfetaminas e o ecstasy, sofreram um decréscimo...

(byl zjištěn pokles v užívání syntetických drog, jako anfetaminy a ekstáze...)

(Público, 302-06-2005, Decréscimo no uso de drogas)

d) partitivní (ve všech typech textů)

Um deles foi Josef Koudelka, um dos mais reputados fotojornalistas do mundo.

(Jedním z nich byl Josef Koudelka, jeden z nejznámějších dokumentárních fotografů na světě.)

(Público, 302-06-2005, 50 anos de Portugal pela Magnum)

e) expresivní (v různých typech textů).

Nova Orleães parecia este domingo uma cidade fantasma.

(město New Orleans se v neděli podobalo městu přízraků.)

(Correio da Manhã, 04-09-2005 Europa mobiliza socorro)

f) expresivní s vlastním jménem či s toponymickým názvem

De tudo isto, é o ataque brutal de Chirac o mais grave, mesmo com um Chirac no fim da sua carreira e à procura de bodes expiatórios.

(A ze všech útoků tím byl nejhrubším byl útok Chiraca, Chiraca, který na konci své kariéry hledá obětní beránky)

(Público, 30-06-2005; Os trabalhos do presidente Barroso revisitados)

6.7 URČITÝ ČLEN JAKO PRAGMÉM V ŽURNALISTICE

Při zkoumání použití určitého členu v žurnalistice nebyl zjištěn žádný zvláštní pragmatický významový rys. Jeho absence je typická pro zpravodajské články, a pokud se v nich vyskytuje, tak je to například vždy s názvy institucí o Governo (vláda), o Tribunal (soud), o Estado (stát) ale také s různými terminologickými názvy, jako například o déficit (deficit):

Názvy zemí jsou použity se členem v závislosti na syntaktické funkci. Faktem je, že absence členu u názvů zemí plní podmětnou funkci je stoprocentní, zatímco v podtitulcích se objevuje člen v té stejné pozici častěji. V titulcích analytických textů se názvy zemí mohou objevit, a to nejčastěji v příslovečném určení místa:

Furacão leva morte aos Estados Unidos (Correio da Manhã, 27-08-2005)
(Hurakán přináší do Spojených států smrt)

Norte-americano libertado no Iraque (Correio da Manhã, 27-08-2005)
(Američan osvobozen v Iráku)

Portugal só pensa na vitória frente à Rússia (Correio da Manhã, 27-08-2005)
(Portugalci teď jen přemýšlejí o vítězství nad Rusy)

V titulcích, které uvádějí beletristickou publicistiku, je pak výskyt členu velmi častým jevem:

Ainda as reformas (Ještě něco o reformách)
A força do dever (Síla povinnosti)
Os olhos do Vasco (Oči Vasca)
O reverso da medalha (Druhá strana mince)
(Correio da Manhã – 30-7-2005; Opinião)

Určitý člen by snad mohl být charakterizován jako pragém v případě, kdy by byl použit se jmény osob. O tom již však bylo pojednáno v kapitole 5.5.6 Použití určitého členu s vlastními jmény.

7 ZÁVĚR

Práce přispívá k rozšíření teoretických i praktických poznatků týkající se použití členu v současné portugalštině, které analyzuje především z hlediska stylisticko-pragmatického. Navrhuje metodu zkoumání stylistických hodnot členu, která vychází ze zkoumání struktury stylému členu, který může být dvojího druhu: pragmémem a informémem, a to ve všech možných jazykových plánech.

Práce může mít okamžitý přínos pro praxi, poněvadž obsahuje prototypické příklady, které mohou sloužit jako model při tvoření stylizačně odlišných výpovědí. Tyto příklady jsou přeloženy do českého jazyka proto, aby si český čtenář mohl uvědomit možné paralely se stylově podobnými jazykovými prostředky existujícími v českém jazyce. Všechny překlady jsou v práci autorčiny. V práci je zpracována souhrnná analýza mikrostruktury i makrostruktury členu vždy v souvislosti s determinačními operacemi a s vyhledáváním aktivních i pasivních stylových hodnot členu v odlišných syntaktických konstrukcích.

Náš pokus takto sledovat stylistické chování členu vychází z pojetí stylistiky jako autonomní disciplíny a o prosazení této autonomní pozice stylistiky se budeme snažit i v portugalském kontextu.

V jednotlivých bodech týkajících se problematiky použití členu se nám seskupila řada nových poznatků nejen o pragmaticko- stylistické hodnotě členu v portugalštině, ale také o vztahu stylistiky k různým disciplínám. Protože stylistika vytváří spíše pozadí v portugalské lingvistice, domníváme se, že by bylo vhodné její pozici v této zemi upevnit, a to přestože některé její přístupy nejsou založené na objektivním a přesném vymezení daných jevů. My však do naší práce přístupy často subjektivní povahy zahrnujeme, protože se domníváme, že na základě pouze normativního přístupu nemohou být vysvětleny takové gramatické jevy, jako jsou minulé časy sloves, slovesné způsoby a v neposlední řadě také pro nás relevantní problematika členu. V naší práci jsme aplikovali přístupy tzv. stylistiky deviační, podle níž

jsou pro styl určující především jevy a prostředky výrazně se lišící od normálu či normy, od neutrálního vyjadřování. Zjistili jsme možné „odchyly“ použití členu, který může být prostředkem nejen determinacním, ale také ozvlášťujícím a „deautomatizačním“. V naší práci jsme neopominuli ani principy stylistiky excecionální zaměřující se pouze na markantní slohotvornou aktivitu a pomíjející celkovou stavbu textu (v rámci tohoto přístupu jsme se zaměřili na vyhledávání příznakovosti členu ve smyslu vyjádření pragmatické významové složky jména na rovině foneticko-fonologické), dále jsme zahrnuli přístup stylistiky selektivní založené na představě, že pro určité téma, obsah a věcný význam můžeme vybírat různé členy, a neopomenuli jsme samozřejmě stylistiku normativní v tom smyslu, že jsme ve všech výše zmíněných příkladech vycházeli z doporučení či určitých návodů již zahrnutých ve stávajících gramatikách portugalského jazyka.

V takto zaměřeném stylistickém výzkumu pojmáme někdy použití členu jako zkrášlující doplněk výpovědi, který přispívá k větší transparenční nejen samotné výpovědi, ale také k tomu, že receptor jasněji rozpozná myšlenky i postoj autora výpovědi k dané skutečnosti. Hovoříme zde o jednotlivých způsobech vyjádření odrážejících vztah mluvčí - posluchač, apod.) a typech jazyka (jazyk formální, familiární, archaický, nový, atd.),

Přestože má stylistika silnou vazbu na psané texty či na mluvené texty oficiálních monologických komunikátů, dovolili jsme si použít pro zkoumání členu také běžné, mluvené, nepřipravené a spontánní dialogy, které zařazujeme do stylistického výzkumu proto, že odrážejí sociální a psychické aspekty tvorby řeči, tedy pragmatiku. A to je právě při sledování členu velmi zásadní. Dokonce bychom si mohli dovolit konstatovat, že pro pochopení užití členu je tento krok nezbytný. Vždyť jednotlivci mohou členu používat ve stejných situacích různě, a to právě v souladu s objektivními a subjektivními slohotvornými činiteli, které jsou předmětem nejen stylistiky, ale také pragmatiky. Z vyhledávání těchto stylistických a pragmatických hodnot členu také vzniknul název naší studie.

Výsledkem naší studie bylo prokázání existence stylových vlastností členu v již zmíněných jazykových rovinách. Shrňme nyní stručně, jaké stylové vlastnosti členu byly nalezeny.

Na rovině foneticko-fonologické jsme vyhledali takové stylisticky aktivními hodnoty členu, které odráží expresivní hodnoty viditelné v mluveném textu a které představují výslovnostní varianty, které mohou korespondovat s vyjádřením pragmatických složek ať už individuální, či nadindividuální povahy. Například intenzivní zvýraznění členu může implikovat určitý psychický afekt či někdy s ním spojený větší důraz kladený na význam následujícího substantiva. Jeho opakovaná následná realizace v podobě členu je známkou spontánnosti a nepřipravenosti mluveného jazyka, jíž odpovídá ve stylistice českého jazyka konverzační pauza. Takové užití je téměř nemožné v mluveném jazyce připraveném, jako je například slavnostní proslov, televizní noviny, reportáže, apod., a už vůbec se s ním nelze setkat v jazyce psaném. Snažili jsme se dokázat, jak je fonetická realizace členu ovlivněna komunikační událostí (či komunikačním aktem), v níž ne vždy jde o mechanický přenos věcných faktů a informací, avšak také o dorozumívání kreativní, kdy mluvčí nemá předem větu promyšlenou a dopouští se různých odchylek od normy, jako je již zmíněný pleonasmus či vložení další myšlenky mezi člen a sloveso.

Příznakovost na rovině morfologické se pak snažíme ilustrovat tím, že člen může stylisticky obměňovat nejen nomen, ale také celou výpověď, a to, jak již bylo několikrát řečeno, například vyjádřením různých stupňů familiárnosti a formálnosti. Ač člen není možno chápat jako samostatně sémantickou jednotku abstraktní povahy, která nemůže existovat jakožto izolovaná jazyková jednotka, hraje na syntagmatické i paradigmatické významnou úlohu: na ose paradigmatické může vyjadřovat různé významy a to v závislosti na tom, jaké typy kompatibility představuje na ose syntagmatické. Odlišné významy na ose paradigmatické jsou úzce spjaty s pragmaticko-sémantickým aspektem determinace, v rámci nichž

sekundárně může vyvolat určitý stylistický efekt, kterým může být například neutrálnost a hovorovost, spisovnost a nespisovnost, regionálnost a nářečnost, familiárnost a oficialita, a to vše v závislosti na ose syntagmatické, kde může člen být kompatibilní s různými slovními druhy a spoluvytvářet význam celkové věty v závislosti na jejich syntaktické funkci. Abychom mohli definovat příznakovost členu a jeho specifika v morfologii, vycházeli jsme z názorů Marie Krčmové, která hovoří o dvou typech příznaku: o příznakovosti systémové a o příznakovosti na úrovni vyjadřovacích prostředků. První typ morfologické příznakovosti je založený na gramatických významech, kde stojí proti sobě kategorie v opozicích, přičemž jeden z členů opozice je nepříznačový a druhý příznakový. Zjistili jsme, že i člen je schopen vyjádřit opozice, do níž staví gramatickou kategorii determinace určitosti (vyjádřitelná členem určitým) a gramatickou kategorii determinace neurčitosti (vyjádřitelná členem neurčitým). To je základní dichotomie, z níž v naší práci vycházíme. Obě dvě tyto determinace mají pak ještě další, podle kontextu buď relativně synonymní či antonymní bod, a tím je proces tzv. klasifikace, jehož prostředkem je člen nulový. Měli jsme však problém určit, která složka je příznaková a která bezpříznaková. Nicméně to nebylo pro naši studii zas až tak závažné. Všechny typy determinace jsou vyjádřitelné podobnými prostředky, a všechny mohou v rámci systému vyjádřit stejné gramatické významy. Evidentnější je však morfologická příznakovost v těch případech, které se týkají tzv. nevlastní derivace, kdy se pomocí členu přemísťuje slovní druh do slovního druhu podstatných jmen. Tuto morfologickou vlastnost právě pokládáme za příznakovou, protože vyjadřuje opozici dvou slovních druhů, z nichž jeden je vyjádřen právě standardním prostředkem, a tím je člen. V naší studii jsme zmínili existenci příznakovosti i druhého typu, týkající se podoby morfů, jimiž se významy vyjadřují, vázanou na tvarové typy na ose spisovnosti a nespisovnosti a v tom rámci sledujeme stažené tvary neurčitého členu s předložkami, které nejsou v psaném textu zdaleka pravidelné. Zjistili jsme vysokou frekvenci oddělení předložky a členu například v jazyce básnickém či beletristickém.

Z hlediska nespisovnosti jsme poukázali na používání sloučeného tvaru předložky se členem určitým, který je součástí nominálního syntagmatu plnícího syntaktickou funkci podmětu osobního infinitivu, a to především v jazyce mluveném.

Hledisko sémanticko-pragmatické jsme zařadili do rámce zkoumání stylistických hodnot členu proto, že stylistika má jak se sémantikou, tak pragmatikou několik styčných bodů: se sémantikou ten, že i jejím předmětem je uplatnění výrazové variability při vyjadřování vztahů mezi textovými jednotkami (zde budeme hovořit o jednotlivých determinačních procesech, které člen vyjadřuje v závislosti na sémantických vlastnostech substantiva), a s pragmatikou ten, že se zabývá výběrem pro styl relevantních prostředků (v našem případě výběrem jednotlivých typů členu), který je vázán na takové pragmatické hodnoty, jako jsou situace a typ jednání, účinky a záměry mluvčího (někdy se hovoří o pragmatické stylistice).

K použití termínu „sémanticko-pragmatické aspekty použití členu“ nás inspirovala „Gramática da Língua Portuguesa. Domníváme se, že vystihuje zcela přesně zaměření této kapitoly: vyhledávání pragmatických funkcí, které člen plní v rámci sémantických (determinačních) procesů a v rámci jednotlivých kontextů

Řada autorů však jednoznačně hovoří o sémantice a pragmatice jako o dvou samostatných přístupech: pragmatika zkoumá ty aspekty významu, které nejsou předmětem studia sémantiky. Zatímco sémantika se zaměřuje na významy vět (v rámci zkoumání členu jde o propoziční obsahy dané determinací), pragmatika se zabývá významem konkrétních realizací výpovědí (v rámci zkoumání členu pak hovoříme o různě stylisticky zabarvených významech), staví do popředí například studium deixe, implikatur a presupozic a s nimi do jisté míry spojené typy kontextů, aktuální větné členění či funkční perspektivu výpovědi, priorizaci, fokusaci, preference, záměry účastníků, strategie sdělení, funkce výpovědi, časové a situační pragmatické inference (paměť, zkušenost, znalost světa společná účastníkům, emocionálnost). V rámci zkoumání použití, hodnot a funkcí členu nám však tyto dvě disciplíny ve vzájemném propojení nabídly jedno z možných řešení otázky použití členu,

spočívající ve zkoumání záměrů mluvčího promítajících se do preferencí použití jednotlivých tvarů členu (vyjadřujících sémantickou kategorii determinace) na základě situace, protože ta je pro lingvistickou pragmatiku je klíčovým pojmem, je zdrojem všech „pragmatických významů. Jazyka užíváme v různých situacích; jako uživatelé jsme součástí situace a zároveň jsme jí ovlivňováni; pro náš úspěch při dorozumívání je rozhodující, zda jsme zvolili vhodný, situačně adekvátní způsob vyjádření; na základě situačních faktorů ani nemusíme některé významy explicitně vyjadřovat.

Z hlediska typů determinačních operací jsme nezjistili žádné nové informace, pouze jsme poukázali na nejednotnost terminologického aparátu, jehož příčinu jsme však nezjistili. Také jsme v některých případech navrhli sjednocení pojmů týkajících se funkcí členu, kdy například atributivní hodnota určitého členu odpovídá významově nespecifické hodnotě neurčitého členu. Tyto naše domněnky jsou v práci na jednu stranu vysvětleny snahou o zjednodušení pohledu na determinační operace, na straně druhé však tuto problematiku činíme složitější tím, že ji doplňujeme právě o vyhledávání stylisticko-pragmatických hodnot členu, které nejsou v gramatikách ani zmíněny ani popřeny, ale které byly zjištěny při četbě literárních děl a poslechu běžné mluvy. . Jako příklad můžeme uvést například spojení členu finitním slovesem. Právě tento bod byl předmětem diskuse se členy Asociace portugalských lingvistů, se kterými jsme se osobně setkali v Lingvistickém centru v Portu, a kteří takové použití považují za gramaticky správné, avšak stylově vysoce aktivní. Dokonce v této konstrukci přiznali členové Asociace portugalských lingvistů členu schopnost nejen podílet se na významu věty, ale jeho schopnost význam věty tvořit. Tyto diskuse však proběhly jen ústně, nemáme pro ně žádné písemné doklady.

Zjistili jsme, že v různých typech determinace může člen být charakterizován buď jako pragmem (expresivní – emotivní stylém) nebo jako informém (významově věcný stylém), a to často v závislosti na syntaktické funkci nominálního syntagmatu, jehož je člen součástí.

Nicméně, zjistili jsme i možné relativně synonymní vztahy mezi jednotlivými členy ve stejných syntaktických konstrukcích.

V poslední jazykové rovině týkající se typologie textů jsme nejdříve vyzdvihli rozdíly mezi jednotlivými vlastnostmi novinářských žánrů, protože ty byly pro naši analýzu zásadní. Dále jsme sledovali, jak se chová člen v článku zpravodajském, který je charakterizován předáváním věcných informací a postrádá subjektivní závěr autora, a jak se chová v jiných žánrech a typech publicistických textů podbarvených evaluativními, metaforickými a alegorickými výrazy, které mohou být i lehce hovorové.

Pro naši analýzu bylo zásadní vymezit dvě definice pojmu stylém členu, který, jak jsme zjistili, může plnit v publicistice dvě funkce: 1. stylistickou funkci spočívající v emocionálně-expresivním podbarvení textu, vynikající v neutrální výrazové rovině a 2. stylistickou funkci signalizace zaměření a charakteru textu. Zjistili jsme například, že člen nulový vykazuje ve srovnání se členem určitým či neurčitým zvláštní rysy. Zatímco například přítomnost neurčitého členu spolu s evaluativním substantivem či adjektivem v titulku může signalizovat tu povahu publicistických žánrů, která zahrnuje autorský pohled na věc, pak nulový člen v určitých pozicích může prozradit již v titulku, že se bude jednat o analytický či zpravodajský článek.

Do naší práce jsme nezahrnuli principy stylistiky kvantitativní, ale domníváme se, že tyto by mohly být zahrnuty v budoucích studiích zabývajících se například frekvencí výskytu určitého členu u toponym v publicistických titulcích v jednotlivých syntaktických funkcích nominálního syntagmatu. Do budoucího zkoumání stylistických hodnot členu by mohly být rovněž zahrnuty texty postmoderní, kde dochází k porušování stylových norem. Na tuto práci bychom rádi navázali také výzkumem foneticko-fonologické stylové vlastnosti členu (jako například změna kvality samohlásky v jednotlivých psychických stavech mluvčího), a to na základě exaktních měření. Do budoucna neopomineme stylistické sledování členu v jiných

funkčních jazycích. Domníváme se, že bychom mohli některé naše předpoklady o povaze členu dokazovat i na příkladech jiných typů jazyka, například administrativního či právního. Také bychom rádi v budoucnu prokázali stylovou vlastnost členu v jazyce poetickém (kde je podle našich předpokladů člen použit pro dodržení metriky v portugalském verši).

9. ABSTRAKT

V naší práci se zabýváme všemi základními aspekty použití členu v současné portugalštině s tím, že se snažíme dokázat jeho pragmaticko-stylistickou hodnotu. Jde o velmi složitou problematiku, na kterou musí být pohlíženo z několika úhlů. My se do naší práce snažíme začlenit všechny aspekty, které mají na správný výběr členu vliv. K nim řadíme faktory foneticko-morfologické, význam typu kontextu a typu determinace a typ textu (či funkce jazyka).

Do dnešní doby bylo o členu napsáno jen málo. Studie a analýzy týkající se tohoto jazykového problému se vyskytují pouze v tradičních gramatikách či monografických pracích. Ty se však nevěnují podrobně všem aspektům použití neurčitého, určitého a nulového členu v portugalském jazyce, ale omezují se pouze na vyjmenování příkladů determinace. Nevyzdvihují například význam typu kontextů, synonymní vztah mezi neurčitým a určitým členem, vliv syntaktické funkce nominálního syntagmatu a typ textu. To jsou totiž faktory užití, kterými se zabýváme v naší studii a tím se také snažíme přispět v portugalské lingvistice k hlubšímu pochopení stylové aktivity, kterou člen má. K tomu, abychom dokázali tuto skutečnost, vycházíme z českého pojetí stylistiky jakožto autonomní jazykovědné disciplíny a z jazykové struktury stylému tak, jak byla zavedena některými českými či slovenskými lingvisty.

Stručně jen nastiňme obsah naší práce. Člen je, na rozdíl od lexému který je pokládán za jazykovou jednotku s vlastní autonomií, jejíž denotát se vztahuje k celému sémantickému druhu daného referentu., jazykovým prvkem sémanticky závislým, avšak v románských jazycích nezbytným pro determinaci významu lexému. Význam lexému v jeho jazykové kompetenci existuje totiž bez jakýchkoliv omezení a musí být změněn tak, aby se z jeho potenciálního označení stal význam skutečný, čehož je docíleno právě adekvátním užitím

členu. Jde o tzv. determinační proces, který prochází několika fázemi logického myšlení emitora i adresáta.

V této studii se však snažíme dokázat to, že člen nemá jen funkci determinační, ale že může být vnímán mimo jiné také jako významný stylizační prostředek, který je schopen výpověď stylizačně ztvárňovat. Snažíme se tedy dokázat že člen má silnou stylovou vlastnost.

V první kapitole popisujeme hlouběji vývoj stylistiky v Evropě a ve druhé kapitole hledáme pozici této disciplíny v portugalském kontextu, kde je spíše vnímána jako disciplína spíše okrajová. Proto se snažíme nastínit také situaci v lingvistice české, kde již existují tendence tuto disciplínu charakterizovat jako autonomní. Ve třetí kapitole se snažíme o vyhledání styčných bodů portugalské a české stylistiky. V kapitole čtvrté popisujeme stylové vlastnosti členu na rovině mikrolingvistické (popis fonetických a morfologických specifik členu) a k tomu používáme autentické nahrávky mluvené portugalštiny. Pátá kapitola tvoří hlavní část disertace a je věnována v první části problému dělení kontextů, v němž se diskurs vyvíjí a v druhé části pak determinačním operací, které bychom mohli nazvat tento proces také jako proces konkretizace či limitace jména.

Velmi důležitým faktorem použití členu je tedy kontext, který může být dvojího druhu: kontext jazykový (zahrnující větné složky) a kontext mimojazykový (kontext, který není vyjádřen jazykově, ale je tvořen mimojazykovou skutečností. V rámci tohoto kontextu jsou komunikanti schopni ihned substantivum identifikovat.) Mimojazykových kontextů je šest typů: 1.fyzický kontext, který zahrnuje to, co komunikanti mohou vidět, 2. empirický kontext, který zahrnuje to, co v určitém momentě a na určitém místě komunikanti mohou identifikovat, ale co nemusí být přítomno na místě a v čase promluvy, 3. přírodní kontext, který není závislý na místě a čase promluvy zahrnuje, ale zahrnuje empirický kontext vztahující se k přírodě, 4. významový kontext, který tvoří subjektivní a objektivní faktory tvorby diskursu, podle nichž je určen buď pravý nebo přenesený význam substantiva, 5.

historický kontext, který musí být znám všem komunikantům, aby si mohli vzájemně porozumět, 6. kulturní kontext, který zahrnuje znalosti o kulturních tradicích komunit.

Ve stejné kapitole popisuje sémantické operace determinace, jejichž cílem je to, aby jazykovému vyjádření odpovídal ve skutečnosti jeden jediný referent, a ten by měl být identifikovatelný adresátem.

V případě, že adresát je schopen referent jednoznačně určit, může emitor použít člen určitý. Kromě této referenční hodnoty má určitý člen také význam všeobecný a je sémantickým operátorem tzv. univerzální kvantifikace.

V případě, že adresát promluvy schopen referent identifikovat není, pak používá editor člen neurčitý. Informaci, kterou totiž editor adresátovi předává, není dostačující k jednoznačné identifikaci. Substantivum může označovat například i více referentů stejně sémanticky zařazených. V případě použití neurčitého členu rozlišujeme determinaci specifickou a nespecifickou. Pokud substantivum označuje konkrétní, již existující referent, hovoříme o specifickém užití neurčitého členu. V případě, že referent substantiva konkrétní není, pak hovoříme o nespecifickém (či intenzionálním) užití neurčitého členu. Neurčitý člen však může mít také význam zvlášť obecný a partitivní. Zatímco zvlášť obecný význam odpovídá stejnému procesu univerzální kvantifikace, kterému může podléhat člen určitý, pak partitivní význam spočívá ve kvantitativním vyjádření jednoho referenta, který je součástí určité významové množiny. Mezi specifickou a partitivní funkcí členu existuje rozdíl stylistický, kdy druhá funkce může být vnímána jako stylově aktivnější. Tento partitivní člen je velmi podobný číslovce jeden, jedna. A pokud opravdu existuje možnost opozice k jiným číslovkám, pak hovoříme spíše o významu kvantitativním.

Důležitou sémantickou operací je tzv. klasifikace, která není zmíněna v žádné portugalské gramatice, ale uvádí ji například španělská lingvistika. Pro tuto operaci je typické užití nulového členu, velmi častého v portugalském jazyce. Klasifikace spočívá v tom, že

substantivum pouze sémanticky zařadí s tím, že vyzdvihuje podstatu referenta. Klasifikované substantivum vyjadřuje skutečnost, že referent patří do určité sémantické třídy charakterizované určitými vlastnostmi a nic víc, než tuto skutečnost. Velmi často se objevuje v tázacích otázkách či v záporných oznamovacích větách.

Determinační operace a kontext nejsou však jedinými faktory ovlivňujícími užití členu v portugalštině. Člen může také být součástí nominálního syntagmatu nezávisle na nich. V některých situacích je nejdůležitějším faktorem sémantický druh podstatného jména. Například člen u některých vlastních jmen může být vysoce stylově aktivní, u jiných zase pasivní.

Důležitou roli při správné volbě členu však také hraje syntaktická funkce nominálního syntagmatu, protože v každé z nich pak člen vykazuje různé stylové vlastnosti. Člen (určitý, neurčitý a nulový) je v některých syntaktických konstrukcích stylově pasivní, v jiných zase stylově aktivní. U každého z nich se snažíme ilustrovat tyto stylové hodnoty na vybraných příkladech.

Jako důležitý faktor při volbě členu jsme zmínili také funkci jazyka. V naší práci se zabýváme použitím členu v žurnalistice a dospíváme k názoru, že i zde vykazuje své stylové hodnoty, které spočívají například v tom, že již v titulku předurčují typ užitého publicistického žánru.

10 ABSTRAKT IN ENGLISH

In this dissertation we present all the principle aspects of to the usage of the article in the contemporary Portuguese language trying to prove that the article has a pragmatic-stylistics' valour. The usage of the article is a very complex problem that has to be studied from various angles and we try to incorporate here all those aspects that influence the correct selection of the articles, including the phonetic and morphological aspects, the type of contexts, the type of the operation of determination and the type of the text or the function of the language.

Till today, the theories and the analysis witch concern to this linguistic theme have been limited to the traditional grammars and some partial works. But they do not clarify minutely all the aspects of the values of the indefinite, definite and zero article in the Portuguese language. The grammars of Portuguese language refer only the typical examples of the semantic operation called determination, but they don't explain, for instance, the importance of the different types of the contexts, they don't refer the possible synonymous relations between the three articles, they do not talk about the influence of the syntactic construction of which the article is a part. These are the aspects that we include in our studies and that could contribute to a deeper understanding of the stylistic activity of the article in Portuguese language. SO that we could prove this activity of the article, we part from the Czech conception of the stylistic as a autonomic discipline and from the structure of the called "stylema" that was introduced by Czech and Slovak linguists.

Let's try to resume the content of our work which aim was to describe the stylistic character of the article that is, contrary to the lexeme, an element of the tongue related with the situations or with the contexts in which appears. The lexemes can be conceived as unities that have their autonomy and whose *denotatum* refers to all the class of existent objects, which belong to certain semantic category. The significant of the lexeme, in his idiomatic

competence, exists without any limits of extension. Notwithstanding, it cannot appear in the discourse without the actualisation, or without being determined by the speaker. The name has to be converted in *denotation*, and this conversion is realized through the transformation process of his potential designation into the real designation. The operations of actualisation pass through various phases of the logic thinking of the speaker and of the listener, and they depend on the knowledge of the persons, which participate of the dialog. .

In our studies we try to prove that the article does not have only the function of the semantic operator of the determination's processes, but that it can be viewed as a stylisation medium, which can, according to the context Erich stylistically the discourse. We try to prove that the article has a very strong stylization's valour.

In the first chapter we describe more deeply the evolution of the Stylistic in Europe and in the second chapter we try to seek the position of this discipline within the Portuguese Linguistic, where has a very weak position and is characterized more as an eclectic discipline. That is the reason why we relate the situation in the Czech context where the Stylistic is characterized more as an autonomic discipline. In the third chapter we try to find the similar points that the Czech and the Portuguese conception of Stylistic have in common. In the fourth chapter we describe the stylistic character of the article in the micro-linguistic plans (specific phonetic and morphological character of the article) and we use the authentic material of the spoken language.

The fifth chapter forms the major part of the dissertation and it is dedicated to the problem of the division of the contexts, in which the discourse can be developed, and the second part of the analysis would include all the types of the processes of determination that could be called also concretisation or limitation.

A very important facto of the usage of article is the context that is divided in the verbal (including the phrases components) and extra-verbal contexts (that is not expressed by the

language but is constituted by the extra-linguistic reality. Here the participants are able to identify immediately the referent of the substantive.). There are six type of this context: 1. the physic context that involves what the participants of the discourse can see, 2. the empiric context known by all the participants of the discourse in the determined moment and in the determined place, which includes the status of the objects that are not present in the vision of the speakers, 3. the natural context is interpreted as a soma of the empiric contexts referred to the nature and independent on the determined place or moments, 4. the occasional context constituted by the subjective and objective conjuncture in which the discourse develops, 5. the historic context is constituted by the historical circumstances known by the participants of the discourse and 6. the cultural context constituted by the cultural tradition of a community.

In the same chapter we describe the operations that make correspond to the linguistic expression only one unique object that is identifiable by the listener. If the listener is able to deduce from the context exactly the referent of the name, the speaker use the definite article, which is, generally, the sign of the notoriety, of previous knowledge of the two participants of discourse relatively to the mentioned object. This is the referential valour of the article. But there is one more possible usage called generic usage, when the substantive refers to more examples of his kind and the listener is not able to identify him.

If the listener is not able to identify the referent, than he uses the indefinite article. The information that the speaker translate to the listener is not sufficient for this identification. In the case of the indefinite article we distinguish between the specific value of the indefinite article and the intentional usage of the indefinite article. The difference between the two kinds of articles consists in the fact that in the specific usage the substantive accompanied by the indefinite article establish a reference and the article that is used intentionally the substantive doesn't have any concrete referent.

The indefinite article can have also a generic value. The generalization force of the indefinite article can attribute to a substantive in singular a representation of all the variety.

In this sub-chapter we mention other possibilities of the usage. We talk about the “partitive” usage of the indefinite article that is synonymous to the specific usage. The difference between the two types of values consists in stylistic valour. The partitive usage is more affective. The indefinite article, when opposed to the numerals, can be also the instrumentality of the process of quantification.

Another process of determination is the classification, but this process is not mentioned in any Portuguese grammar, but it is mentioned for example in the Spanish linguistic. This operation is accompanied by the omission of the article, and it occurs in the Portuguese very frequently. We explain this process in the part dedicated to the usage of the zero article, that express the essence of the extra-linguistic reality denoted by the substantive, not his existence. This process of classification is very frequently provoked by the interrogative modality of the phrase and by the negative phrases where is used the zero article.

The processes of determination are not the only one factor that can have an influence in the usage of the article. In some situations, the most relevant factor is the semantic class to which the substantive belongs. For example, in spite of the fact that the proper names denote only one identified and identifiable and concretised object or person, in the Portuguese language they are accompanied by the definite article. This phenomenon is characteristic for the Portuguese language.

For the correct selection of the article we have to consider also the syntactic construction that contents the article, because dependently on the function of the name, the article has different stylistic activity. In some syntactic construction it is stylistically passive, in another one's it is active. In each syntactic structure, we illustrate this stylistic activity in concrete examples.

And the last factor that we included in this complex study was the type of the text, concretely, the journalistic text. Also here we come to the conclusion that the article is stylistically active because it can predetermine in the title the type of the journalistic text.

10 BIBLIOGRAFIE

Odborná literatura:

- Alarcos, Emilio: *Estudios de la Gramática Funcional del Español*. Madrid 1978.
- Alonso, Amado: *Estudios lingüísticos*. Temas Españoles. Madrid 1951.
- Alonso, Amado: Estilística y gramática del artículo en español. *Estudios Lingüísticos, Temas Españoles*. Madrid 1974.
- Assis, Wilem A: *Linguística e estilo*. São Paulo 1964.
- Austin, John.L.: *How to Do Things with Words*. Oxford University Press. Oxford 1962.
- Azeredo, José Carlo de: *Iniciação à Sintaxe do Português*. Rio de Janeiro 2000.
- Back, Eurico/ Mattos, Geraldo: *Gramática Construtural da Língua Portuguesa*. São Paulo 1972.
- Bartošek, Jaroslav: *Žurnalistika. Úvod do studia*. Olomouc 1997.
- Bečka, J.V.: *Česká stylistika*. Praha 1992.
- Becharra, Evanildo: *Moderna Gramática Portuguesa*. 37^a.edição. Rio de Janeiro 2001.
- Blikstein, Izidoro: *Linguística e comunicação*. Cultrix. São Paulo 1970.
- Câmara, Mattoso Junior: *Contribuição à Estilística Portuguesa*. São Paulo 1997.
- Carreter, Fernando Lázaro: El problema del artículo en español – una lanza por Bello. *Homenaje a la memoria de don Antonio Rodríguez Monino*, Madrid 1975.
- Ceia, Carlos: *Dicionário de termos lingüísticos e literários*, v
<http://www.fcsh.unl.pt/edtl/verbetes/E/estilema.htm> .
- Cintra, Luís F.Lindle: *Boletim de Filologia*. Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 1986-87, xvazek XXXI.
- Copceag, Dumitru. *Un caso de omisión del artículo en rumano y en los idiomas iberorromances*. sv.IX, v Revue Roumaine de Linguistique, č. 2.
- Coseriu, Eugenio: Dos problemas lingüísticos del hablar. *Teoría del lenguaje y lingüística*

general. Madrid 1973.

Cressot, Marcel, *O Estilo e As Suas Técnicas*. Lisbon 1947.

Faria, Isabel Hub: *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa*. Editorial Caminho 1996.

Faria, Isabel Hub: *Para a Análise da Variação sócio-semântica*. Lisboa 1991.

Fonseca, Joaquim: *Linguística e texto/discurso. Teoria, descrição, aplicação*. Lisbon 1992.

Fonseca, Joaquim: *Pragmática Linguística. Introdução, Teoria e Descrição do Português*.
Porto 1994.

Fonseca, Fernanda Irene: *Gramática e Pragmática. Estudos de Linguística Geral e de
linguística Aplicada ao Ensino do Português*. Porto 1993.

Cardoso, João Nuno P. Corrêa.: *Sociolinguística Rural. A freguesia de Almalaguês*. Coimbra
1962.

Croce, Benedetto: *Aesthetika vědou výrazu a všeobecnou lingvistikou*. Přel. Emil
Franke. Otto Praha 1907.

Čermák, František: *Jazyk a jazykověda*. Praha 1997.

Černý, Jiří: *Dějiny lingvistiky*. Votobia Olomouc 1996.

Findra, Ján: *Štýléma a paradigmatica štylistiky. Sborník prací filozoficko-přírodovědné
fakulty Slezské Univerzity v Opavě, řada jazykovědná, (D2)*. Opava 2002.

Gradim, Anabela: *Manual de Jornalismo, Livro de Estilo de Urbi et Orbi*. Universidade de
Beira e Covilhã 2000.

Grosse, E.U.: *Text und Kommunikation. Eine Linguistische Einführung in die Funktionen der
Texte*. Stuttgart. 1976.

Hampl, Zdeněk: *Stručná mluvnice portugalštiny*. Praha 1972.

Hill, A. Archibald: *Intoduction to Linguistic Structure*. New York 1958.

Hofmanová, Jana: *Stylistika a....* Praha 1997.

Charaudeau, Pierre: *L'actualisation et l'article, Grammaire du sens et du l'expression*.

Hachette, Paris 1992.

Lapa, Manuel Rodrigues.: *Estilística da língua portuguesa*. Coimbra 1984.

Lapesa, Rafael: *Dos estudios sobre la actualización del sustantivo en español*. Madrid 1975.

Chloupek, Jan: *Stylistika češtiny*. Praha 1990.

Kiselovova, A: *V oprosy teorii revecogo vozdejstvija*. Leningrad 1978.

Křčmová, Marie: *Mluvenost a psanost jako slohotvorní činitelé*. LINGUISTICA ONLINE. září, 2005. www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.

Křčmová, Marie: *Příznakovost a její specifika v morfologii*. LINGUISTICA ONLINE. září, 2005. www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.

Lapesa, Rafael: *Dos estudios sobre la actualización del sustantivo español*. Madrid, 1975.

Martins, Maria Raquel Delgado.: Ouvir falar. Introdução à Fonética do Português., Lisabon†

Miličková L.: “*La place de la stylistique dans la linguistique française contemporaine*”.

Stylistické bibliografie, studie stylistiky, www.phil.muni.cz/stylistika/francouzskahtml.

Mistrik, Jan: *Štylistika*. Bratislava, SPN 1985.

Neves, Maria Helena de Moura: *Guia de Uso do Português - Confrontando regras e usos*. São Paulo, Editora Unesp 2003.

Papi, Marcella Bertuccelli: *Qué es la pragmática*. Barcelona 1993..

Reyes, Graciela: *El abece de la pragmática*, Madrid, Arco Libros 1996.

Riffaterre, Michael: *Estilística estrutural*. Přel. Daniel Delas. São Paulo 1973.

Searle, J.R.: *Speech Acts: an essay in the philosophy language*. Cambridge Univ. Press. Cambridge 1969.

Soares, Isabel Maria Pardal Hanemann: Contextos de ocorrência do nome próprio com e sem artigo definido: Qual o estatuto do artigo? *Actas do XV encontro nacional da APL*, 1999. Faro.

Spitzová, Eva: *Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatit Brunensis, Études*

Romanes de Brno. Svazek XIV (1983), svazek XV (1984) , svazek XX (1990).

Spitzová, Eva: *Morfología española*. SPN, Praha 1990.

Šabršula, Jan: Úvod do srovnávací stylistiky. Praha : SPN 1972.

Tláskal, Jaromír; *Fonetika a fonologie současné evropské portugalštiny*, Praha 2006.

Vilela, Mário. *Gramática de Valências*: Teoria e aplicação.Coimbra 1992.

Wolf , Mauro: *Teoria de Comunicação*. Lisabon 2003.

Williams, Edwin B.: *Do latim ao português*. Tempo Brasileiro. Rio de Janeiro 1994.

Kolektivní díla:

Áreas Críticas da Língua Portuguesa. João Andrade Peres, Telmo Mória. Lisabon 1995.

Análise de comunicação, Estilística a análise textual“ Maria Beatiz Florido, Maria Emília

Duarte da Silva, Joaquim Fonseca; Porto editora Lda,Porto, 1981.

Dicionário de Termos Linguísticos, Associação Portuguesa de Linguística. Lisabon 1987.

Gramática e Ensino das Línguas. Jorge Morais Barbosa, Joana Vieira Santos, Isabel Lopes,

Ana Paula Loureiro, Cristina Figueiredo. Lisabon 1999.

Gramática da Língua Portuguesa;Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte,

Isabel Hub Faria *et al.*, Lisboa, Editorial Caminho – Coleção Universitária / Série

LINGUÍSTICA), 1989, 2003.

Introdução à Linguística Geral e Portuguesa, 1996, Editorial Caminho, SA, Lisboa..

Dicionário da língua portuguesa Contemporânea, Acadamia das Ciências de Lisboa e

Lisabon, 2001.

Linguística. Revista de Estudos Linguísticos da Universidade do Porto. Porto 2006.

“*Livro de estilo*”, Público-Comunicação Social, AS, Lisboa, 2005.

Nova Gramática do Português Contemporâneo. Cunha, Celso a Cintra Lindley, Edições João

Sá de Costa, Lisboa, 1985.

Pontuário Ortográfico e guia da língua portuguesa, Magnus Bergstrom , Neves Reis, Lisabon, 2002.

Stylistika současné češtiny. Čechová, M., Chloupek, J., Krčmová, M., Minářová, E. Praha 1997

Beletrie a publicistika:

CD, Documentos autênticos, Português falado, Gravações áudio com transcrição alinhada,

“Bom senso e bom rosto”

Baptista, José Agostinho: *Além-Mar*, Lisabon 2006.

Santareno, Bernardo: *O Duelo*. V *Obras Completas*, 2 vol., Lisabon 1985.

Branco, Camilo Castelo: *A Corja*. Mem Martins Codex; Europa-América, 1990.

Helberto Helder, *Era uma vez um pintor*. Os Passos em Volta. Lisabon 1985.

Peixoto, José Luís. Enredo. *Jornal de Letras*; 16-1-2007, s.41.

Lopes, Teresa Rita. *Estórias de Teresa*. *Jornal de Letras* 16-1-2007, s.25.

Público, *Correio da Manhã*, *Diário de Notícias*, *Jornal de Letras*, *Visão*.

11 Seznam použitých zkratek

Odborná literatura:

- AA-AE: Alonso, Amado: Estilística y gramática del artículo en español. *Estudios Lingüísticos, Temas Españoles*. Madrid 1974.
- AW-LE: Assis, Wilem A: *Linguística e estilo*. São Paulo 1964.
- BE-MG-GC: Back, Eurico/ Mattos, Geraldo: *Gramática Construtural da Língua Portuguesa*. São Paulo 1972.
- BE-MGP: Becharra, Evanildo: *Moderna Gramática Portuguesa*. 37^a.edição. Rio de Janeiro 2001.
- BI – LC: Blikstein, Izidoro: *Linguística e comunicação*. Cultrix. São Paulo 1970.
- BJ-Ž: Bartošek, Jaroslav: *Žurnalistika. Úvod do studia*. Olomouc 1997
- CC-BGPC: *Nova Gramática do Português Contemporâneo*. Cunha, Celso a Cintra Lindley, Edições João Sá de Costa, Lisboa, 1985..
- CFL – AE: Carreter, Fernando Lázaro: El problema del artículo en español – una lanza por Bello. *Homenaje a la memoria de don Antonio Rodríguez Monino*, Madrid 1975.
- CC-DTLL: Ceia, Carlos: *Dicionário de termos linguísticos e literários*, v <http://www.fcsh.unl.pt/edtl/verbetes/E/estilema.htm> .
- CLF – BF: Cintra, Luís F.Lindle: *Boletim de Filologia*. Centro de Linguística da Universidade de Lisboa, 1986-87, xvazek XXXI.
- CD – OA: Copceag, Dumitru. *Un caso de omisión del artículo en rumanu y en los idiomas ibeerorromances*. sv.IX, v Revue Roumaine de Linguistique, č. 2.
- CE – PLH: Coseriu, Eugenio: Dos problemas lingüísticos del hablar. *Teoría del lenguaje y lingüística general*. Madrid 1973.

- CM-CEP: Câmara, Mattoso Junior: *Contribuição à Estilística Portuguesa*. São Paulo 1997.
- CM – ET: Cressot, Marcel, *O Estilo e As Suas Técnicas*. Lisbon 1947.
- FIS-ILG: Faria, Isabel Hub: *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa*. Editorial Caminho 1996.
- ČF – JJ: Čermák, František: *Jazyk a jazykověda*. Praha 1997.
- ČJ – DL: Černý, Jiří: *Dějiny lingvistiky*. Votobia Olomouc 1996.
- FJ – ŠPŠ: Findra, Ján: Štýléma a paradigmatica štylistiky. *Sborník prací filozoficko-přírodovědné fakulty Slezské Univerzity v Opavě, řada jazykovědná, (D2)*. Opava 2002.
- GA – MJ: Gradim, Anabela: *Manual de Jornalismo, Livro de Estilo de Urbi et Orbi*. Universidade de Beira e Covilhã 2000.
- GEU-TK: Grosse, E.U.: *Text und Kommunikation. Eine Linguistische Einführung in die Funktionen der Texte*. Stuttgart. 1976.
- HA – ILS: Hill, A. Archibald: *Intoduction to Linguistic Structure*. New York 1958.
- HJ – Sa: Hofmanová, Jana: *Stylistika a....* Praha 1997.
- CHP – AA: Charaudeau, Pierre: *L'actualisation et l'article, Grammaire du sens et de l'expression*. Hachette, Paris 1992.
- LMR – ELP: Lapa, Manuel Rodrigues.: *Estilística da língua portuguesa*. Coimbra 1984.
- LR – AS: Lapesa, Rafael: *Dos estudios sobre la actualización del sustantivo en espanol*. Madrid 1975.
- CHJ- SČ: Chloupek, J: *Stylistika češtiny*. Praha 1990.
- KA - RV: Kiselovova, A: *V oprosy teorii revecogo vozdejstvija*. Leningrad 1978.
- KM – MP: Krčmová, Marie: *Mluvenost a psanost jako slohotvorní činitelé*.

LINGUISTICA ONLINE. září, 2005.

www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.

KM – PSM: Krčmová, Marie: *Příznakovost a její specifika v morfologii*. LINGUISTICA ONLINE. září, 2005. www.phil.muni.cz/linguistica/art/krcmova/.

ML – FS: Miličková L.: “*La place de la stylistique dans la linguistique française contemporaine*”. Stylistické bibliografie, studie stylistiky, www.phil.muni.cz/stylistika/francouzskahtml.

MJ – Š: Mistrik, Jan: *Štylistika*. Bratislava, SPN 1985.

MN – GC: Neves, Maria Helena de Moura: *Guia de Uso do Português - Confrontando regras e usos*. São Paulo, Editora Unesp 2003.

RG – ABC: Reyes, Graciela: *El abece de la pragmática*, Madrid, Arco Libros 1996.

RM – EE: Riffaterre, Michael: *Estilística estrutural*. Přel. Daniel Delas. São Paulo 1973.

SIMPH : Soares, Isabel Maria Pardal Hanemann: Contextos de ocorrência do nome próprio com e sem artigo definido: Qual o estatuto do artigo? *Actas do XV encontro nacional da APL*, 1999. Faro.

SE – SM: Spitzová, Eva: *Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis, Études Romanes de Brno*. Svazek XIV (1983), svazek XV (1984), svazek XX (1990).

TJ – FP: Tláškal, Jaromír: *Fonetika a fonologie současné evropské portugalštiny*, Praha 2006.

WM – TC: Wolf, Mauro: *Teoria de Comunicação*. Lisabon 2003.

WE – LP: Williams, Edwin B.: *Do latim ao português*. Tempo Brasileiro. Rio de Janeiro 1994.

Kolektivní díla:

- AC-EAT: *Análise de comunicação, Estilística e análise textual*“ Maria Beatriz Florido, Maria Emília Duarte da Silva, Joaquim Fonseca; Porto Editora Lda, Porto, 1981.
- GLP: *Gramática da Língua Portuguesa*; Maria Helena Mira Mateus, Ana Maria Brito, Inês Duarte, Isabel Hub Faria *et al.*, Lisboa, Editorial Caminho – Coleção Universitária / Série LINGÜÍSTICA), 1989, 2003.
- ILGP: *Introdução à Linguística Geral e Portuguesa*, 1996, Editorial Caminho, SA, Lisboa.
- DLPC: Dicionário da língua portuguesa Contemporânea, Academia das Ciências de Lisboa e Editorial Verbo, Lisboa, 2001.
- LE –P: *Livro de estilo*. Público-Comunicação Social, AS, Lisboa, 2005.
- NGPC: *Nova Gramática do Português Contemporâneo*“, Celso Cunha, Lindely Cintra, Edições João Sá de Costa, Lisboa, 1991.
- SSČ Stylistika současné češtiny. Čechová, M., Chloupek, J., Krčmová, M., Minářová, E. Praha 1997

Beletrie a publicistika:

- CD –PF: Documentos autênticos, Português falado, Gravações áudio com transcrição alinhada.
- JAB – AM: José Agostinho Baptista, Além-Mar, Assírio Alvim, 2006, s.20
- BC – D: Bernardo Santareno, O Duelo, Obras Completas, 2 vol., Lisabon, Editorial Caminho, 1985.
- CCB-C Camilo Castelo Branco; A Corja. Mem Martins Codex; Europa-América,

1990.

PJL-E-JL. Peixoto, José Luís. Enredo. *Jornal de Letras*; 16-1-2007, s.41.

LTR-ET-JL. Lopes, Teresa Rita. Estórias de Teresa. *Jornal de Letras* 16-1-2007, s.25.

HH-PV: Helberto Helder, Era uma vez um pintor. *Os Passos em Volta*. Lisabon 1985.